

ARİSTOTELES’TE SÖZÜN ESTETİĞİ VE BİLDİRİM SORUNU

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Ana Bilim Dalı
Sistematik Felsefe ve Mantık Programı**

Atilla Volkan ÇAM

Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

**Temmuz 2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Felsefe Anabilim Dalı, Sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı öğrencisi Atilla Volkan ÇAM tarafından Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK yönetiminde hazırlanan “Aristoteles’te Sözün Estetiği ve Bildirim Sorunu” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 24/07/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Fazıl KARAHAN

Jüri Başkanı

(Olumsuz)

Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK (Danışman)

Jüri Üyesi

Doç Dr. Tuncay SAYGIN

Jüri Üyesi

31/07/2019 tarih ve 70101... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Atilla Volkan ÇAM

ÖN SÖZ

Çağdaş felsefenin önemli konularından birisi dildir. Dilin ortaya çıkışı, gelişimi ve kullanım biçimleri hem felsefe tarihinde hem de çağdaş felsefede birçok tartışmaya konu olmuştur. Çünkü insan düşüncesinin somutlaşmasını ve aktarılmasını sağlayan dil, durağan ve basit bir yapıda olmayıp sürekli gelişim halindedir.

Dilin büyük bir problematik alan oluşturmamasının sebebi, insanı diğer tüm canlılardan ayıran düşünme gücünün bir ürünü oluşudur. Çünkü insan, dil aracılığıyla diğer tüm canlılardan farklı olarak sesleri anlamlı bir şekilde kullanır. İnsanların çıkardığı sesler belli başlı şeyleri işaret eder. Fakat insan, dili basit ve yalnızca nesneleri işaret eden bir alet olarak kullanmakla kalmamış, ona aynı zamanda birçok zenginlik de kazandırmıştır. Baştaki basit yapısının aksine dil, ölçüler, melodiler, ritimler, çeşitli dil oyunları ve zengin anlamlar ile bambaşka bir hal almış ve felsefenin en büyük inceleme alanlarından birisi olmuştur.

Karmaşık ve sürekli gelişen yapısıyla dil, içerisinde birçok farklı problemi barındırır. Örneğin; dil hakikati aktarabilir mi, aktarabilirse bu nasıl mümkün olabilir, dil estetik bir şekilde kullanılabilir mi, estetik dil, dili kullanan kişiye nasıl bir güç sağlar gibi problemler, dilin daha iyi kullanılabilmesi için üzerinde çokça düşünülmesi gereken konulardır.

Hakikat aktarımı, sözün estetik kullanımı ve sözün bildirim gücü arasındaki ilişkinin insan düşüncesiyle doğru orantılı olarak artması ve çok büyük bir düşünce alanı oluşturması, tüm bunlar arasındaki bağın incelenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu araştırmanın yapılmasının ve bu tezin yazılmasının en önemli sebebi budur.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde bana her zaman yol gösteren, araştırmalarımın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK'e teşekkür eder, sonsuz saygılarımı sunarım.

Atilla Volkan ÇAM

ÖZET

ARİSTOTELES’TE SÖZÜN ESTETİĞİ VE BİLDİRİM SORUNU

Çam, Atilla Volkan

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ABD

Sistemantik Felsefe ve Mantık Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Milay Köktürk

Temmuz 2019, IV+100 sayfa

Bu çalışmada dilin estetiksel kullanımı, hakikati aktarımı ve dilin aktarım gücü ele alınmıştır. Dilin zaman içerisinde gelişip karmaşık bir yapı haline gelmesi, dilin içerdiği örnek, örtük tasım, çürütmeler, tanıklıklar, söylev türleri, uygunluk, ritim, ölçü gibi tüm öğeler ile birlikte ele alınarak incelenmiş ve bu tez hazırlanmıştır.

Temele Aristoteles’in Retorik ve Poetika adlı eserleri temel alınarak yapılan bu çalışmada, konuşan-konuşmacı arasındaki ilişki, dilin gücü, sözsel dilin estetiksel olarak kullanımı, dilin hakikati aktarmada nasıl bir araç olduğu, estetik dil ile hakikat aktarımı arasındaki bağ, dilin doğru kullanımında dili kullanan kişiye nasıl bir güç kazandıracağı ve dilin yetkin bir şekilde nasıl kullanılacağı sorgulanmıştır.

Sonuç olarak, dilin sürekli gelişim halinde olması, insana büyük bir güç kazandırması, estetik olarak da kullanılabilen ve karmaşık bir yapıda olması tüm bu konuların incelenmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Söz, Düşünce, Hakikat, Hitabet, Hatip, Estetik, İfade

ABSTRACT

THE AESTHETICS OF THE SPEECH AND THE PROBLEM OF DECLARATION IN ARISTOTLE

Çam, Atilla Volkan

Master Thesis

Department of Philosophy

Systematic Philosophy And Logic Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Milay Köktürk

July 2019, IV+100 pages

The aesthetical usage of the language, truthful transmission and the leverage of the language reviewed in this study. This thesis prepared by reviewing all the elements together of language, complicated structure of language, such as the sample comprised, enthymeme, confutation, testimonies, species of discloses, coherence, rhythm and measurement.

This study, based on the works of Aristoteles “Rhetoric” and “Poetics”, examined the relation between the speaking-speaker, power of the language, aesthetical usage of the verbal language, what kind of tool is language in truthful transmission, the correlation between aesthetical language and truthful transmission, how the language bestowed empowerment for the language user if it is used correctly and how to use the language competently.

In conclusion, due to the constant improvement, bestowing empowerment to mankind, ability to aesthetical usage and the complicated nature of the language, stated that all these topics should be analysed.

Key words: Language, Word, Thought, Truth, Rhetoric, Speaker, Aesthetic, Statement

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZ VE ESTETİK

1.1. Dilin Kökeni ve Açığa Çıkışı.....	10
1.2. Dili Kullanma Biçimleri.....	12
1.2.1. İletişim Amaçlı Kullanım.....	13
1.2.2. İkna Amaçlı Kullanım.....	16
1.2.3. Sanatsal Kullanım.....	21
1.2.4. Kanıtlama Amaçlı Kullanım.....	25
1.3. Sözün Estetiği.....	28
1.3.1. Dilde İyi ve Güzel.....	35
1.3.2. Şiir ve Tragedya.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZ VE BİLDİRİM

2.1. Bildirim Üzerine.....	44
2.2. Bildirimin Amaçları.....	53
2.3. Söylev Biçimleri ve Bildirim.....	55
2.3.1. Politik Söylev.....	57
2.3.2. Adli Söylev.....	62
2.3.3. Törenselleştirilmiş Söylev.....	64
2.4. Bildirim Yolları.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESTETİK VE BİLDİRİMİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Kullanım Amaçları Bakımından.....	82
3.2. Anlatım Gücü Bakımından.....	88
SONUÇ.....	93
KAYNAKLAR.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	100

GİRİŞ

Dil, bir iletişim aracı ve insan düşüncelerinin başka bir insana aktarılmasını sağlayan karmaşık ve her geçen gün daha da karmaşık hale gelen bir aygıttır. “İnsan düşünmesiyle, insanın bütün aktlarının bir ürünü olan düşüncelerini, bilimsel ve felsefi araştırmalarını, insanın şiir ve yazın alanındaki başarılarını saptayarak kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan dildir.”¹

Dilin ortaya çıkışı ve kullanımı birçok problematik alanını beraberinde getirirken bu problemler yine dil kullanılarak çözülmeye çalışılmaktadır. Dil, zihinsel bir faaliyettir ve düşüncenin ortaya çıkışı, beden buluşudur. Düşünce temelinden bağımsız olmayan dilin, karmaşık yapısı da tam bu noktada gözler önüne serilir. Çünkü düşünce, sonu olmayan çok geniş bir yapıdır ve bununla paralel olarak da dilin karmaşıklığı her daim artmaya devam eder.

İnsan ve hayvan arasındaki en büyük farklardan birisi, insanın dili anlamlı, belli kurallara göre, bir takım şeyleri işaret edecek ve adlar oluşturacak şekilde kullanmasıdır. Düşünce ve dil ikileminde düşünce her ne kadar dilden önce var olan ve dili yaratan şey olsa da, insan aynı zamanda dille kuşatılmış bir varlıktır. Antropolojik açıdan bakarsak insan dilin hem öznesi hem nesnesidir.² Konuşma denen şeyin bir düşünce etkinliği olduğunu göz önünde bulundurursak da konuşma ve dil yalnızca insana özgü bir özelliktir. “Yazılı olmayan sesler, sözgelişi yaban hayvanlarınki de bir şey belirtir ama bunların hiçbirisi ad değildir.”³ Yani insanın çıkardığı sesler anlamlı olmaları bakımından, bir şeyleri işaret etmeleri ve ad olmaları bakımından hayvanların çıkardığı seslerden ayrılır.

Dilin oluşumu ile ilgili ortaya atılmış birçok teori vardır. Bunlardan bazıları taklit teorisi, tanrısal teori, empirist teori, rasyonalist teori şeklinde sıralanabilir. Örneğin taklit teorisine göre dil, insanın doğayı ve nesneleri taklit etmesi ile oluşurken, tanrısal teoriye göre ise dil insana tanrı tarafından verilmiştir. Yani tanrısal teoriye göre dil, insanın yaradılışında var olan bir şeydir. Tüm bu teoriler dil ile düşünce arasındaki birliktelik ve bağ ile alakalıdır. Bu bağ ise dil düşünce ilişkisinde birçok problem alanı ortaya çıkartmaktadır.

¹ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s.232

² Kurtuluş Dinçer, *Kısaca Felsefe*, Ankara, Pharmakon Yayınları, 2010 s.207.

³ Aristoteles, *Yorum Üzerine*, (çev. Saffet Babür), İmge Kitabevi, Ankara, 2002, 16a, 25-30

Dil ile düşünce arasındaki ilişki konusunda büyük bir bilinmezlik vardır. Dil mi düşünceyi yoksa düşünce mi dili öncelemiştir? Dil ile düşüncenin birbirlerini nasıl önceledikleri bilinmemekle birlikte bu konuda söylenen her şey teori olmaktan öteye geçememektedir. Fakat bilinen bir şey vardır ki o da insanın düşünen bir varlık olduğudur. Düşünen bir varlık olan insan, bu düşüncelerini dışarıya vurmak ve aktarmak ister. Çünkü düşünce insanın tüm eylemlerinden sorumlu olan karar merkezidir ve sürekli gelişen bir yapıdadır. Aristoteles'in düşünce hakkında ileri sürdüğü görüş aslında bize dilin neden ortaya çıktığını da göstermektedir; düşünce, kişilerin bir şeyin olup olmadığını kanıtlamasını ya da genel bir şey ileri sürmesini sağlayandır.⁴ Burada dile getirilen “bir şeyin ileri sürülmesi” dili işaret etmektedir. Yani insan zihni sadece içinde, kendi kendine bir düşünce eylemi gerçekleştirmez. Aynı zamanda bir şeyler ileri sürmek ister. Bunu yapabilmesi için gerekli olan şey de dildir.

Dil ile insan başarıları arasındaki bağ, karşılıklı ve çok içten bir bağıdır. Çünkü dilin oluşu, onun iç yapısını oluşturan tarihsel varlık alanıyla birlikte, olmakta olan bir oluşturmaktır. Gerçi insanın bütün başarıları, dilin var olmasının bir sonucudur. Çünkü dil olmadan, ne bir insan başarısından, ne insan başarılarının bir kesintisizliğinden, ne de onların kuşaktan kuşağa aktarılmasından, gelişmesinden söz edilebilirdi. Fakat insan başarıları olmadan da, dil kendi başına gelişemezdi ve çok ilkel bir varlık alanı olarak kalırdı. Dil ile tarihsel varlık alanı, yani insan başarıları arasındaki bağ o kadar içten bir bağıdır ki, onları birbirinden ayırmaya, dili bu bağın dışında ele alıp anlamaya olanak yoktur. Fakat bu başarıların meydana gelebilmesi için, dilin daha önce var olması gerekir. Dile sahip olmak, insan olmak, aynı şey ifade eder. Ancak dil ile bütün varlık dünyası ile, kendi kendisiyle, başka insanlarla bir iletişim ilişkisi kurabiliyor; ve kendisini yalnızlıktan, yalnız başına olmaktan kurtarıyor.⁵ Dil ile insan zihninin birlikteliğini yok saymak, hem dili hem de insan gelişimini incelerken araştırmaların tıkanmasına sebep olacaktır. Çünkü dil ve düşünce, birlikte gelişip ilerleyen bir ikilidir.

Düşünceyi ancak dille ifade edebildiğimiz anımsandığında, bir fikir, bir ide olarak kavramın dille ifadesine ihtiyaç duyarız ki, bir kavram dille ifade edildiğinde terim adını alır. Terim, bu bakımdan, bir dilsel/fonetik simgedir; o kavramı işaret eder, bize kavramı dilsel/fonetik yönden hatırlatır, ama kavramın kendisi değildir. Kavram, zihnimizde

⁴ Aristoteles, *Poetika –Şiir Sanatı Üzerine-*, (çev. Ari Çokona, Ömer Aygün), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, 1450b, VI, 10

⁵ T. Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.234

düşünölmüş olan herhangi bir şeydir; terim ise zihnimizde düşünölmüş olan şeye ilişkin tasarımın yani kavramın dilsel işaretidir.⁶ Kavramı bize hatırlatan terim ise insanın şeylere adlar koymasına, aynı nitelikte ve benzerlik taşıyan şeyleri aynı adlar altında tümellemesine olanak sağlar. Bir tümellemenin en önemli özelliğı aynı özelliklere sahip olan şeyleri işaret etmesidir. Örneğın elma adını almış tüm meyvelerin ortak özellikleri vardır. Bunlara elma ismi ile bir tümelleme yapılarak işaret edilir. Böylece şeyler hakkında soyut bir düşünme olanağı sağlanmış olur.

Dilin sağladığı soyut düşünme gücü, insanın kendi dışındaki gerçekliğı kavramlaştırmasında, çevreyle ilişki kurmasında en önemli etkindir.⁷ Bunu daha iyi idrak edebilmek için öncelikle dilin olmadığı bir yaşam düşünelim. Zihin, bilmek isteyen, sürekli faaliyet halinde olan bir yapıda oluşunu dili kullandığı duruma göre belki daha aza indirgeyecektir fakat yine de düşünce var olacaktır. Bu da insanın bilme ve öğrenme isteğini gerçekleştirmesine sebep olacaktır. Fakat dil olmadığı için insan bunu yapamaz. Çünkü bir şeyler aktarması ve başkalarının da ona bir şeyler aktarması gerekir. Şeylere adlar koyması, kategorilere ayırması, işaret etmesi ve onlar üzerinden tekrar zihinsel faaliyetler sergilemesi gerekir. Dil kullanmadan bunları yapmasına imkân yoktur. Böylelikle de düşünce eylemi kendi içinde sıkışıp kalacak ve Aristoteles'in dediğı gibi kendi kendisine bir düşünce eylemi olmaktan öteye geçemeyecektir.

Aristoteles'e göre ses, düşünce ve yazı birbirlerine bağlıdır. Düşünce (ruh) ses ile, yazı ise sestekilerle ortaya çıkar. Seste olanlar ruhtaki duygulanımların, yazılanlar da seste olanların simgeleri. Yazı herkes için aynı olmadığı gibi sesler de aynı değil. Bununla birlikte aynı imler için ruhtaki duygulanımlar herkesçe aynı, tasarımları aynı olanların nesneleri de aynı olacaktır.⁸ Yani eğer düşünce dışarı çıkmak istiyorsa söze ihtiyaç var demektir. Söz düşüncedekini dışarıya vurur. Böylece de yazı, malzemesi olan sese ulaşmış olur.

Konuşmanın yani anlamlı sözün kendi içinde bile sınıfları vardır. Yani bir söz bize ilettiğı şeyin değeri ile doğru orantılı olarak değeri değerlendirilir. "Hem konuşma hem de usamlama, yeni bir düşünceyi bize anında kavratıkları oranda parlak oluyor."⁹ Bu demek oluyor ki gerek düşünce gerekse söz farklı değer seviyelerinde olabilir. Bunu

⁶ Doğan Özlem, *Mantık, Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014, s.66

⁷ K. Dinçer, *Kısaca Felsefe*, s.207

⁸ Aristoteles, *Yorum Üzerine*, 16a, 5

⁹ Aristoteles, *Retorik*, (çev. Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, 1410b, 20

belirleyen ise sözün amacı olan iletmeye uygun ve bize daha fazla şey kavratıyor olmasıdır.

İnsanın kullandığı söz, her kullanımından sonra biraz daha gelişmiştir. Bunun sebebi de zihnin söz aracılığıyla faaliyetlerini arttırması, sıkışıp kalmamasıdır. Şöyle ki, düşüncede var olan şeyi bir başkasına aktaran insan başka düşüncelerde var olanları da kendisine aktarır. Böylelikle kendi zihninde olmayan ya da zihninin gelişmesine olanak sağlayacak birçok yeni bilgi edinmiş olur. Böylelikle zihin gelişir ve düşünce daha üst seviyelere çıkmaya başlar.

Söz, belli düzenler halinde ve belli kalıplarla kullanıldıkça farklı türler ortaya çıkmaya başlar. Çünkü insan düşüncesi her zaman daha üst bir seviyeye çıkmaya çalışır. Örneğin basit bir ölçü ile şiir yazmaya başlayan şair bununla yetinmek istemezse zamanla farklı ölçüler bulmaya çalışacaktır. Daha karmaşık bir ölçü bulduğunda ve bunu kullandığında dile bir basamak atlatmış demektir. Dil üzerine yapılan her gelişme dile basamaklar atlatmaktadır.

Dil ele alınırken dikkat edilmesi gereken şeyler vardır. Örneğin ne dili ne de düşünceyi kendi başına ele almamak. Çünkü bu bizi çıkmaza sürükleyebilir. Buna önceki yüzyıllarda da temas edildiğini görüyoruz. “Cicero’ya göre asıl bilgelik, Augustinus’un vurguladığı gibi, kelimeleri değil, bizatihi şeyleri araştırmada saklıdır. Böylece sadece dile ve belagate takılıp kalmış bir ustalaşma gayretinin, onun nazarında pek kıymeti yoktur.¹⁰ Yani bir araştırma, şeyi işaret eden sözü değil doğrudan o şeyin kendisini ele almalıdır. Böylece sadece dile takılıp kalmamış oluruz. Çünkü dil ve söz bilgeliğe ve insanın yaptığı araştırmaya eksik gelebilir ve asıl sonuca ulaşamaz.

Zihinde var olan her şey kendisini dil ile dışarı vurur. Bu yüzden de çağdaş felsefenin en önemli konularından birisi dildir. Dilin tüm disiplinlerde ele alınması ve herhangi bir sınır ile alanı daraltılmaması gerekir. Çünkü dil, tek bir pencereden bakılarak çözülebilecek bir yapıya sahip değildir. Örneğin, “günlük yaşamda dili sıradan bir olgu olarak görür, sözcükleri gerçekliğe uygulayıverdiğimizizi sanırız; deneyimlerimizi, toplumsal ilişkilerimizi, karşılaştığımız nesneleri adlandırmakla yetiniriz. Ama dil ile dünya arasındaki ilişkileri incelemeye giriştiğimizde, insanın içerisinde yer aldığı tüm ilişkilerin, deneyim biçimlerinin, kısaca “insan dünyası”nın dil olmadan

¹⁰ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Tartışmaları Platon’dan Chomsky’ye*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s.11-12

gerçekleşemeyeceğini görürüz.”¹¹ Yani bir dil araştırması yapmak için dilin önemini anlamamız gerekir. Aksi halde dili basit bir yapı olarak düşünüp yüzeysel bir araştırmada sıkışıp kalabiliriz.

Dil yalnızca nesneleri işaret eden, adlar oluşturan, iletişim sağlayan bir şey değildir. Tüm bunların her biri dilin tanımında vardır fakat dil hepsinin daha fazlası ve daha üst bir etkinliktir. Dil doğrudan doğruya insan yaşamının bir ürünü ve yansımasıdır. İnsan yaşamı sonucu gelişen ve insan yaşamını geliştiren karmaşık bir aygıttır. Dil olmaksızın insan yaşamının gelişimini sürdürmesi pek olası görülmez. Çünkü her düşünce aktarımı, her etkinlik, her buluş dil ile gerçekleşir.

Dilin doğuşundan itibaren sürekli gelişen, değişen ve dönüşen yapısı insanı daha üst bir noktaya taşımıştır. Dil, zaman içerisinde gelişip karmaşık ve daha üst bir yapıya ulaşmıştır. Fakat burada söz edilen karmaşıklık dilin bir kaos özelliği taşıması değildir. Ölçüler, doğruluk, değerler, yargılar, benzetmeler, ritim, şiirler, düz yazılar gibi birçok tür, dilin gelişim aşamalarında ortaya çıkmıştır. Bu da dilde bir zenginlik anlamına gelir. Artık insan, dili ve sözü daha farklı şekillerde, daha estetik bir yapıda kullanmak istemektedir. Nesnelere yüklenen estetik değer dilde de kendisine yer bulmaktadır. Burada ortaya çıkan durum ise sözün nasıl estetik bir hal alabileceğidir. Bu durumu bir şair ölçülerle, kelime oyunları ve kulağa hoş gelen kelimelerle çözmeye çalışabilir. Çünkü dümdüz bir yazının yanı sıra, daha düzenli ve ölçülü bir yazının kulağa daha hoş geleceği düşünülebilir.

Sözün ve yazının estetik oluşunun yanı sıra dile değer katan bir diğer şey ise dilde söylenen şeyin anlamlı ya da doğru olup olmadığıdır. Sözün değerini belirleyen şeyler bunlardır; dilin estetik değeri ve doğruluğu. Çünkü her ne kadar ölçülü ve düzgün şekilde yazılsa da, yanlış ve saçma şeyler anlatılıyorsa yazılan ya da söylenenlerin hiçbir anlamı olmayacaktır.

Doğruluk ve yanlışlık değerlendirmesini yapmak da dil ile mümkündür. “Aristoteles’e göre nasıl zihnimizde hem doğruluk ve yanlışlığı söz konusu olmayan düşünceler hem de doğru ya da yanlış olması gereken düşünceler varsa, aynı durum dile getirilenler için de geçerlidir.”¹² Çünkü dile getirilenler, düşüncede var olan şeylerden

¹¹ K. Dinçer, *Kısaca Felsefe*, s.208

¹² Harun Tepe, *Platon’dan Habermas’a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s.45

farklı değildir. Dil, düşüncenin yansıması olduğu için düşüncede var olan şey dilde de aynı şekilde var olacaktır. Düşüncede doğruluk ve yanlışlık var kabul edip dilde bunların olmadığını düşünmek ise tamamıyla yanlış bir düşünce olacaktır. Çünkü bu, dili düşünceden ayırmak ve dil düşünce arasındaki bağı kopartmak anlamına gelir.

Dil incelemesi bu şekilde ele alındığında dil araştırmacısı doğru bir yolda ilerliyor demektir. Yani yapılacak şey dilin bir düşünce ürünü olduğunu ve dil ile düşüncenin ayrılmaz yapısını göz ardı etmemektir. Bu şekilde yapılan bir akıl yürütmede insan, dil serüvenini ölçülerle dolu, karmaşık hitabetlerin oluşumuna kadar inceleyebilir.

Dilde ve sözde çeşitliliklerin ve farklılıkların olmasının sebebi, insan düşüncesinin özgün bir yapıda olmasıdır. Buradan çıkarılacak sonuç, ne kadar farklı insan varsa aslında o kadar farklı düşüncenin olduğudur. Böylece hiçbir taklit, çok büyük benzerlikler olsa dahi, bir diğer kişinin gerçekleştirdiği taklit ile aynı olamaz. İnsan düşüncesinin sınırsız ve benzersiz yapısı böylece dilde kendisini göstermiş olur. Örneğin, aynı kelimelerle hikâyeler oluşturması istenen yazarların yazdıkları yazıların hiçbirisi birbiri ile aynı olmayacaktır. İşte dildeki çeşitlilik de tam olarak bu şekildedir.

Taklitlerin en önemli farkı, birinin bu nesneleri ne tarzda taklit ettiğidir. Zira aynı araçlarla aynı nesneleri taklit ederken tarz olarak bir ozan, anlatı kullanmayı seçebileceği gibi (bu durumda ya Homeros'un yaptığı gibi başka birisinin kimliğine bürünür ya da değişmeden aynı kalır) taklit edenlerin eylemlerde bulunmalarını ve işler halde olmalarını da seçebilir.¹³ Yani taklit tek bir şekilde olamaz. Bu durumda ortaya çıkan şeyler de farklılık gösterecek ve dilde bir çeşitlilik oluşacaktır.

Aristoteles, taklidin insanlarda çocukluktan itibaren ortaya çıktığını, insanların taklide çok yatkın olduklarını ve insanların ilk öğrendiklerini taklit yoluyla öğrendiklerini söyler.¹⁴ Aristoteles'in bu düşüncesini daha iyi anlayabilmek için bir bebeğin gelişim aşamalarına bakmak yeterli olacaktır. İnsan dünyaya geldiğinde sadece sıradan sesler çıkarabilen, sözselsel olarak herhangi bir şey bilmeyen bir durumdadır. Daha sonra çevresinde olan biteni içselleştirmeye başlar. Etrafında konuşulan dili duydukça zihninde sözlerle ve o sözlerin işaret ettikleriyle bağlantılar kurmaya başlar. Etrafındaki insanların her su dediklerinde bebeğin su vermeleri, bebeğin de bir süre sonra su istediğinde su

¹³ Aristoteles, *Poetika*, 1448a, III, 20

¹⁴ Aristoteles, *Poetika*, 1448b, IV, 5

kelimesini söylemeye çalışmasına sebep olur. Böylelikle insan taklit yolu ile dile dâhil olmaya başlar.

Taklit sadece sözsel olarak gerçekleşmez. Düşünce etkinliği ve insanın bir parçası olduğundan insanın her alanda kullandığı bir etkinliktir. Yani insan davranışlarını belirlerken bile taklitlere başvurabilir. Çünkü insan, Aristoteles'in dile getirdiği gibi taklide en yatkın canlıdır. Aristoteles, sanatın da bir çeşit taklit olduğunu söyler. Aristoteles'e göre sanat; "bir yeniden sunuş ya da bir 'taklit' işidir. Epik ve trajik şiir ve ayrıca komedi ve Dionysos şerefine yazılmış koro ilahileri ve çoğu flüt ve arp müziği, çoğunlukla taklitten ibarettir. Sanat, insan yaşantısını ve özellikle de insan eylemlerini taklit eder ya da yeniden sunar."¹⁵

Aristoteles sanatı, Platon gibi bereketli örneklerin yaratıcı gücünden çıkarmaz, onu bütün yaratılanlar arasında ortak, fakat özellikle insana özgü bir doğal yönelim olan "taklit"ten türetir. Gerçekten Aristoteles'e göre taklit, tesadüfi olguların yalnızca kopyasından ibaret değildir, aksine "muhtemel olanı", "çoğunlukla gerçekleşeni", "gerçekleşmesi gerektiği tarzda" tasvir etmekle yükümlüdür, öyle bir şekilde ki, serbest faaliyet bütünüyle yok edilmiş değildir. Fakat sanatçının, konusuna şekil verirken harcadığı yaratıcı faaliyet için bir ölçü gösterilmiyor; onun alanı sonsuz ve değişmez olan değil, belki değişken ve geçici olan eşya dünyasıdır.¹⁶ Yani taklit, Aristoteles'e göre sıradan ve anlamsız bir eylem değil, aksine muhtemel olana ya da gerçekleşebilecek olana ilişkin bir şeydir. Düşünce alanına ait ve düşünce ürünü bir etkinliktir.

Düşüncenin alanında var olan kanıtlama, çürütme, duygular uyandırma (acıma, korku, öfke ve benzeri) ayrıca büyütme ve küçültme gibi şeyleri insan, sözle yansıtmak ister.¹⁷ İnsan düşüncesinde bu düşünceler sıkışıp kalamazlar. Çünkü insan yapısı gereği sosyal bir varlıktır ve her şeyi dışarıya vurmak ve iletmek ister. Böylece dil tüm bunlara olanak sağlayan bir aygıt olarak doğmuş ve gelişimini sürdürmektedir.

Dilin gelişim aşamalarında insan, şiir, düzyazı, ölçü gibi birçok farklı şey ortaya çıkartmıştır. Bunun sebebi sözün daha iyi şekilde kullanılmak istemesidir. Yani karşıdaki kişiye iletilecek olan şeyin ona daha etkili ve daha güzel şekilde aktarılabilmesi. Bunu

¹⁵ Jonathan Barnes, *Düşüncenin Ustaları: Aristoteles*, (çev. Bahar Öcal Düzgören), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002, s.123-124

¹⁶ Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, (çev. Mehmet İzzet, Orhan Saadeddin), İz Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.160

¹⁷ Aristoteles, *Poetika*, 1456b, XIX, 1

yapabilmek için de sözün birçok farklı unsura dikkat edilerek ustaca kullanılması gerekmektedir.

Söze estetik değer yükleyerek kullanmak isteyen kişi, dile hâkim olmak durumundadır. Yani dilin inceliklerini bilmeli ve uygun şekilde dili amacına yönelik olarak kullanmalıdır. “Dilin kullanıldığı her durumda iki öge söz konusudur. Bunlardan birine özne, ötekine nesne diyebiliriz. Böylece bir yandan konuşan ile dil arasında bir ilişki, bir yandan da dil ile hakkında konuşulan şeyler arasında bir ilişki bulunur.”¹⁸ Özne ve nesne arasındaki ilişkinin sözün değerini belirlediğini unutmamak gerekir. Şöyle ki, nesneyi söz ile imleyen öznedir. Öznde kendisine yer bulan ise nesne. Bu ikilem birbirinden ayrılamaz. Nesneler de özneler de farklılıklar gösterir. Böylece dilde tekdüzelikten ziyade bir çokluk oluşur.

Şeylerin başta taklit ile adlandırılması, benzerliklerin olması anlamına gelir. Yani kelimeler yapıları ve söylenişleri gereği imledikleri şeylere benzerler. Fakat bu daha sonra değiştirilebilir. “Nesnenin adda açığa vurulan asıl oluşu hâkim kaldıkça, bir harfin eklenmesi yahut çıkarılması bir şey değiştirmez.”¹⁹ Fakat burada dikkat edilmesi gereken şey, nesnelere verilen adların aynı zamanda nesneye uygun olmalarının da gerekli oluşudur. Yani, “bir kralın oğlu iyi bir kral, iyi bir adamın oğlu iyi bir adam, güzel bir adamın oğlu güzel bir adam olur, kısacası her cinsten aynı cinsten bir yavru meydana gelir; görülmemiş bir şey olursa o zaman başka... Demek ki bunlara da aynı adların verilmesi gerekiyor. Fakat bu adların şeklini heceler yardımıyla değişik kılmak mümkündür. Böyle yapılıncı işten anlamayan biri, birbirinin aynı oldukları halde, onları başka başka şeyler sanır. Bu, hekimlerin hastalara verdikleri ilaçlara benzer. Aslında hepsi aynı şey oldukları halde, kullanılan boyaların ve kokuların çeşitli olması dolayısıyla, bize birbirinden ayrı şeyler gibi görünürler. Fakat ilacın tesirini göz önünde tutan hekim, katılan şeylerden dolayı aldanmaz; onun için hepsi birdir. Adlardan anlayan için de böyledir. O da adların tesirini, değerini göz önünde tutar ve bir harfin eklenmesi yahut yerini değiştirmesi yahut atılması, hatta adın değerinin büsbütün başka harflerle anlatılmış olması, onu aldatmaz.”²⁰ Yani adlar ait oldukları nesneye benzeyebilirler fakat benzemeseler dahi o nesneyi anlatabilirler. Bu da dilin yetkince kullanılması ve doğru şekilde anlaşılması ile gerçekleşir. Modern dil kuramlarında da buna benzer görüşlerin savunulduğunu

¹⁸ K. Dinçer, *Kısaca Felsefe*, s.212

¹⁹ Platon, *Kratylos*, (çev. Suat Y. Baydur), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, 393d

²⁰ Platon, *Kratylos*, 394b

görüyoruz. Çağdaş dil kuramcıları (Örneğin John Locke, Frege) ad ile adlandırılan arasındaki bağın keyfi veya ilgisiz olduğunu yani adın adlandırılanın özüne dair bir şey taşımadığını ileri sürerler. Fakat onların savunduğu, Platon'un burada bahsettiğinden daha keskin hatlara sahiptir. Tamamıyla keyfi ve benzerlik taşımayan bir yapıdadır.

Dilde yapılan her değişim, dilin taklidi aşmasına sebep olur. Çünkü yukarıda belirtildiği üzere henüz isim verilmemiş bir nesneye onun herhangi bir niteliğine bakılmaksızın rastgele bir isim verilse dahi bu bir anlamsızlık yaratmayacaktır. Önemli olan, o adın o nesneye ait olduğunun bilinmesi ve uygun şekilde kullanılmasıdır.

Dil ya da söz hem estetik etkiye neden olup, hem de bildirim vasıtası olabilmektedir. Tüm bu etkinlikler birçok farklı şekilde, insan düşüncesi, yetkinliği ve amaçlarına göre farklılık gösterebilmektedir. O halde bunların dildeki yeri ve rolünün incelenme gerekliliği ortaya çıkar.

Dil, birçok farklı iletişim alanını kapsayan bir aygıttır. Resim, heykel, konuşma gibi alanların hepsi birer dildir. Fakat bu tezin ana inceleme konusu söz kavramıdır. Tezimizde, bir yapı olarak dilin açığa çıkışını ifade etmek için “söz” adı kullanıldı. Yapıdan söz ederken dil, yapının kişide kullanım bulması durumunda söz adı tercih edildi. Dile gelmiş dil olarak söz, çeşitli biçimlerde adeta ete kemiğe bürünür. Bunlardan biri estetik, diğeri de hitabettir. Mantık, konuya dâhil edilmedi. Mantık, dilin dile gelmesi bağlamında değil, dil ya da söz üzerinde bir denetleme işlemi olarak değerlendirildi. Mantık, dilin etkililiğini kontrol etmek, geçerliliğini denetlemek için kullanılan bir aygıttır. Bu çalışmada, dile gelmiş olan dilin etkililiğini arttırmak için kullanılan örnek, örtük tasım, benzetmeler vb. incelenirken, mantığın bazı unsurları ele alınsa da, mantık, tezimizin dışında tutuldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZ VE ESTETİK

1.1. Dilin Kökeni ve Açığa Çıkışı

Dilin ortaya çıkışı hakkında birçok teori ortaya atılmıştır. Dil üzerine sorulan soruların cevaplanması kolay değildir. Kesin olana ulaşmaya çalışan insan, dilin oluşumunu ve ortaya çıkış evrelerini bilemediği gibi mantık yürütmekten öteye geçememiştir. Örneğin adlar üzerine araştırma yapan bir dil bilimci cisme neden o adın konulduğu konusunda kelimenin sertliği ile cisim arasında bir bağlantı kurarak açıklama yolu izleyebilir. Sertliği açıklarken kullanılan sert kelimesi bile r ve t sert sesleri ile sertliği taklit ediyor düşüncesine sebep olabilir. Fakat bu noktada önemli bir sorun daha vardır. Sert olan şeyin adının da insana sert gibi görünmesinin sebebi nedir? Çünkü taş kelimesi bize sert gibi görünür fakat bunun sebebi taşın sert olması mı yoksa kelimede kullanılan harflerin sert olması mıdır? Örneğin pamuk kelimesini yumuşak bir kelime olarak düşünürüz fakat pamuk nesnesinin adı taş olsaydı taş kelimesi de zihnimizde yumuşak bir his oluşturabilir miydi? Bu noktada bilinmeze düşen dil bilimci düşüncayı de dil ile bir bütün olarak görmek durumundadır.

Düşünce dil ile birlikte ele alındığında ilk düşünülmesi gereken şey, dilin istemli bir şekilde mi yoksa düşüncenin olmazsa olmaz bir etkinliği olarak mı ortaya çıktığı hususudur. Böylece dilin mahiyeti zihnimizde oluşmuş olur. Temel bir düşünce oluşmadan dil araştırması yapmak bir noktada tıkanmaya sebep olacaktır. Çünkü dil zihinden üstündür düşüncesi ile düşüncenin dilin yaratıcısı olduğu düşüncesi aynı anda kullanılırsa yaratılan-yaratıcı paradoksuna düşüp yaratılanın yaratıcısından daha üstün hale geldiği düşüncesini savunmuş oluruz.

Dil karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşıklığı açıklamak için dil felsefesinin başlıca sorularına bakmak gerekir. Dil düşünceden mi çıkmıştır, dil olmazsa düşüncenin gelişimi devam eder mi, dil ve düşünce bir bütün halinde olmadığı sürece gelişemezler mi gibi soruların tümü bu alanın girift yapısını gözler önüne sermektedir. Tüm bu sorular üzerine düşünen kişiler birçok düşünce ortaya atmış ve yeni problematik alanların oluşmasına olanak sağlamışlardır.

Dil-düşünce bağlantısını ele almadan önce, dil ve düşüncenin ayrı ayrı ne oldukları konusuna değinmek gerekir. İnsan düşüncesi diğer tüm canlılardan üstündür.

Bunu anlamının yolu insan düşüncesinin türetici, yaratıcı, gelişim halinde ve sürekli kendisini aşan yapısında gizlidir. “İnsanda ruhsal canlılık(düşünce), tavır ve hareket, öbür canlılardan çok daha üstün olduğu için, ifade yönünden insan çok daha güçlüdür.”²¹ İfade yönünden güçlü olmak demek, insanın kendini dışarı yansıtmayı, kendini ifade etmesi, bunu yapmadan önce doğada var olmayan bir şey ortaya koymasındır. Bunu bazı düşünürler canlılık kavramıyla anlatsalar da, aslında bu kavram biyolojik temelli algılanır. İnsan, soyut/ruhsal yapıdaki iç dünyasını dışa yansıtır. Bu da ifadedir. “Bütün bu ruhsallık, ifade (anlatım) kavramında dile gelir, tortulaşır.”²²

Düşüncenin güçlü yapısı gereği dil de karmaşık bir yapıdadır. Bu karmaşıklık ve dilin güçlü yapısı bazı filozofların merkeze dili koymasına sebep olmuştur. Fakat dil merkezde olsa dahi, incelenirken düşünce ile birlikte ele alınması gerekliliği göz ardı edilemez. Örneğin Platon dile varlık ve düşünce ile ilişkisi açısından yaklaşarak bu konuda felsefe tarihindeki ilk sistematik sorgulamayı gerçekleştirmiştir.²³ Daha önce dile getirdiğimiz gibi dil, varlık alanı ve düşünce ile bir bütün olarak ele alındığında daha sağlam sonuçlar elde edilebilecektir. Çünkü dil yalnızca bir alana hitap eden basit bir yapıda değildir. Fakat Boratin ve Desbordes’un belirttiği gibi Stoacı filozoflar şu hususta hemen hemen mütabıktır; söze dökülmüş olsun ya da olmasın, dilden bağımsız bir düşünce mümkün değildir. Bunun da Platon’un Sofist diyalogunda savunduğu yaklaşıma benzediği görülür.²⁴

Dil açığa çıktıktan sonra tek tek bireylerde ses değişir, dönüşür ve adına söz denir. Söz kullanımı gereği birçok farklı şekle bürünüp farklı türler ihtiva eder. Yapısı dışında kullanımı ve gelişimi bağlamında da birçok farklı görüş geliştirilmiştir. Aristoteles dilin kullanımını Poetika adlı eserinde şu şekilde dile getirmiştir: “Dil kullanımı derken, bir anlamın (hermeneia) sözcükler aracılığıyla dışa vurulmasını kastediyorum; ölçülü sözde de düz yazıda da gücü aynıdır.”²⁵ Açıkça görülüyor ki, Aristoteles dile düşüncenin bir aracı, dışa vurulması için gerekli olan alet olarak anlam yüklüyor. Yani dil, düşünce üzerinde yapıcı etkisi olan bir alan değildir. Düşüncede hali hazırda var olan şeyi dışarı vurmak için dil kullanılır. Örneğin “Şu elma çok güzel” dediğimizde dil kullanılmadan

²¹ İsmail Tunalı, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.206

²² İ. Tunalı, *Estetik*, s.206

²³ Atakan Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı Yayınevi, İstanbul, 2016, s.78

²⁴ A. Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, s.73

²⁵ Aristoteles, *Poetika*, 1450b, VI, 15

önce zaten elmanın güzel olduğu düşüncesi zihninizde mevcuttur. Fakat bunu dışarıya aktarmak için dile ihtiyaç duyulur.

Aristoteles, düşünmeyi ruhun kendisiyle bir diyalogu olarak değerlendirmektedir.²⁶ Burada dikkat edilmesi gereken şey, Aristoteles'in bahsettiği düşüncenin kendi kendine diyalog halinde oluşudur. Bu bağlamda düşüncenin dilden bağımsız ve kendi varoluşunu kendisinin sürdürdüğünü, dil olmaksızın da düşüncenin eylemine devam edeceğini söyleyebiliriz. Aristoteles, düşüncenin kendi kendisiyle yaptığı konuşma dışında dil kullanılarak yapılan bir dış konuşmanın da varlığından bahseder.²⁷ Bu iki kavramın işaret ettiği şey düşüncenin iki ayrı alanda incelenmesi gerekliliğidir. İlki daha önce bahsettiğimiz düşüncenin kendi kendisi ile olan diyalogu diğeri ise Aristoteles'in dış konuşma diye adlandırdığı düşünce ve dilin birlikte oluşturdukları alan. Dil ve düşünce bağlantısı en çok bu noktada ortaya çıkıyor. Düşünce zaten sahip olduğu şeyleri dışarıya aktarmak için dili kullanarak bir dış konuşma eyleminde bulunmaktadır. Fakat bu noktada farklı bir problem ortaya çıkmaktadır. Dil, düşünceyi aktarma aşamasında yeterli midir, düşünceyi tam olarak aktarabilir mi yoksa dil düşünceye nazaran eksik bir yapıda mıdır? Dilin düşünce ile ilişkisi ve mahiyetini incelemenin en iyi yolu ise öncelikli olarak dilin temas ettiği ve kullanıldığı alanları el almaktır.

1.2. Dili Kullanma Biçimleri

İnsan ve insan düşüncesi her daim karmaşık bir yapıdadır. Bunun sebebi insan zihninin sürekli olarak gelişim halinde olmasıdır. Tüm bu karmaşa içerisinde insanı anlayabilmek için onun eylemlerine, yani yapıp etmelerine, temas ettiği alanlara ve en önemlisi de düşüncelerine bakmak gerekir. Fakat burada karşılaşılan durum şudur; insanın düşüncesine nasıl bakılabilir? İnsan düşüncesi tam olarak nasıl anlaşılabilir? Daha da önemlisi insan düşüncesi gerçekten de anlaşılabilir mi?

Anlaşılabilirliğin belki de en önemli noktalarından birisi aktarılabilirliktir. Hatta anlaşılacak aktarmak-aktarabilmektir demek hiç de yanlış olmayacaktır. Çünkü zihinde varolan bilgi karşı tarafa iletilemezse insan anlaşılmayı da bekleyemez. İletişimin tanımı

²⁶ A. Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, s.34

²⁷ Aristoteles, *Organon: İkinci Analitikler*, (çev. Hamdi Ragıp Atademir), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951, s.16

gereği aktaran ve aktarılanın hazır durumda olması gerekliliği göz ardı edilemez fakat bu ikili durumun ilk basamağındaki aktaran öncelikli önemi taşımış olur.

Kültür tarihinde birçok aktarım biçimi görülüyor. Kimi toplumlar mağara duvarlarına resimler çizerek kimi toplumlar ise edebi, felsefi, bilimsel değerler taşıyan kitaplar yazarak aktarımlar yapmıştır. Bunların tümü dil adı altında ele alınmaktadır. Fakat şöyle bir sorunun ortaya çıkması da çok doğal olacaktır: Nasıl olur da bir toplum sadece mağara duvarına resim çizebilirken bir diğer toplum ileri gelişmişlik düzeyinde eserler verebilir? Bu soru hem çok basit hem de çok karmaşık şekillerde cevaplanabilir. Fakat en kapsayıcı ve doğru cevap “zihin etkinliğinin gelişmesi” olacaktır. Yani zihinsel gelişim sürdükçe ortaya çıkan aktiviteler de bununla paralel olarak gelişecek, değişecek ve dönüşecektir. Tüm bunlar çerçevesinde dil arka planını da kendisine eklemleyerek her geçen gün biraz daha dallanıp budaklanmış ve hali hazırda karmaşık olan yapısı daha karmaşık bir hal almıştır. Çünkü dil kullanım alanları gereği her gün insana biraz daha temas etmektedir.

1.2.1. İletişim Amaçlı Kullanım

Bilginin iletilmesinde dilin iletim aracı olarak vazgeçilmez bir önemi vardır. Çünkü insanların birlikte yaşayabilmeleri için anlaşmaları gerekir; anlaşmak için de iletişim eylemini gerçekleştirmeleri icap eder. Hatta denebilir ki, iletişim olmazsa toplum da olmaz, dolayısıyla dil de olmaz, anlaşma da olmaz, kültür, bilim ve düşünce de olmaz. Çünkü dil bilgi aktarmanın yanında insanın çeşitli duygularının ve düşüncelerinin ifadesini de gerçekleştirir; böylece iletişim yoluyla anlaşmayı ve kaynaşmayı da temin eder. Zira iletişim kavramında karşılıklı olma ve diyalog vardır. Dil, insanın, haberleşme için ne kadar üstün bir zihin gücüne sahip olduğunun bir göstergesidir.²⁸

İnsan hayatının her alanına temas etmiş ve belki de ayrılamaz biçimde insan yaşayışında yer etmiş olan dilin belki de en önemli kısmı iletişimdir. Çünkü insan etkileşim içinde olan, doğayı ve diğer insanları taklit eden, sürekli gelişen, değişen, dönüşen bir varlıktır. Yani insan bilmek isteyen ve bildiğini aktaran bir canlıdır dersek tanımı daha güçlü hale getirmiş oluruz.

²⁸ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.177

İletişimi çok ayrıntılı ele almadan önce basite indirgeyerek düşünmek faydalı olacaktır. Şöyle ki; insan sosyal bir varlıktır. Yani diğer insanlarla birlikte yaşamını sürdürmek ister. Bu noktada insanlar ve hayvanlar arasında benzerlik olduğu görülmektedir. Hayvanlar gibi insanlar da birlikte yaşar. Fakat hayvanlardan farklı bir zihne sahip olan insan, hayvanların aksine anlamsız sesler çıkararak değil, belli ses düzenleri, belli tekrarlar, aynı olayı ya da olguyu işaret eden ses kalıpları kullanarak etkileşim kurmaya çalışır. Bu da insan zihninin yapısının bir sonucudur. “Hayvanların bir kısmı da ses çıkarabilir ve haz acı vb. hislerini birbirlerine iletebilir. Ama hayvanların insandaki idea mübadelesi becerisinden yoksun olduğu açıktır. İnsan ile hayvanlar arasındaki asıl fark bir tek insanın iyi ile kötüyü, adil ile gayri adili idrak edebilmesidir.”²⁹

İnsanı insan yapan ve insanı tanımlayan unsurlar vardır. Bunlar; yaşama ve yaşamını sürdürme içgüdü, konuşma yetisi (logos) ve doğal ahlak düşüncesidir. Bu yetilerden ilki hayvanlarda da vardır. Fakat konuşma ve ahlak yasası yalnızca insanlara özgü özelliklerdir. Bu yüzden Aristoteles, insanları diğer canlılar arasında politik bir canlı olarak görür.³⁰ Yani insan, birlikte yaşayış bakımından da diğer canlılardan ayrılır. Birlikte yaşayan canlılar bunu içgüdüsel olarak yaparken, insan belli amaçlar, duygusal bağlar ve diğer insanlar ile kurduğu iletişim ile yaşama eylemini gerçekleştirir.

Dilin oluşumunda taklit teorisine göre, iletişim aracı olarak sesleri kullanan insan doğayı taklit etmeye başlar. Doğada var olan sesleri çıkartarak kendisi de yaratıcı bir eylem gerçekleştirme yolunda ilerleme sağlamış olur. Fakat taklit denen şey insanın sesleri taklit etmesinden ibaret değildir. İnsan yoğun zihinsel faaliyetleri doğrultusunda belki de her şeyi taklit etme eğilimindedir. Taklit ve doğa arasındaki ilişkiyi kelimelerle bağdaştırma açısından Herakleitos’un düşüncesini ele almak faydalı olacaktır; “Kelimeler doğadaki akışı ve değişimi yansıtan seslerdir.”³¹ Doğayı, diğer insanları, olayları, sesleri taklit eden insan böylelikle doğaya temas etmiş ve diğer insanlarla bir bütün haline gelmiş olur. Diğer insanlarla sürekli etkileşim halinde olan insanın içinde bulunduğu bu durumu Aristoteles şu şekilde ele almıştır; “Bir eylemin taklidi söz konusu olduğundan, eylemleri bir takım insanlar yapar ve bu kişiler ister istemez karakter ve düşünce yapılarına göre belli nitelikler taşırlar, zaten bir eylemin niteliğini bu ikisinin belirlediğini sözleriz;

²⁹ A. Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, s.83

³⁰ Jiyuan Yu, “Ethos and Habituation in Aristotle”, *Frontiers of Philosophy in China*, Vol.7, No.4, Brill Publishing, Leiden, 2012, s.527

³¹ A. Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, s.72

eylemlerin doğal olarak iki nedeni vardır: Düşünce ve karakter.”³² Böylece taklit etme eyleminin aslında kendini tekrarlamak olmadığı aynı zamanda yapıcı bir eylem olduğu ortaya çıkabilir.

Aristoteles’in bahsettiği düşünce ve karakter kavramları daha önce sözü edilen tüm olgularla doğrudan ilgilidir. Düşüncenin çeşitliliği noktasında her insan farklı düşünce yapısındadır ve toplumlar buna göre şekillenir. Doğrudan bakıldığında düşünce ve karakterin toplumu şekillendirmesi her ne kadar zor görünse de aslında toplum denen olgu farklı düşünce yapısındaki insanların birbirlerinden etkilenmeleri sonucu şekillenmiş bir yapıdan başka bir şey değildir. Örneğin bir toplum batıl inançlara çok fazla bağlı ise bu toplumu oluşturan bireylerin çoğunda batıl inanç düşüncesi oluşmuş demektir. Böylece tikelden tümele bir aktarım olur ve toplum genel şeklini kazanmaya başlar.

İletişim demek iletmek, aktarmak, etkileşimde bulunmak demektir. Düşünceye sahip olmak ya da ileri seviyede bir zihne ve üst düzey bir zihinsel aktiviteye sahip olmak iletişim için yeterli değildir. Bunu daha iyi anlamak için şöyle bir örnek verebiliriz: Kendi alanlarında çok donanımlı iki insanı aynı odaya kapatıp herhangi bir iletişim aracı kullanmadan (dil, yazı, işaret, ses) birbirlerine düşüncelerini aktarmalarını ya da anlatmalarını istersek şüphesiz ki elimiz boş kalacaktır. Çünkü insan düşüncelerini aktarmak için bir araca ihtiyaç duyar. Bu da hiç şüphesiz ki dildir.

İletişim demek aslında doğrudan doğruya dil ve düşünce ilişkisini gözler önüne sermek ve bu alana temas etmek demektir. İnsan düşüncesi dil ile dışarıya aktarılır, dil ile aktarılan düşünce başkaları tarafından keşfedilir, geliştirilir, yeni düşünceler yine dil ile ortaya atılır. Bu süreç bu şekilde gelişecek ve durmaksızın devam edecektir. Yani insan, dili en temel olarak iletişim ve başka insanlarla etkileşim için kullanır. Bu da insanın sosyal bir varlık oluşu ve diğer insanlarla birlikte yaşayışını açıklamada hayati önem taşır.

Dil sürekli gelişen bir yapıdadır. Bu gelişim insan istemesinin bir ürünüdür ve dil aynı siyaset ya da toplum yapısı gibi toplumsal ortak kabuller ile şekillenir. Bunu en iyi görebilmemizi sağlayan şey aslında farklı toplumların farklı kurallara sahip farklı diller geliştirmiş olmalarıdır. Dilin toplumsal kabullere dayalı olduğu görüşünü Aristoteles de savunmuştur. Ona göre dil toplumsal fikir birliği ile geliştirilmiş bir kurumdur.

³² Aristoteles, *Poetika*, 1450a, V, 1

1.2.2. İkna Amaçlı Kullanım

Dilin en önemli kullanım alanlarından birisi de hiç şüphesiz ki iknadır. Bunun sebebi bir toplum içerisinde yaşamını sürdüren insanın sosyal bir canlı olması ve diğer insanlarla anlaşmak, konuşmak istemesidir. Tüm bu yapı içerisinde insan kendi düşüncelerini diğer kişilere aktarmak istemesinin yanı sıra kabul ettirmek de ister. Bu toplumda kabul görmenin haklılığını savunmanın bir nedeni olabilir. Bir diğer kişiyi, kişileri, toplumu, kurumları ikna etmek isteyen insan, dili ve dilin bütün yönlerini kullanmak zorundadır. Çünkü kişi dili ne kadar iyi kullanırsa o kadar güçlü olacaktır. Aynı şekilde de dili kullanamayan kişi bir o kadar güçsüzleşecek ve belki de haklı durumdayken haksız duruma düşebilecektir. Burada belirleyici özellik şudur: Kişi belirli bir düşünceye sahipse bunu aktarabilmek için dili iyi kullanabiliyor olmalıdır. Dili iyi kullanabilmek için ise dilin kurallarını, hangi kullanımın neyi doğuracağını bilmek gerekir. Örneğin bir dilde kullanılan bir örneği farklı bir dile çevirdiğimizde çok anlamsız bir şeyle karşılaşabiliriz. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak dil etraflıca ele alınmalı ve yetkin bir şekilde kullanılmaya çalışılmalıdır.

Sözün çok yetkin olarak kullanılması beraberinde hatip-ikna ikilemini getirebilir. “Örneğin hesaplama taşlarını kullanmaya aşına olmayan biri bu işi iyi bilenler tarafından yanıltılabilir, aynı şekilde sözcüklerin anlamı konusunda deneyimsiz olan biri de hem kendisi konuşurken hem de başkalarını dinlerken temellendirme sırasında paralojizme düşer.³³ Bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz. Davasında haksız olan bir hatip sözü çok iyi kullanarak onu dinleyen kişiyi kandırabilir. Örneğin gerçek olmayan örnekler vererek dinleyicileri kandırabilir. Ayrıca da dilin tüm inceliklerini kullanarak dinleyiciyi konunun içine çekebilir ve coşku, sevinç, üzüntü gibi tüm duyguları dinleyiciye aktarabilir. Bu da dinleyiciyi hatibin savunduğu şeyi savunma seviyesine bile getirebilir.

Hiçbir değer varolmadığını, insanlara ikna yoluyla her şeyin kabul ettirilebileceğini, zira insanların bilgiden yoksun olduklarını söyleyen Gorgias, ikna sanatına, sözün terbiye edilip geliştirilmesine büyük bir önem vermiştir. Ona göre, ikna sanatı, konuşma, inanç ve düşünceyle ilgili olan tüm diğer sanatların kendisine dayandığı temel sanattır. İnsanlar bilgisiz oldukları için, Gorgias, aldanmayla doğruluk arasında büyük bir fark olmadığını belirtmiştir. Olmadığı için de, ona göre, doğru söz ya da akılyürütmeyle yani söz ya da akılyürütme arasında değil, fakat yalnızca başarılı,

³³ Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, (çev. Oğuz Özügöl), Say Yayınları, İstanbul, 2007, s.8 (Akıl süzgecinden geçirirken bilmeyerek düşülen yanılgı y.n.)

doyurucu, ikna edici akılyürütme ve tartışmayla kısır söz ve tartışma arasında ayrım yapabiliriz. Logosun, sözün büyük bir gücü olduğunu öne süren Gorgias, bir yandan da sözün bu gücünün, aydınlatan ve bilgi veren bir güç olmayıp, dalgalandıran ve etkileyen bir güç olduğunu söylemiştir.³⁴ Hatibin elindeki ikna edici gücü sağlayan da Gorgias'ın dile getirdiği şeydir. Yani konuşmacı insanların bilgisizliklerinden faydalanarak onların doğrularını değiştirebilir, kendi doğrularını kabul ettirebilir ve onları kandırabilir. Çünkü elinde böyle bir güç olan konuşmacı, insanları bir şekilde amacına uygun olarak ikna edecektir.

İkna kavramının detaylı kullanımına ve problematik alanlarına geçmeden önce ikna denen şeyin ne olduğunu ve ikna etme-ikna olma konusunda insanın içinde bulunduğu durumu incelememiz gerekir. İletişim insanın tek başına gerçekleştirdiği bir şey değildir. İletişimin gerçekleşebilmesi için birden fazla insan gereklidir. Fakat insanın olduğu yerde basit bir durumdan söz etmek de aynı şekilde mümkün değildir. Sözü çok farklı şekillerde ve çok farklı durumlarda kullanan insan düşüncelerini aktarmak ve kabul ettirmek için de sözü kullanır. Tüm bunlar bağlamında söz ne kadar güçlü ve etkili olduğunu apaçık gözler önüne sermeye başlar.

Söz ikna amacıyla kullanılırken birçok farklı şeyden faydalanılır. Bunlar örnek, örtük tasım, şahit gösterme, sözü yetkin kullanma vb. olarak sıralanabilir. Retorik adlı eserinde Aristoteles'in üzerinde durduğu iki ikna aracı vardır. Bunlardan birisi örnek diğeri ise örtük tasımdır. Örnekler hatibin sözlerinin doğruluğunu kanıtlar nitelikte iken örtük tasımlar ise dinleyicinin konuyu içselleştirmesine sebep olur. Çünkü örnek, yapısı gereği konuşmacıya kanıtlar sunar. Aynı durumların nasıl sonuçlandığını gözler önüne serer. Örtüm tasımlar da apaçık olmayışları ve dinleyicinin zihinsel katılımını sağlamaları sayesinde ikna yolunda etkili bir yöntem olarak anlam kazanır. Zaten hitabet dediğimizde hatip toplumu bilgilendirmek ya da doğruyu aktarmak gibi bir amaç gütmeyebilir. "Hitabetin amacı herhangi bir şekilde bilgi değildir, bu şeylerle ilgili olarak ikna edici bir konuşmadır."³⁵

Dilin ikna amaçlı kullanılması aslında doğrudan doğruya düşünce ile alakalıdır. İkna etme gereksinimi duyan kişi aslında belli bir düşünceye ya da kabule sahiptir ve bunu aktarmak istediği kişi veya kişiler vardır. Düşünce daha önce de söylediğimiz gibi

³⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.382-383

³⁵ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.329

dil olmadan aktarılamaz. Bu aktarım durumunda söz vücut bulur. Bunun yanı sıra eğer insanın amacı düşünceyi amaçsızca, doğrudan doğruya ve kimseyi etkileme amacı gütmekten ilenmekse herhangi bir ikna çabasına gerek olmaz. Fakat konuşmacı eğer karşıdaki kişiyi ikna etmek istiyorsa ya da ikna etme zorunluluğu varsa dili kullanım şekli olayın seyrinde önemli bir belirleyici olacaktır.

Konuşmayı yapan kişi ikna etmeye çalıştığı kişi ya da kişiler üzerinde birçok farklı araç kullanabilir. Bunlar bazen hitabetçinin çabasıyla bazen de hazır olarak bulunabilir. “Hitabetçinin hazır olarak bulduğu ve teknik olmayan yollar beş tanedir: Yasalar, tanıklıklar, anlaşmalar, işkenceler, yeminler.”³⁶ Aristoteles ikna araçlarından bazılarının retorik sanatının kendisine ait olduğunu, bazılarının ise onun alanı dışında kaldığını söyler. İkincilerle kastettiği konuşmacının kendisinin sağlamadığı, tersine işine başlarken önünde hazır bulduğu konuyla ilgili tanıklıklar, yazılı sözleşmeler, işkenceyle alınmış ifadeler vb.dir. Birinciler ise konuşmacının retorik ilkeleri sayesinde kendisinin meydana getireceği şeylerdir.

Sofistler ise karşıdaki kişiyi ikna etmek ve o kişinin düşüncelerini yanlışlamak için dilden gelen bazı yanıltmacaları kullanırlar. Dilden ileri gelen yanıltmacaların nedenleri şunlardır:

1. Basit bir kelimedeki anlam çeşitliliği (equivocation) veya çift anlamlılık (ambiguity)
2. Bir cümlelin yapısındaki ikiz anlamlılık veya çift anlamlılık (amphiboly) (Yunan dili, bu dilde kelimelerin sırasının hangisinin özne, hangisinin tümleç olduğunu kesin bir biçimde göstermemesinden ötürü bu çift anlamlılıkların sayısız örneklerini ortaya koyar).
3. Kelimelerin yanlış bir biçimde bir araya getirilmesinden ibaret olan birleştirme: Bir insan oturur bir durumdayken yürüme imkânına sahiptir; ama bundan onun oturduğunda yürüme imkânına sahip olduğu sonucu çıkmaz.
4. Kelimeleri yanlış bir biçimde ayırmaktan ibaret olan bölme: Beş, üç artı ikiye eşittir; ama bundan beşin üçe ve ikiye eşit olduğu sonucu çıkmaz.

³⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1375a, 25

5. Vurgu yanlış veya bir kelime üzerine yapılan yanlış bir vurgu sonucu bir yazının yanlış okunması (örneğin bir ‘ vurgusu yerine ^ vurgusu).
6. Dil biçimleri veya gramerle ilgili biçimlerden yapılan yanlış çıkarımlar: Örneğin kesen veya yapan kelimelerindeki son ekin benzerliğine dayanılarak acı çekenin de bir fiile işaret ettiğinin sanılması.³⁷

Aristoteles’in sofistlerin ikna yollarını kabul etmemesi ve sofistlerin ikna yollarının etik bulunmamasının sebebi bunlar gibi yanıltmacalara dahi başvurarak ikna yoluna gitmeleridir. Doğruluğun göreliliğini savunan sofistler ise bu ve bunun gibi yollarla kendi doğrularını karşıdaki kişiye aktarmaya, onları bu şekilde ikna etmeye çalışmışlardır. Dil merkezli bir düşünceye sahip olmaları da, dilin onlara sağladığı ikna ve inandırma gücünden kaynaklanmaktadır. Çünkü yukarıdaki ilk maddede dile getirildiği gibi, bir sofist örneğin zıt bir görüşü yanlışlamak için karşıdaki kişinin savunduğu şeyin farklı anlamlara gelişini dile getirerek o kişinin yanlış şeyi savunduğu sonucuna ulaşabilir. Fakat bu dili yanıltıcı olarak kullanmaktan başka bir şey değildir.

Aristoteles, bilgelik ve yanıltıcılık konusunda sofistlere şöyle bir eleştiride bulunur: “Kimileri, olduğundan bilge görünmeye çok önem verdiği ama hiç de öyle görünmediği (zira sofistlerin bilgeliği gerçek değil, sadece görünürde bilgeliktir ve sofist gerçek değil görünürde bilgeliğiyle para kazanır) için, bu tür insanların sanki bir bilgenin işini gerçekten yapar gibi görünmek istedikleri, ama onun görünüşüne sahip olmadıkları böylece anlaşılmaktadır. Oysa bilgenin işi bu ikisini karşılaştırmak için bildiği, tanıdığı şeyler hakkında yalan söylememek ve bir başkasının yanlış savlarını ortaya çıkarabilmek, yani kısmen kendi adına kısmen de başkalarının yerine hesap verebilmektir. Sofist olmak isteyen bir kimse sözü geçen bir tartışma biçimini öğrenmeye çalışmak zorundadır; zira amacına ulaşmasına yararlı olur, çünkü böyle bir beceri ona göz diktiği gibi bilge görünüşü kazandıracaktır.”³⁸

Sözün yanıltıcılığının yanı sıra, sözün etkililiği arttıran, dinleyiciyi konuşmanın bir parçası haline getiren yollar da vardır. “Konuşmacının ikna amacı güttüğü söz kullanımının en etkili araçlarından birisi örtük tasımdır. Aristoteles iki tür örtük tasım olduğunu söyler. Bir türü olumlu ya da olumsuz önermeyi tanıtlar, öteki türü birini

³⁷ David Ross, *Aristoteles*, (çev. Ahmet Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011, s.105

³⁸ Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, s.8

çürütür, yanlış olduğunu gösterir.”³⁹ Örtük tasımların kullanımı hitabet türlerinde konuşmacıya dinleyiciler üzerinde iyi etkiler bırakma olanağı tanır. Bunun sebebi de dinleyicilere verilmek istenen düşüncenin tam olarak verilmemesidir.

Tümevarımın retorikteki karşılığı olan ‘örnek’ ve kıyasın retorikteki karşılığı olan ‘entimem’ (örtük tasım). Entimem, en mükemmel retorik yöntemdir; o ‘ikna etmenin gövdesidir’. Örneklerle dayanan argümanlar daha az ikna edici değildirler, fakat entimem daha çok alkış alır.⁴⁰ Örtük tasım, yapısı gereği öncüllerinden bazıları olmayan tasımdır ve sonuca ulaşmak için belli bir zihin aktivitesi gereklidir. Konuşmacının apaçık söylemediği bu tasımda dinleyici kendisinin de konuya dâhil olduğunu hisseder ve böylece sonuca konuşmacı değil de dinleyici kendisi ulaşmış olur. Bu da dinleyiciye daha aktif bir durumda olduğunu hissettirir. Bu durumda dinleyiciyi ikna etmek isteyen hatip amacına çok iyi bir şekilde ulaşmış olur. Fakat örtük tasım kullanımında dikkat edilmesi gereken konu, çok az ya da çok fazla kullanmamaktır. Özellikle çok fazla örtük tasım barındıran konuşmalarda, dinleyiciler için konuşma sıkıcı ve kapalı bir hal alır. Bu da konuşmacının etkisini azaltacaktır.

Konuşmacı örtük tasımın yanı sıra örnekler de kullanabilir. Örnek vermek, dinleyiciye bir dayanak noktası sunmak gibidir. Dinleyici böylece yalnızca konuşmacının sözleriyle değil başkalarının yaşadıklarıyla da karar verme rahatlığına ulaşır. Örneğin, bir toplumu gönüllü olarak savaşa göndermesi gereken bir konuşmacı, konuşması sırasında savaşın ne kadar gurur verici bir şey olduğundan, savaşa gitmenin amacının ne olduğundan, korunması gereken insanların savaşa giden kişiler tarafından korunacağından bahsedebilir. Bunlar elbette işe yaramaz sözler değildir. Aksine topluluğu daha çok teşvik edebilir ve işi kolaylaştırabilir. Fakat insanlar yine de daha başka dayanaklar da duymak isterler. Bunu bilen konuşmacı ise yine dili yetkin bir şekilde kullanarak doğrudan doğruya bu konu hakkında konuşmuş kişilerden bahsedebilir. Savaşa giden diğer kişilerden, onların ne kadar gurur verici işler yaptığından bahsedebilir. Dili yetkin olarak kullanması gerekliliği bir kez daha ortaya çıkar çünkü bu konuşma yapılırken söylenmesi gereken şeyler olduğu kadar söylenmemesi gereken şeyler de vardır. Örneğin savaşın zor ve ölüm dolu olduğu gibi. Bunu duyan kişi ikna olmayacaktır.

³⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1389b, 25

⁴⁰ D. Ross, *Aristoteles*, s.420-421

Haliyle konuşmacı dili kendi istediği şekilde esnetir ve istediği şekilde sonuç alabilmek için kullanır.

Retorikçinin üzerinde konuştuğu şey, diyalektikçinin kendisinden hareket ettiği öncüller gibi Arslan'ın ifadesiyle; insanlar tarafından bilinen, kabul edilen şeylerdir. Dolayısıyla bu şeylerle ilgili olarak verilebilecek doğru bir örnek, benzeri şeyler ve durumlar için karşınızdakini ikna edebilecek bir kanıt olarak kabul edilebilir.⁴¹ Örnek vermenin önemini bilip örneği doğru şekilde, doğru zamanda verememek de ikna etme çabasını boşa çıkaracaktır. Her durumda dilin kullanımını önemini daha da arttırmaktadır.

Örtük tasım ve örnek kavramlarının önemini farkında olan bir konuşmacı ikna amacı güderken mutlak suretle bunları kullanmak isterse de hataya düşebilir. Çünkü bilinçli bir topluluk karşısında konuşuluyorsa bu yöntemler onları kandırma amaçlı kullanılıyor diye düşünebilir ve konuşmacı topluluğu ikna edemeyebilir. Dahası, konuşmacı yalancı durumuna bile düşebilir.

Dil insanlar arasında her ne kadar çok kullanılsa da dili yetkin olarak kullanmak, dilin ne olduğunu anlamak, dili doğru şekilde yönlendirebilmek için iyi bir bilgi ve birikim gereklidir. İkna ancak ve ancak bu şekilde gerçekleşebilir.

1.2.3. Sanatsal Kullanım

İnsan davranışlarının ve doğanın, sanatta ve edebiyatta taklide dayalı olan karşılığına mimesis adı verilir. Platon, mimesisin gerçek olmayıp, bir şeyin imgesi olan bir şey meydana getirmek olduğunu; bütün sanatçıların bu anlamda mimesisin uygulayıcı veya icracıları olduklarını söyler.⁴² Yani taklit etme etkinliği gerçek olmaktan ayrı olarak, bir şeyin imgesi olan ve ona benzeyen bir şey ortaya koymaktır.

Dili öncelikli olarak iletişim ve düşüncelerini aktarma amacı güderek kullanan insan, düşüncesinin tekdüze olmayışı ve zihinsel faaliyeti yüksek bir varlık oluşu gereğince dili geliştirip dönüştürür. Bu geliştirip dönüştürme insan gelişimiyle bir bütün olarak ve paralel doğrultuda ilerler. Düşünce bağlamında ele alındığında insan düşüncesi sürekli gelişim içinde olduğundan bunun aracı olan dilin gelişmemesi öngörülemez. Düşüncesiyle, zihinsel faaliyetleriyle birlikte dilini de geliştiren insan, dili farklı amaçlar güderek de kullanmaya başlar. Artık dil yalnızca tekdüze ve amaçsız bir aktarım yapan

⁴¹ A. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, s.330

⁴² Ahmet Cevizci, *Felsefe*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2007, S.460

yapısını aşmaya başlamıştır. Bunun kendisini en çok dışarı vuran türü ise dilin “güzel” kullanılmaya çalışılmasıdır.

Estetik bir kavram olarak güzellik, genellikle bir kişi, yer veya sanatsal bir nesnenin, şekil, renk, ses, tasarım veya ritim gibi duyuşsal tezahürlerden doğup, insan zihnine bir algısal haz deneyimi, bir anlam ya da doyum sağlayan bir özelliği olarak tanımlanır. Buna göre, çok farklı şeylerin güzelliğinden, söz gelimi doğal bir güzellikten, bir insanın güzelliğinden, insan eliyle yapılmış sanatsal veya kullanışlı bir eserin güzelliğinden söz etmek mümkündür. Başka bir deyişle, estetikte güzellik kuramları, doğada güzel olanla olduğu kadar sanatta güzel olanla da, duyuşsal güzelle olduğu kadar düşünsel güzelle de, doğanın güzelliğiyle olduğu kadar insanın güzelliğiyle de felsefi bir hesaplaşmayı ihtiva eder.⁴³ Çok farklı şeylerin güzelliğinden söz etmek demek, dile kazandırılmak istenen estetik değerin, dilde çok farklı şekillerde ortaya çıkabileceğinin ve dilin farklı güzellik ve estetik değerler kazanabileceğinin bir göstergesidir.

Güzellik uzunlukta ve düzende yatar, bu yüzden çok küçük bir canlı da güzel olmaz (ne de olsa bakış neredeyse algılanamayacak kadar kısa zamanda gerçekleştiği için bulanır) çok büyük bir canlı da güzel olmaz (çünkü bu seferde bakış bir çırpıda gerçekleşmez, birlik ve bütünlük bakanların gözünden kaçır) örneğin yüzlerce metre boyunda bir canlı.⁴⁴ Aristoteles’in güzellik için ileri sürdüğü bu görüşü aslında ölçülülük ile alakalıdır. Yani güzel olan şey ölçülüdür de. Burada ölçülü olmak kavramını açıklamak gerekir. Ölçülü olmak yalnızca küçük olmamak, büyük olmamak, çok güzel ya da çok çirkin olmamak, çok ya da az olmak değildir. Ölçülü olmak demek gereğince ve amaca uygun olarak yeterlilikleri sağlamak, bütün olmak demektir.

Güzel olmaklığın yalnızca belli bir alana atfedilemeyeceğini fark eden insan, sözü de güzelleştirme çabası içerisine girer. Bunun için elinde olan kaynakları hem kısıtlı hem de sonsuzdur. Şöyle ki, bir ressam veya müzisyen gibi onlarca ayrı malzemesi yoktur. Tek malzemesi kelimelerdir. Fakat kelimeleri değiştirebilir, farklı şekillerde kullanabilir, ahenk içerisinde bambaşka yapılar oluşturabilir. Tüm bu adımlar dilin ne denli etkili bir yapı olabileceğini, gelişebileceğini insana gösterir.

Dilin ve konuşmanın etkililiğini fark eden insan, dili daha farklı nasıl kullanabilirim şeklinde düşünmeye başlar. Bunun benzeri olarak şu örnekleri vererek işe

⁴³ A. Cevizci, *Felsefe*, S.444

⁴⁴ Aristoteles, *Poetika*, 1451a, VII, 1

başlamak daha doğru olacaktır; bir ressam aklındaki resim düşüncesini kâğıda aktarmadan önce onun nasıl daha etkili, daha çarpıcı ve daha güzel olabileceği hakkında düşünür. Bir müzisyen yapacağı bestenin insanın derinliklerine nasıl daha iyi işleyebileceği hakkında fikirler geliştirir. Ressamın araçları boyalar, fırçalar, tablolarıdır. Müzisyenin ise enstrümanları, notaları ve sesleridir. İşte bu noktada dili daha etkili kullanmak isteyen insan da aynı düşünce içerisine girer. Dilin araçları ise kelimeler ve düşüncelerdir.

Dile sanatsal bir şekil kazandırmaya çalışan insan bu süreçte birçok farklı tür ortaya çıkartmıştır. Bunlar şiir, öykü, tragedya vb. şeklinde örneklendirilebilir. Şiir belki de dilin ne kadar etkili ve sanatsal olarak kullanılabileceğini gösteren en iyi türlerden birisidir. Çünkü kelimelerin sıraları, kullanım yerleri, derin anlamlar, birbirinin yerine kullanılan kelimeler ile şiir adeta bir dil şöleni sunmaktadır. Fakat unutmamak gereken nokta şudur ki dil iyi kullanılmadığı sürece şiir hiçbir anlam ifade etmez. Yavan, anlamsız hatta estetik yapıdan uzak bir yazı haline dönüşür.

Bir yazı üzerinde çalışılırken ister düz yazı ister şiir olsun dikkat edilmesi gereken çok önemli noktalar vardır. Bunlardan bazıları ölçülülük, bütünlük, güzellik, dili iyi kullanabilme vb.dir. Bir diğer nokta ise yazının bir bütünlük içinde olmasıdır. Bu belki de insan düşüncesinin bir eklemidir. İnsan parça parça olan, ayrışık şeylerden ziyade bir bütünlük arz eden, tam ve ayarında şeyleri daha estetik bir yapı olarak algılar. Aristoteles'in daha önce dile getirdiğimiz gibi varlıkların bütünlük içinde olması gerekliliği görüşü burada da sürmektedir. Aristoteles'in "Canlı varlıkların ve cisimlerin de nasıl bütünlüklü bir şekilde görülebilecek büyüklükte olması gerekiyorsa, öyküler de öyle bütünlüklü bir şekilde hatırlanabilecek uzunlukta olmalıdır."⁴⁵ görüşünü ele aldığımızda onun düşüncesini daha iyi anlamış oluruz. Çünkü çok uzun olan bir şeyin güzel olamayacağı gibi çok uzun öykünün de güzel olamayacağı görüşü paralellik gösterir.

Dil her ne şekilde kullanılırsa kullanılsın uyulması gereken kuralların dışına çıkmamak konuşmacının ya da yazarın lehine olacaktır. Aristoteles'in öyküde bütünlükten kastettiği de tam olarak budur. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse, dili çok iyi ve kurallarına göre kullanan bir kişi ile dil kullanımı kötü olan bir kişinin yazdıkları yazıları karşılaştırdığımızı farz edelim. Öngörüleceği üzere birisi dilin

⁴⁵ Aristoteles, *Poetika*, 1451a, VII, 5

öğelerini, kurallarını kullanacak, bütünlük içinde ve hoş algılanacak bir yazı oluşturacaktır. Diğerisi ise bütünlüğü sağlayamayacak ve yazının okunmasını dahi zorlaştıracaktır. Fakat bir diğer önemli nokta ise dilin sadece kurallarla ya da yazım kalıplarıyla geliştirilemeyeceğidir.

Öyküler kurulurken ve dil açısından işlerken ozan olayları olabildiğince gözünde canlandırmalıdır. Olayları sanki yanı başında oluyormuşçasına gören kişi neyin yakışacağını en açık şekliyle keşfeder ve iç çelişkilerini daha az gözden geçirir.⁴⁶ Bu durum bize bir kez daha dil düşünce arasındaki ilişkinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Düşünceden ayrı olan dil aslında dayanaksız ve tamamen boş bir çaba olacaktır.

Dilin öğelerini kullanan ve estetik bir yapı oluşturmaya çalışan kişi bunları bir bütünlük halinde yapmalıdır. Her ne kadar estetik obje ya da güzel olan şey için farklı tanımlar yapılmış olsa da genel geçer birçok unsuru göz ardı etmemek gerekir. Örneğin kavranabilir olmak estetik olmak için bir soru işaretidir. Estetik obje kavranabilir olmak zorunda mıdır? Kavranması güç olan ya da kavranamayan şey estetik değer taşıyamaz mı? Bu soruya “Grek ruhu ve zekâsı, estetik olanı, kavranabilir olması lazım gelen bir şey olarak düşünüyor ve buna da güzel adını veriyor”⁴⁷ şeklinde aktaran Tunalı, burada şunu anlatmak istiyor: Estetik olmak demek insan zihni ile kavranabilir olmak demektir. Yani estetik bir obje karşısında insan onun ne olduğunu, nasıl olduğunu kavramak zorundadır. Bu da bilinmeyen şeyin estetik değer taşıyamayacağı, taşıyorsa bile bilinmeyeceği sonucunu çıkarır.

Aristoteles’in estetik ve güzellik anlayışı ise şu şekilde yorumlanmaktadır: “Aristoteles, gerek Metafizik’inde gerekse Poetika’sında güzel hakkında gelişigüzel olarak, sistematize edilmeden kalan bazı düşünceler, bazı tanımlar da ortaya atmıştır. Ve bu tanımları belirleyen ilke yine transcendant, metafizik bir ilke olmayıp, doğrudan doğruya matematik bir ilkedir.”⁴⁸ Burada Aristoteles’in güzelliğe atfettiği ilkenin matematik oluşu şu şekilde açıklanabilir; güzellik tanrısal bir şey değildir. Çözülememesi, gizli kalması ve ne olduğu bilinmemesi olası değildir. Belli kural ve kalıplar dâhilinde oluşur, gelişir ve kendisini dışarıya yansıtır. Örneğin bir resmi estetik bir yapıda sunup güzel görünmesini sağlamak için yapılması gereken şeyler bilinirse başarıya ulaşılabilir.

⁴⁶ Aristoteles, *Poetika*, 1455a, XVII, 25

⁴⁷ İ. Tunalı, *Estetik*, s.214

⁴⁸ İ. Tunalı, *Estetik*, s.213

Ressam kendini geliştirirse, renk uyumlarını bilirse, çizgilerinde doğru oranları ve insan algısına hitap edecek şekilleri bilirse güzel bir eser ortaya koymuş olacaktır. Bu da güzellik denen şeyin belli başlı belirleyicileri olduğunu gösterir.

Aristoteles güzel kavramını bu şekilde ele alırken onu sanatın üzerine çıkartmamıştır. “Aristoteles estetiği bir güzellik metafiziği değil de bir estetik obje bir sanat yapıtı araştırması, kısaca sanat felsefesi yönünde geliştirmiştir. Ve hiçbir zaman sanat sorunlarını araştırırken, bu sorunları güzel kavramının ışığı altında ele almamıştır.”⁴⁹ Yani Aristoteles düşüncesinde sanat kavramı güzel kavramının üzerindedir. Sanat ele alınırken güzel ele alınabilir fakat sanatın anlaşılabilmesinde güzel kavramı kesinlikle yeterli değildir. Bunun sebebi güzel denen şeyin ne olduğunun ya da neye güzel denmesi gerektiğinin tam olarak bilinmemesidir. Çünkü güzel için kullanılan tüm tanımlar öznel olacağından güzel olmayan şeye güzel, güzel olarak görülen şeye de güzel değil diyen birileri çıkabilir.

1.2.4. Kanıtlama Amaçlı Kullanım

Zihnin en belirgin özelliklerinden birisi düşünceyi, düşüncesini aktarmak istemesidir. Zaten bu aktarma eylemi dilin ortaya çıkışının en önemli sebeplerinden birisidir. Dil aktarmak için vardır. Düşünce dil olmadan, meşhur söylemde olduğu gibi, saklı kalmış bir hazine gibidir. Keşfedilemez ve aktarılamaz. Bu saklı kalma durumu düşünce için bir yerinde sayma hatta gerileme sebebidir. Çünkü dil hiç şüphesiz ki fikirlerin aktarılmasına sebep olurken düşüncenin de gelişmesine, çeşitlenmesine olanak sağlar. Dilin düşünceden daha üstün olduğunu söyleyen felsefecilerin (örneğin Stoacılar) içine düştükleri yanılgı da buradan kaynaklanmaktadır. Dil olmaksızın düşüncenin gelişimini dil ile olduğu gibi sürdürememesi dilin düşünceden önemli olduğu yanılgısını doğurabilir. Tüm bu dayanaklara sırtını veren felsefeci dili düşüncenin üzerine çıkartmaya çalışarak dil merkezli bir dil-düşünce ikilemi yaratma yolunda ilerler.

Düşünce aktarılmaya başlandığında insan çok önemli bir şeyin farkına varmıştır. Düşünce tekdüze bir yapıda değildir ve ne kadar insan varsa o kadar ayrı düşünce vardır. Sosyal bir varlık olan insan ise düşüncelerini aktarmaya başladığında diğer insanları hatta toplumları etkileme amacı güdebilir. Dilin gelişim aşamalarını incelerken insanın içinde bulunduğu durumu, amaçlarını, çıkarlarını, eylemlerinin arkasındaki her şeyi ele almanın

⁴⁹ İ. Tunalı, *Estetik*, s.213

önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü dil insan istemesi doğrultusunda gelişmiştir. Örneğin aşık olduğu kişiyi etkilemek isteyen bir şair, dili bambaşka şekillere büründürerek onu daha fazla nasıl etkileyebileceğini düşünür. Bu da dili geliştirip evrilmesine sebep olurken aslında minimal düzeyde de dil evrimini gözler önüne sermiş olur.

Tüm bu eylemlerin içerisinde insanın belki de dilde en çok etkili olması gereken durum bir şeyi ya da şeyleri kanıtlaması gereken durumdur. Burada kanıtlama denilen şey ile kast edilen, kişinin kendi düşüncesini ya da istediği şeyi başka kişi veya kişilere yaptırma, inandırma eylemidir. Bu eylem dili güzel kullanma, dil yetkinliği, dili ayrıntılı bilme, durum farkındalığı gibi kavramların hepsini kapsayan girift bir alandır. Şöyle ki: Kanıtlama eylemi birçok farklı şekilde karşımıza çıkabilir. İkili ilişkilerde, topluma hitap edilecek konuşmalarda, mahkemelerde, somut kanıt olmayan ve konuşma tabanlı durumlarda kişi bazı şeyleri kanıtlamak durumunda kalır ve bu durumda dili çok iyi kullanması gerekir.

Dilin iyi kullanılması yalnızca konuşmanın akıcılığı ya da belli başlı kuralların kullanılması değildir. Bir bütün olarak her ayrıntının gerekli olduğu şekilde ele alınmasıdır. Gerekli olduğu şekilde derken hitap edilen kişiye ya da topluma uygun şekilde oluşundan bahsediyorum. Yani bir şeyi kanıtlamak için dili kullanan konuşmacı dinleyen kişi faktörünü göz önünde bulundurmazsa konuşması boşa gidecektir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Hatip, örneğin bir mahkeme karşısında ve bir hâkime hitaben konuşma yapıyorsa, yasalara uygun bir dille, mahkeme adabında konuşmalıdır. Bunu yaparken yine mahkemeye uygun argümanlar geliştirerek eklemeler yapmalıdır. “Bir insanı davranışları yüzünden paylarken ya da görüşlerini değiştirmeye çalışırken olduğu gibi bir kişiye hitap ediyor olsanız bile bu böyledir: O tek kişi, birçok yargıçtan biriymiş kadar sizin yargıcınızdır; sözü uzatmadan diyebiliriz ki, inandırmak zorunda olduğunuz kimse, sizin yargıcınızdır.”⁵⁰ Burada dikkat edilmesi gereken şey daha önce bahsi geçen konuşmacı ve durumsal farkındalık ikilemidir.

Konuşmayı yapan kişi içinde bulunduğu duruma göre hareket etmelidir. Örneğin konuşmacı ders veriyorsa bilgi ağırlıklı bir konuşma yapmalıyken, kanıtlama ve inandırma amacı güdüyorsa bilgi vermek onun amacı olamaz. Çünkü verdiği bilgiler her zaman onun işine yaramayacak ve gereksiz olacaktır. “Hitabetin amacı herhangi bir

⁵⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1391b, 10

şekilde bilgi değildir, bu şeylerle ilgili olarak ikna edici bir konuşmadır.”⁵¹ Yani hatip amacını ikna etmek dışına çıkartmamalıdır. Sonuçta karşısındaki topluluğu inandırmak için onları ikna etmek zorundadır.

İkna amacı güdülürken dikkat edilmesi gereken şeyler ise kullanılacak yöntem ve araçlardır. Konuşmacı bir şeyi kanıtlamaya çalışırken örnekler kullanabilir. Bu durum konuşmacının konuya hâkim olduğunu ve farklı durumların sonuçlarını dinleyiciye aktarabildiğini gösterir. Örnek, bir konuşma için çok önemlidir. Bunun en önemli sebebi ise insanın bir durum karşısında konuşmacıya yani onu bir konuda ikna etmeye çalışan kişiye kolay kolay inanmamasıdır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir; konuşmacının karşısındaki kişiye kendisinin iyi bir insan olduğunu inandırması gerektiğini düşünelim. Aristoteles’in belirttiği noktaya dikkat ederek başlamak gerekir. Yani ilk olarak hitap edilecek kişinin durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece kişinin bulunduğu konumla beynimizde oluşan figür kişiyi hem düşüncenin dile aktarımı açısından hem de arada kurulabilecek duygusal bir bağ oluşturarak psikolojik açıdan incelemiş oluruz. Düşüncenin dile aktarımını bu bağ sayesinde oluşan karşı figürle iletişime geçerken kullanabiliriz. Bu bağı kullanarak hem konumsal (mantıken) hem de duygusal açıdan (psikolojik) yargılarda bulunabiliriz ve kişi iki şekilde değerlendirilmiş olur. Daha sonra konuşmacı elindeki tüm veriler ile konuşmasını şekillendirmeye başlar. Böylece konuşmacı, dinleyiciyi gerek dilsel yetkinliği gerekse dinleyicinin düşünce yapısı bağlamında yönlendirmiş olur.

Dinleyici her ne kadar yönlendirilse de çoğu zaman örnekler verilmek ve kanıtlar sunulmak zorundadır. Kendisinin iyi bir insan olduğuna dinleyiciyi inandırmaya çalışan konuşmacı işte bu noktada örneklerle başvurarak dinleyiciyi kendisine çekmeye başlar. Önemli kişilerden, onların yaptıklarından bahseder. Kendisi ile ortak noktası olan iyi insanlardan hikâyeler anlatır, onlara atıfta bulunur. Böylece dinleyicinin kafasında ister istemez belli bir şablon oluşmaya ve örnek verilen kişi ya da durumlar ile ortak noktalar oluşturulmaya başlanır.

⁵¹ A. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, s.329

1.3. Sözü Estetiği

Estetik sözcüğü Grekçe aisthesis ya da aisthanesthai sözünden gelir. Aisthesis sözcüğü, duyum, duyulur algı anlamına geldiği gibi, aisthanesthai sözcüğü de, duyu ile algılamak anlamına gelir. Estetik, bu anlamda duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülüyor. Sözcüğün kökeninde bulunan bu duyusallık, estetik dediğimiz bilimin adının dışında da bu sözcüğün yaşadığını gösterir.⁵² Estetiğin doğrulukla değil güzellikle ilişkili olması ve dilde estetiksel yapının dili güzel kullanmayla bağlantılı olması, aslında anlatılmak istenen asıl şeyin estetik dil ile örtülebileceğini de göstermiş olur. Yani estetiksel olarak güzel olan bir konuşma, anlamsal bakımdan kötü olabilir. Dilin estetik güç kazanması da dilin zaman içerisinde kazandığı zenginlik ile gerçekleşmektedir.

Gelişen dil, estetik sözün de ortaya çıkmasına ve gelişmesine olanak sağlar. Sözün daha güzel kullanılması, daha etkili söylemlerde bulunabilme, yazının daha etkili bir hal alması gibi birçok alanda dil gelişimini sürdürür. Dil ne kadar gelişirse, kelimeler de o kadar derin anlamlar kazanır. Her kelime farklı şeyleri farklı şekillerde dile getirir. “Farklı iki sözcük herhangi bir şeyi iki farklı ışık altında gösterebilir; bu yüzden de bir terim bir başkasından daha güzel ya da daha çirkin olarak kabul edilmelidir.”⁵³ Sözcüklerdeki bu farklılık dilde güzel çirkin değerinin aranabilmesine olanak sağlamıştır. Çünkü dil derin ve karmaşık bir yapıda olmazsa güzel çirkin değerleri yüklenemez. Bir şeyin güzel olması demek aynı zamanda güzel olmayan şeylerin de olması demektir. Böyle bir sınıflama içinse dilde bir çeşitlilik bulunması gerekir.

Güzel dil kullanımının amacı konuşmacının dinleyici üzerinde bir etki oluşturmaktır. Çünkü hali hazırda iletişim için bir amaç güdülmeyen kullanılan dili güzelleştirmeye çalışmak demek, o dilin hitap ettiği kişileri etkilemek amacı gütmek demektir. Sanatların ortaya çıkışı da bu yüzdendir. Aristoteles’in dile getirdiği gibi; bütün bu sanatlar hayal ürünüdür ve dinleyenleri büyüleme amacına yöneliktir. Hiç kimse geometri öğretirken güzel dil kullanmaz.⁵⁴ Karşıdaki kişiyi etkileme amacı güdülüyorsa da söze estetik bir değer katılması gerekir.

Sözün estetik değeri alması demek yalnızca ölçülü ya da kulağa hoş gelen kelimelerle yazılması demek değildir. Hangi durum için yazıldığı, dinleyicilerin durumu,

⁵² İ. Tunalı, *Estetik*, s.13

⁵³ Aristoteles, *Retorik*, 1405b, 15

⁵⁴ Aristoteles, *Retorik*, 1404a, 10

yazının uygunluğu, uzunluğu, kısalığı, kullanılan ölçüler, ritim, harmoni gibi birçok farklı unsur, sözün estetik değerini belirler. Konuşmacı ya da yazar tüm bunlara dikkat ettiği ve dilde yetkinleştiği ölçüde dinleyicileri etkileyebilecektir.

Başkalarına açıklamamız gereken şey ne olursa olsun, dil sanatlarının da mutlaka az fakat gerçek bir önemi vardır, bir şeyin söylenir tarzı, onun anlaşılabilmesini hiç kuşkusuz etkilemektedir.⁵⁵ Bunu sağlayacak olan şey ise konuşmacının dildeki becerileridir. Dili iyi kullanamayan bir konuşmacı, haklı olduğu durumda bile haksız olarak görülebilir. Dilin kullanımı aslında konuşmacının da alacağı sonucun belirleyicisidir.

Ne söylememiz gerektiğini bilmemiz yeterli değildir; onu gerektiği gibi söylemek zorundayız; böylece doğru izlenim yaratma işi kolaylaşmış olacaktır.⁵⁶ Çünkü dinleyiciler her zaman belli başlı ön kabuller ile konuşmacıyı dinlerler. Eğer konuşmacı doğru şekilde davranmazsa dinleyiciler üzerinde kötü bir izlenim bırakacaktır. Bu da dinleyicilerin doğru olan şeylere bile yanlış gözüyle bakmalarına sebebiyet verebilir. Örneğin üzücü bir konuda konuşma yapacak konuşmacının, o duyguları dinleyicilere çok iyi yansıtması gerekir. Dinleyiciler durumun zıttı olarak gelişen bir davranış görürlerse konuşmacı amacına ulaşamayabilir.

Bir konuşma yaparken üç nokta göz önünde tutulmalıdır: birincisi, inandırma yolları; ikincisi, kullanılacak biçim ya da dil; üçüncüsü, konuşmanın çeşitli bölümlerinin uygun düzenlenişi.⁵⁷ Bunlara dikkat etmeyen konuşmacı, toplumu inandıramaz ya da dinleyicilerin hoşnut olmayacakları bir konuşma yaparak kötü bir izlenim bırakır. Bunlar da hatibin isteyeceği durumlar değildir.

Canlılar dünyasının en alt basamağında bulunan bir birey, canlılık ve hareket yönünden çok eksik bir varlık olduğu için, estetik bakımından da en az güzel olan bir bireydir. Bu basamaklar yükseldikçe, biyolojik canlılığa psikolojik canlılık da katılarak bireyler hem biyolojik hem de psikolojik yandan daha üstün bir canlılık ve ifade kazanırlar ve o oranda da güzelleşirler.⁵⁸ Tunalı'nın canlılar dünyası için yaptığı bu açıklama dilde de aynı şekildedir. Dilin oluşum basamaklarının en altında bulunan sözler ile dilin zaman içerisinde gelişerek aldığı hal bambaşkadır. Birisi ilkel ve basit

⁵⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1404a, 5

⁵⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1403b, 15

⁵⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1403b, 10

⁵⁸ İ. Tunalı, *Estetik*, s.206

yapıdayken diğeri karmaşık, gelişmiş ve derin bir yapıdadır. Yani dil geliştikçe daha da değerklenir. Geliştiğı oranda da güzelleşir. Diyebiliriz ki dilin ilk geliştğı zamanda ağacı imleyen kelimenin günümüzdeki ağaç kelimesinden daha güzel olma olasılığı yoktur. Çünkü gelişmiş bir dil birçok yeni değerkazanmış ve o oranda da güzelleşmiştir.

Dili en başında ortaya çıkaran da, dili geliştirip dönüştüren de insan zihnidir. Sosyal bir varlık olan insan, her zaman daha fazlasını isteyişini dilde de göstermektedir. Karşısındakine aktardığı şeyi daha iyi nasıl aktarabileceğini, sözü daha güzel nasıl söyleyebileceğini, düşüncesinde var olan şeyleri nasıl dışarıya taşıyabileceğini düşünen insan, bunun çözümünü dili geliştirip ona güzel, iyi ve estetik değerkler yüklemekte bulmuştur.

Dilin gelişim aşamalarında ve evrimsel basamaklarında en önemli noktalardan birisi dilin nasıl daha güzel kullanılabileceğidir. Bu durum dilin esnek ve gelişmeye açık oluşundan kaynaklanmakla birlikte dilin sürekli kendisini aşan bir alan oluşundan kaynaklanır. Dil basit bir yapı değildir. Değistirilebilir, çeşitli şekillerde kullanılabilir. Daha önce verilen örnekte olduğu gibi, on ayrı yazara karışık halde biner adet aynı kelime verilip bir parça oluşturmaları istense hiç şüphesiz ki hiçbir yazı aynı olmayacaktır. Dil tam olarak böyle geniş bir alanı kapsamaktadır.

Dili her geçen gün daha fazla geliştirerek kullanan insan, düşüncesinde varolan diğerk her şeyle dili de bağdaştırmaya çalışır. Örneğın estetik olan ya da güzel olanla. Bunun sebebi insan düşüncesinin yapıcı oluşu ve sürekli gelişim içinde bulunmasıdır. Yenilenerek farklılaşan dil, zaman içerisinde farklı kalıplara girmeye başlar. Bu farklılaşma insan düşüncesinde bulunan kendini geliştirme ediminin bir sonucudur. Yani insan estetik objede aradığı güzellik kavramını dilde de arama eğilimindedir. Bu durumda karşımıza birçok soru çıkmaktadır. Dil nasıl güzel olabilir? Dil estetik olarak nasıl kullanılabilir? Söz nasıl kullanılırsa daha etkili olur? Ve en önemlisi de söze estetik değerk yüklenebilir mi? Tüm bunları düşünürken estetiğın başından beri ne olduğu ve güzel denen kavramın neliğı üzerine bir ön bilgi sahibi olmak gerekir.

Sözü estetik olarak ele almadan önce, daha önceden dile getirdiğimiz gibi, güzel olanın ne olduğunu düşünmemiz gerekir. Bu konuda Platon'un görüşünü Tunalı şu şekilde aktarmaktadır: “Güzel olan diyor Platon, salt geometrik formlardır. Yoksa bu formların çevirmiş oldukları içerik değil.”⁵⁹ Güzel olana salt geometrik form demek

⁵⁹ İ. Tunalı, *Estetik*, s.210

aslında bir noktada güzel olanın belli özellikleri taşıması gerektiği savını doğurur. Çünkü geometrik bir kural genel geçer bir şeydir. Üçgenin iç açılarının 180 derece oluşu kişiden kişiye değişmez. Bu da bizi şu noktaya götürür: Güzellik için bir formül çıkarıldığında bu formüle uyan her şey herkese güzel gelmek zorundadır. Örneğin düz çizginin güzel olduğu düşünülürse düz çizgi içeren resimler herkese güzel gelmelidir.

Aristoteles'e göre güzel, bir orantı, matematik olarak belirlenen bir kavramdır. Metafizik'te Aristoteles bunu şöyle belirtiyor; "Fakat, iyi ve güzel, farklı şeyler olduğundan –zira iyi daima eylem içinde ortaya çıkar, güzel ise eylem içinde olmayan şeylerde de bulunur- matematik bilimlerinin güzel ve iyi hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceklerini öne sürenler aldanırlar. Şüphesiz, matematik bilimleri güzel ve iyiden söz açarlar ve onları ortaya koyarlar. Ancak eğer bunu onların isimlerini anmadan yapıyor fakat onların görevlerini ve orantılarını gösteriyorlarsa bu durum karşısında onların bundan söz açmadığı anlamı çıkmaz. Güzelliğin temel formları düzen ve sınırlılıktır; yani çoğu matematik disiplinler tarafından kanıtlanan şeyler."⁶⁰ Güzeli matematik bir fenomen olduğu gibi, aynı zamanda matematik olarak belirlenebilir. Bu Platon'un son dönem güzellik anlayışının aynısıdır.

Matematiğin genel geçer tüm yapısını güzel ile bağdaştırmak Platon açısından güzel denen şeyin mahiyetini gözler önüne sermek demektir. Matematik demek kurallar, formüller demektir. Öyleyse neye güzel denebileceğini öğrendiğimiz anda artık elimizdeki bu bilgi ya da bilgiler ile şeylere güzel olup olmadıkları yargısını yükleyebiliriz. Fakat tümevarımsal akıl yürütme sonucuyla ulaşılan her bilginin tek bir antitez ortaya çıkmasıyla tümünden yıkılması gibi bu durumun da son bulabilmesi olasıdır. Örneğin güzel denen şeyin küçük ya da büyük olmamak ile ilgili olduğunu söylediğimizde tamamıyla görelilik olarak belirlenebilen güzel olgusunun tanımı gereği, büyük bir cismi güzel olarak düşünebilen birisi çıktığında tanımımız yanlışlanmış olacaktır. Çünkü kişinin güzel algısı bizden farklı olabilir. Hatta toplumun tümünden bile farklı olabilir. Buna karşı çıkılamayacağı için de kişi güzel denen şey karşısında kesin bir bilgiye ulaşma yolunda tıkanacaktır.

Güzeli olana yönelmek insan düşüncesinin bir eklemidir. Hatta Aristoteles güzel olana, melodiye, ritme yönelimi insan için doğal bir etkinlik olarak görür. Bu görüş aslında Aristoteles'in şiir ve buna benzer sanatların nasıl ortaya çıktığını anlatması için

⁶⁰ Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Y. Gurur Sev), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017, 1078b

bir temel oluşturur. Örneğin taklit teorisinde, dilin oluşum aşamalarının başında insanın doğayı, sesleri, diğer canlıları taklit etmesi ne kadar doğalsa, “melodi ve ritim de bizim için doğal olduğundan (ne de olsa ölçülerin ritimlerin bir parçası olduğu açıktır) ilk başlarda bu konularda doğuştan çok yetenekli kişiler küçük adımlarla ilerleyerek doğaçlamalardan şiiri [autoskhediasma] ortaya çıkardılar.”⁶¹

Şiir, dilin gerek melodik, gerek ahenkli şekilde kullanımının en fazla belirgin olduğu türlerdendir. Çünkü düz yazının aksine ölçülerle ve kurallarla örülüdür. Tüm bu ölçü ve kuralların insan düşüncesini etkilemesinin sebebine daha sonra değinecek olmakla birlikte, ortaya çıkış aşamasının Aristoteles tarafından doğaçlama ile bağdaştırılmasının önemi büyüktür. Doğaçlama insan zihninin yaratıcı bir eylemidir. Kendiliğinden gelişen ve tamamıyla yeni bir şey üretme amaçlı bir edimdir.

Sözün çeşitli şekillerde kullanılmasının en önemli sebebi insanın aslında çevresini saran her şeyi sürekli geliştirmek ve estetik değer yüklemek istemesinden kaynaklanır. Her alanda olduğu gibi dilde de çeşitliliğin olmasının sebebi aslında budur. Örneğin; “şiir ozanların kendi karakterlerine göre türlere ayrıldı. Daha ağırbaşlı ozanlar güzel eylemleri ve güzel insanların eylemlerini, daha sıradan ozanlar da bayağı insanlarınkini taklit ederlerdi; birinciler ilahiler ve övgü şiirleri söylediği gibi ikinciler de yergiler söylerdi.”⁶² Aristoteles’in bahsettiği şey işte tam olarak da dildeki çeşitliliğe sebep olan insan düşüncesindeki farklılıktır.

Dile eklenmiş her özelliği, dilin içerdiği her farklılığı göz önünde bulundurmuş olsak da, aslında asıl problemin çözümüne ulaşabilmiş sayılmayız; “Söz nasıl estetik değer kazanabilir?” Dil araştırmasını çıkmaza sokan şey bu noktada aslında bilindiği düşünülen çoğu şeyin yalnızca farklı bir problem alanı yaratan yeni sorular doğurmaktan başka bir şey yapmamasıdır. Örneğin antik yunan düşüncesinde güzele atfedilen geometrik/matematik yapı. Bu düşünceyi söze uyarladığımızda ulaşacağımız sonuç şuna benzer bir şey olacaktır; ölçülü ve ayarında, insana hoş gelen düşüncelerle yazılmış şiir güzeldir. Fakat ayarında olmanın ne olduğunu, neye güzel denebileceğini, ölçü denen şeyin sahiden de herkes tarafından sevilip sevilmediğini bilmediğimiz için bu tanım içi boş bir çaba olup çıkacaktır.

⁶¹ Aristoteles, *Poetika*, 1448b, IV, 20

⁶² Aristoteles, *Poetika*, 1448b, IV, 25

Dilin gelişim evrelerine bakarsak aslında sürekli geçerli olabilecek bir kuralın olmadığını da görürüz. “İlk başlarda şiir satirik⁶³ ve dansa daha yatkın olduğu için dördütlü ölçü kullanılırdı, ama dil kullanımının devreye girmesiyle birlikte türün kendi doğası da esas ölçüsünü buldu. Gerçekten de dile en yatkın ölçü iambik⁶⁴ ölçüdür; nitekim birbirimizle konuşurken sıkça iambik ölçüyle konuşuruz, altılı ölçüyü ise nadiren ve dilin armonisinin dışına çıktığımızda kullanırız.”⁶⁵ Dilin sadece şiir üzerinde bile zaman içerisinde belli bir şekil kazanması ve bu şeklin sürekli değişip dönüşmesi kullanılacak ölçülerin gelecekte bize uzak gelebileceğinin bir göstergesi sayılabilir. Bu da şu sorunu tekrar ortaya çıkarır; matematik bir düşünce ile folmülize edilmiş dil kuralı daha sonra kabul edilmemeye başlanırsa matematiksel olarak hataya düşülmüş sayılmaz mı? Bu da aslında matematik ve geometri ile taban tabana zıttır.

Dilin içerisinde varolan her olgu dikkatlice ele alınmalıdır. Dil durağan bir yapıda olmadığı için de bağlı olduğu tüm görüşler, eklemlendiği ve ona eklemlenen her ayrıntı bir bütün olarak düşünülmelidir. Aristoteles, dilin bu gelişim evrelerine, sözün estetik biçimde kullanılmasına dilin çeşnilendirilmesi adını verir. “Çeşnilendirilmiş dil derken, ritim, melodi ve şarkı kullanan dili [logos] kastediyorum”⁶⁶ diyerek çeşnilendirilmek ile kastettiği şeyin bizim de üzerinde durduğumuz şey olduğunu açıkça anlatır.

Sözün estetiği demek aslında dili çeşnilendirmek demektir. Yani dili durağan, tekdüze halinden çıkararak ona yeni ve farklı şeyler eklemek, hareketli hale getirmektir. Bunlar da Aristoteles’in tanımladığı şeylerden başkası değildir. Dili şekillendirmek ritim, melodi, şarkı gibi kavramlarla olur. Tüm bunlar aslında dilin tadı tuzudur. Aristoteles’in dile yüklediği bu tat algısı aslında dilin insan üzerindeki etkisini göstermektedir. Yani insan dilden tat alabilir, haz duyabilir, sözcükler insana haz verebilir. Örneğin iyi yazılmış bir öykü insanda eşsiz bir mutluluk uyandırabilir.

Söz kullanılırken ya da bir yazı yazılırken Aristoteles’in dikkat edilmesi gerektiğini düşündüğü konulardan birisi bütünlüktür. Çünkü dili çeşnilendirme eylemine girildiğinde insana mutluluk verme amacı güdülürken kişi yazısını daha kötü hale de getirebilir. Örneğin çok fazla melodi kullanımı, gereksiz örnekler, saçma ölçüler gibi. Yazıda ya da şiirde her daim bütünlük sağlanmalıdır. Bütünlüğün sağlanması şu şekilde

⁶³ Eleştirici bir anlatımı olan, bir kişi, olay veya durumu iğneleyici sözlerle, alaylı ifadelerle eleştiren şiir.

⁶⁴ Beşli ölçü; bir vurgulu bir vurgusuz olmak üzere on heceden oluşan kafiyesiz mısra.

⁶⁵ Aristoteles, *Poetika*, 1449a, IV, 25

⁶⁶ Aristoteles, *Poetika*, 1449b, VI, 25

gerçekleşebilir; “bütün başlangıcı, ortası ve sonu olandır. Başlangıç, kendisi zorunlu olarak başka bir şeyin arkasından gelmeyen ama arkasından başka bir şeyin var olması ya da ortaya çıkması doğal olandır. Son ise, tersine, ya zorunlu olarak ya da çoğunlukla başka bir şeyden sonra gelmesi doğal olan şeydir. Orta ise hem bir şeyin ardından gelen hem de kendisinin ardından bir şey gelendir. O halde öyküleri iyi kurmak isteyenler rastgele yerde başlatıp bitirmemeli, bu söylenen biçimleri kullanmalıdır.”⁶⁷ Yani yazıyı okuyan kişi başlangıcın neresi olduğunu sonun neresi olduğunu anlamak için uğraşmadan yazı ona bunu bütüncül olarak aktarmak zorundadır.

Daha önce dile getirdiğimiz canlılarda çok büyük olanın da çok küçük olanın da güzel olamayacağı görüşü yazı için de geçerlidir. “Canlı varlıkların ve cisimlerin de nasıl bütünlüklü bir şekilde görülebilecek büyüklükte olması gerekiyorsa, öyküler de öyle bütünlüklü bir şekilde hatırlanabilecek uzunlukta olmalıdır.”⁶⁸ Yani bir metin oluşturulurken bütünlük de göz önünde bulundurularak yazının uzunluğu amacımıza uygun şekilde düzenlenmelidir. Uzunluk kısalık akıcılıkla, akıcılık ise yazının insanı kendisine çekmesi ile alakalıdır. Bu da insanda haz duygusunu, mutluluk duygusunu engellemeden yazıdan zevk almaya olanak sağlar. Yazı ister en doğru ölçülerle yazılsın ister en güzel melodilerle taçlandırılsın, bütünlüğü sağlanmamış ve gereğinden fazla uzun ya da daha kısa olan bir yazı estetik değerden yoksun olacaktır. Çünkü insan bir olayı incelerken tüm detayların tam olmasını ister. Bu yazı için de geçerli olan bir kuraldır demek hiç de yanlış olmayacaktır.

Sözün estetik kullanımının en önemli konularından birisi de etkileyici olma gerekliliğidir. Şiir gibi türlerin önem kazanması da bundan kaynaklıdır. Dil her ne kadar enteresan ve karmaşık bir yapıya bürünürse (bütünlüğünü bozmadan ve belli sınırlar içerisinde) o kadar etkileyici olacaktır.

Olayların açıklanmasında çoğu zaman etkili olmak gereklidir. Hatibin etkinliğinin fazla olması gerekliliği de buradan doğar. Çünkü hatip konuşma yapma gerekliliği duymuş ise onu dinleyen kişiler var demektir ve söz ile bazı şeylerin kanıtlanması, açıklanması hatta savunulması gerekir. “Bazı olayları sözle açıklamadan görünür kılmak gerekirken, bazı olayları bir konuşmacının söz kullanarak ve sözle birlikte yansıtmayı gerekir. Zaten bir şey, söz kullanılmadan görünmesi gerektiği şekilde görünür

⁶⁷ Aristoteles, *Poetika*, 1450b, VII, 30

⁶⁸ Aristoteles, *Poetika*, 1451a, VII, 5

kılınabilseydi konuşanın ne işlevi kalırdı?”⁶⁹ Bu noktada Aristoteles’in konuşmacının ne işlevi kalırdı söylemine cevap vermeden önce cevap vermemiz gereken başka bir önemli soru vardır. Konuşmacının işlevi nedir?

Aristoteles Retorik adlı eserinde konuşmacının birçok farklı işlevinden bahseder. Bunlardan bazıları daha önce sözünü ettiğimiz inandırma, kanıtlama, etkileme gibi özelliklerdir. Tüm bunlar bağlamında konuşmacı eline çok güçlü bir silah geçirmiş olur. Çünkü dilde ele geçirilmiş üstünlük bilgide kendisinden üstün olan kişi karşısında konuşmacıyı öne çıkarabilir, haklı konuma getirebilir. Tüm bu gücün yanında konuşmacı dile estetik bir yapı da kazandırabilirse, aynı konuda iki farklı resim yapan ressamı insanın estetik anlayışına daha çok hitap eden resmi yapıp daha etkili olabilen ressam gibi konuşmacı da dinleyiciyi etkisi altına alacaktır.

1.3.1. Dilde İyi ve Güzel

Estetik nesnenin, estetik öznde estetik haz veya beğeni duygusuna yol açan temel özelliğine güzellik denir. Estetik öznenin estetik nesneden hoşlanmasını, hayranlık duymasını ve beğenme duygusunu oluşturan uyum, düzen, birlik, yücelik, basitlik ve ölçülülüğün tamamına güzellik denir. Güzellik, çirkinliğin karşıtı olarak soyut, ancak yerine göre somut da olabilen öznel ya da nesnel bir beğeni gücüyle etkilenişin ürünüdür. Güzellik, bir beğeni yargısıdır; fakat bu beğeni yargısının kaynağı konusunda farklı anlayışlar vardır. Kaynak estetik nesneye ait olabildiği gibi estetik özneye de ait olabilir. Kaynak ister öznel ister nesnel olsun güzellik, hoşlanma, beğeni ve hayran olma durumu sonucu estetik öznenin zihninde oluşan bir yargı gücüdür. Güzel ve güzellik yargıları, herhangi bir bütünün, ayrıntılarıyla oluşturduğu uyumdur.⁷⁰ Dilde estetik olan şey ise, dinleyiciye güzel gelen konuşma olarak tanımlanabilir. Konuşmayı yapan kişi ise bunu gerçekleştirebilmek için melodi, ritim, ölçü, ahenk vb. birçok farklı yöntem kullanabilir.

Aristoteles, güzellik kavramının (to kalon) birçok farklı şekilde açıklanabileceğini söyler. Diğer bir deyişle, güzel (kalon), içerisinde anlamsal bakımdan bir çokluk barındırır ve tek bir şeye indirgenemez.⁷¹ Aristoteles bir güzellik idesi olduğunu da kabul etmez. Yani birçok farklı şeye güzel dense de, bunların genel geçer olarak güzel idesinin

⁶⁹ Aristoteles, *Poetika*, 1456b, XIX, 5

⁷⁰ A. Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, Asa Kitabevi, Bursa, 2005, s.299-300

⁷¹ Luca Torrente, “The Beautiful Action For Aristotle”, *Looking at Beauty to Kalon in Western Greece*, Parnassos Press, Sioux City, 2019, s.219

kopyaları olduğunu söyleyemeyiz. Aristoteles güzelin bir çokluk ve farklılık içerdiğini söyler. Buna bağlı olarak da dilde güzel sözü ortaya çıkarmak için birçok farklı yol izlenebilir ve söz birçok farklı şekilde söylenebilir.

Güzel kavramının ne olduğu ve neye güzel denebileceğinin yanı sıra, iyi kavramı da bir problematik alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hali hazırda tam olarak bilinmeyen bu kavramların dile aktarılması, dilde neyin iyi neyin güzel olduğu ya da olmadığı konusu dili daha karmaşık hale getirir. Daha önce bahsettiğimiz gibi, güzel kavramına matematik bir olgudur diyenler bile bulunmaktaydı. Antik yunanda matematik bir olgu olarak kabul edilen ve matematiksel, geometrik kurallarla açıklanabileceği düşünülen güzel kavramı bizi dilde daha büyük bir çıkmaza sürükler. İşte iyi denen şey de aynı şekilde önümüze bir problem çıkartmaktadır: İyi nedir, neye iyi diyebiliriz, dilde iyi olan şeye nasıl ulaşabiliriz?

Aristoteles “iyi” konusunda çok ayrıntılı bir değerlendirme yapmıştır. İyi olan şeyin ne ve nasıl olacağı konusunda kısıtlı bir alandan ziyade her bakış açısından her alanda iyunin ne olduğu hakkında fikirler üretmiştir. En basit olandan başlayacak olursak, Aristoteles aslında iyi olan şeyi sıradan bir düşünceyle övülen şey olarak görür. “Övülen şey iyidir, çünkü kötü olan şeyi kimse övmez. Yine düşmanlarımızca (ya da değersiz kişilerce) övülen şey de öyle; çünkü yakınması olanlar bile o şeyin iyi olduğunu düşünüyorsa, herkesin onlarla aynı düşüncede olacağı akla gelir hemen; düşmanlarımız gerçeği, yalnızca apaçık olduğu için kabul eder, tıpkı dostlarınca eleştirilen, düşmanlarınca eleştirilmeyen kimselerin değersiz olacağı gibi.”⁷² Bu tanım gösteriyor ki basit bir şekilde bir şeye övülebilirlik bağlamında baktığımızda onun iyi olup olmadığını anlarız. Çünkü övülmek tek bir eylem gibi görünse de aslında içerisinde birçok farklı şey barındırır. Övülen şey faydalı, güzel, estetik, değerli olabilir. Tüm bunlar da bir şeyin iyi olması için gerekli veya yeterli koşullardır. Tabi ki bu anlamı yükleyen kişi de aynı şekilde önemlidir. Çünkü örneğin fikirler sorulurken zeki kişilerin fikirleri her zaman daha inandırıcı olmuştur. Çünkü onlar daha fazla birikim ile bilinçli kararlar verirler. “Zeki ve erdemli bir erkek ya da kadının değer verdiği şey iyidir; tıpkı Athena’nın değer verdiği Odysseus, Theseus’un yeğlediği Helena, tanrıçaların değer verdiği Paris ve Homeros’un değer verdiği Akhilleus gibi.”⁷³ Bu durumda diyebiliriz ki değer verdiğimiz kişilerin fikirleri ve seçimleri bize iyi olarak görünür. Çünkü değer verilen kişiler bu değer

⁷² Aristoteles, *Retorik*, 1363a, 10-15

⁷³ Aristoteles, *Retorik*, 1363a, 20

verilme durumunu hak etmek için birçok farklı özelliği kendilerinde bulundurmamak zorundadırlar. Bu da bize onların seçimlerinin iyi olanı gösterdiği fikrini sağlar.

İyi olan şeylerin ne olduğunun yanı sıra iyi olması gereken şeyler vardır. Aristoteles bu konuda şöyle bir sonuca varmıştır: “İyi olması gereken şeyler; mutluluk, adalet, ölçülülük, yüce gönüllülük, görkem, sağlık, güzellik, zenginlik, dostlar ve dostluk, onur, ün, konuşma ve iş yapma yeteneği, iyi bedensel organlar, güçlü bir bellek, duyarlılık, hızlı sezgi, yaşam, adalet.”⁷⁴ Tüm bunların iyi olması gerekliliği içerdiklerini muhakeme yeteneği ile denetlemek gerekir. Bu durum da bizi aslında iyi olanın ne olduğu konusunda sonuca ulaştırabilir. Örneğin dostluk kavramını ele alalım: Dostları iyi olmayan bir insan o kişilerle dost olarak kalamaz. Dostluk denilen şey aslında yapısı gereği iyilikler içermek zorundadır. Yine mutluluk da iyiliği içermelidir. Çünkü mutlu olmak demek iyi şeylerin bize kendimizi iyi hissettirmesi demektir. İyi olmayan bir mutluluk olamaz ve böylece bu durum mutluluk olmaktan çıkar.

İyi olması gereken şeylerin daha ayrıntılı bir listesini verelim: Kendinde arzu edilir ve kendi kendine yeterli bir şey olarak, uğruna başka birçok şeyi seçtiğimiz şey olarak mutluluk. Ruhun üstünlükleri olarak adalet, cesaret, ölçülülük, yüce gönüllülük (akıl yüceliği), görkem ve bütün buna benzer nitelikler. Ayrıca, bedensel üstünlüklerin ve başka birçok iyi şeyin yaratıcısı olarak sağlık, güzellik ve benzeri şeyler: Örneğin sağlık hem zevkin hem de yaşamın yaratıcısıdır, bu nedenle de iyi şeylerin en büyüğü olduğu düşünülür, çünkü onun neden olduğu iki şey, zevk ve yaşam sıradan insanlarca en değerli sayılan iki şeydir.⁷⁵ İyi olması gereken şeylere değerini veren aslında onun neyi konu edindiğidir. Sağlığın iyi olmasının gerekmesi de bu şekilde açıklanabilir. Zıttı düşünüldüğünde hastalık, yorgunluk, beden bitkinliği gibi birçok şey karşımıza çıkar. Tüm bunların karşısında olan sağlık ise iyi olmak zorundadır.

Sağlık, cesaret, adalet gibi, dilde de tüm bu özellikler hiçe sayılamaz. Yani konuşması ile güzelliği, ritmi, melodiyi, ölçüleri kullanarak başarılı olmaya çalışan konuşmacı iyi olmak zorunda oluşunu da göz ardı etmemelidir. Konuşmacının iyi olması konusuna gelince de bu iki şekilde olabilir: Konuşmacı ya davranışlarında ve yaşayışında iyi bir insandır ya da konuşmasını çok iyi hazırlamış ve dinleyicilere iyi olarak görmüştür. Doğrudan doğruya iyi olmak kolay değildir. Konuşmacı bunun için birçok

⁷⁴ Aristoteles, *Retorik*, 1362b, 15

⁷⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1362b, 15

farklı durumu kontrol altına alarak sonuçta iyi bir şey ortaya koymak durumundadır. Yani, konuşmanın bütünlüğünü, uzunluğunu ve kısalığını, içeriğini, konuşmanın dilini, konuşmanın yapıldığı kişi veya toplumun içinde bulunduğu durumu ele alarak iyi bir konuşma yapmak ve dilde iyiye ulaşmak zorundadır. Bu şekliyle elde edilen konuşma, dilin düşünce ile bir bütün halinde iyiye doğru yönelmesine olanak sağlar.

İyi kavramının da dereceleri vardır. Neyin iyi olduğu neyin olmadığı dışında yani daha az iyi ya da daha çok iyi gibi bir sınıflandırma yapmak da mümkündür. Örneğin “daha büyük bir iyinin yaratıcısı olan bir şeyin kendisi de ötekinden daha büyük bir iyidir.”⁷⁶ Yani bir iyi başka bir iyiyi doğurabilir. Bu durum da iyiyi yaratan iyinin daha büyük bir iyilik değeri kazanması anlamına gelir. Ayrıca “bir iyiye hep bir başkası eşlik ediyor da, o ona daima eşlik etmiyorsa o ötekinden daha büyüktür, çünkü ikinci şeyin kullanışı birinci şeyin kullanımına bağımlı demektir.”⁷⁷

Şeylere yüklenen iyi değerinden ziyade asıl problem alanı, dile yüklenecek iyi değeri üzerindedir. Çünkü dilde kesinlik yoktur. Örneğin konuşmacının dinleyiciyi inandırabildiği konuşma iyidir dediğimizi farz edelim. Bu durumda inandırma durumu olan tüm konuşmaları iyi olarak kabul etmemiz gerekir. Peki, konuşmacı haksız olduğu bir konuda dilin tüm ayrıcalıklarını kullanarak dinleyiciyi kandırma yoluna gitmiş ve kendisinin haklı olduğuna dinleyiciyi inandırmış ise konuşmacıya ve yaptığı konuşmaya nasıl bir değer yüklemek gerekir? Sözü edilen kural bağlamında bakıldığında iyi olarak düşünmek gerekir fakat Aristoteles’in iyi olması gereken şeyler diye sunduğu kavramlar ile zıt bir durum ortaya çıkmış olur. Çünkü Aristoteles adaletin iyi olması gerektiğini savunur. Kendi çıkarı için dinleyiciyi kandıran konuşmacı ise adalet olgusundan uzaklaşmış olur ve iyi kavramının tanımı gereği artık eylem iyi olmaktan çıkmış demektir.

Konuşmacı ve dinleyici arasında böyle ahlaki ve adaletli bir konuşma aslında iki tarafın da dost düşman ikileminde olmadığı durumlarda aranabilir. Çünkü kişi o an düşmanına üstünlük kurmaya çalışıyor olabilir. Bu durumda da daha önce bahsettiğimiz şartlar aranmasından vaz geçilir. Bu durumu Aristoteles şu şekilde dile getirir: Yapmakla dostlarımızı hoşnut ettiğimiz ya da düşmanlarımızın canını sıktığımız şeyler de iyidir.⁷⁸ Bu durumda düşman askerlerinden kendi halkını korumak için kalesini güçlendiren lider,

⁷⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1363b, 35

⁷⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1363b, 30

⁷⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1363a, 35

düşmanlarını bertaraf ettiğinde bu durum iyidir. Çünkü dostlarını korumuş ve düşmanına korku salmış olur. Bu da Aristoteles görüşünde iyi olarak nitelendirilir.

Az olan, herkes tarafından sahip olunmayan şeyler de iyidir. Yani nadir olarak bulunan bir şeyin iyi değer kazanması olasıdır. Dilde de durum böyledir. Herkes tarafından kullanılan bir şiir ölçüsü iyi olsa bile çok nadir olarak kullanılan bir ölçü ile yazılmış şiir Aristoteles'in iyi denen şey de derecelidir görüşüyle paralel olarak daha iyi olacaktır. Yani "bir insanın kendisinin olan, başka biri tarafından sahip olunmayan ender şeyler de iyidir; çünkü bu onlara sahip olmanın saygınlığını arttırır."⁷⁹ Herkeste bulunmayan bir üsluba sahip olan şair, daha en başında bu üslubu sayesinde iyi olarak görülecektir.

İyi olan ile güzel olan her daim birbirine yakın hatta birleşik gibi görünebilir. Çünkü iyi olmak içerisinde güzel olmaklığı, güzel olmak ise içerisinde iyi olmaklığı barındırır. Bu doğrudan doğruya iyi olması gerek şeyler ile nelerin güzel olabileceği arasındaki bağ ile ilişkilidir. İyi olmak demek aynı zamanda ölçülü olmak demektir. Ölçülü olan şey aynı zamanda güzel de olabilir. Aristoteles'in daha önceden dile getirdiği gibi iyi olması gereken şeylerden birisi aslında dolaylı ya da doğrudan olarak iyidir. "Yalnız Platon değil, bütün grek düşüncesi iyi ve güzel arasında özce bir uygunluk bulur. Güzel ve iyi aynıdır."⁸⁰ Bu aynı oluşun en önemli sebebi daha önceden dile getirdiğimiz iyi ve güzelin birbirlerini içermesidir. Yani iyi olanın güzel olduğu güzel olanın ise iyi olduğu bilinmelidir.

Güzel olanın birçok şeyle ilişkisi vardır. Güzel olmak göze hoş gelmek, hoş bir melodiye sahip olmak, mutluluk verici bir yapıda olmak, adaletli olmak gibi birçok farklı olguyu beraberinde taşıyabilir. Bir nesne veya olguyu güzel olup olmaması yönünden ele aldığımızda tüm bunları da düşünmek gerekir. Fakat burada karar verici için önemli ayrımlar vardır. Örneğin mahkeme salonunda yapılan bir konuşmanın sözselsel olarak güzel ya da iyi olduğunu değerlendirirken güzel bir melodiyle söylenmemesi onun güzel olmadığı anlamına gelmez. Çünkü hatip içinde bulunduğu duruma göre konuşmasını, hal ve hareketlerini, sözün türünü belirlemek durumundadır. Yine mahkemede başarılı olan resmi bir konuşmanın samimi ve komik bir dil kullanılması gereken ortamda kullanılması

⁷⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1363a, 25

⁸⁰ İ. Tunalı, *Estetik*, s.144

da yanlış olacaktır. Bu da dinleyiciye o konuşmanın güzel gelmemesine sebebiyet verecektir.

Dil kullanılırken iyi olana yönelmek bazen yetersiz kalabilir. Bunun sebebi ise iyi kavramının kademeleri olmasıdır. Mutlak iyi ya da iyi tek bir şey değildir. İyi olandan daha iyi olan şey olduğu gibi, iyi olandan daha az iyi olan şey de olabilir. “Daha çok sayıdaki iyi, bir iyiden ya da daha az sayıdaki iyiden daha büyük bir iyidir, eğer o bir ya da daha az sayı hesaba dahilse; çünkü daha büyük sayı daha küçük sayıyı aşar, daha az miktarsa daha çok olanın içinde olduğu için aşılır.”⁸¹ Bu durum en çok da kanıtlama ve inandırma konularında kendisini gösterir. Bir mahkeme salonunda iki kişinin birbirlerine karşı argüman geliştirdiklerini ve ikisinin de iyi yönlerinin olduğunu varsayalım. Tüm konuşmayı ve savunmaları dinleyen hâkim karar verme aşamasında şöyle adımlar izleyecektir; ilk olarak iki tarafın da iyi yönlerinden yola çıkarak hangisinin daha iyi olduğunu bulmaya çalışacaktır. Çünkü çok olan, daha fazla iyi olan bize daha iyi olarak görünür. Çok büyük bir deniz gördüğümüzde onun büyüklüğü karşısında şaşır kalabiliriz. Fakat daha büyük bir deniz görürsek eskisi bize daha küçük görünecektir. Aslında tam olarak iyi kavramı da deniz gibidir. Derecesi çokluğu ve büyüklüğü ile belirlenebilir. Yani çok büyük bir iyinin yanında daha küçük bir iyi bize normal bir iyi olmaklığının dışında küçük bir iyi olarak görünür.

İyi ve güzele bu denli anlamlar yüklenmesinin ve farklı derecelerinin olmasının sebebi aslında iyinin de güzelin de insan zihninde şekillenmesidir. Yapıcı bir eylem içerisinde insan düşüncesi olgulara değerler yükleme eğilimindedir. Yani tüm bu düşünme eylemleri içerisinde insan iyiyi ve kötüyü ayırt edebilir. “Ve genel olarak söylersek, insanların düşünerek yapmayı seçtikleri her şey iyidir; şu ana kadar saydığımız şeyler, düşmanları için kötü, dostları için iyi olabilen ve aynı zamanda yapılabilir her şey de buna girer.”⁸² İnsanların düşünerek yaptıkları şeyler derken aslında basit bir düşünme eyleminden bahsetmiyoruz. Çünkü sonuç olarak yapılan her şey ne de olsa düşünülmüş olarak yapılmıştır. Ama tıpkı iyi kavramının dereceleri olduğu gibi düşünmenin de kademeleri vardır. Düz ve sıradan bir düşünce karşısında her detayın düşünüldüğü, tecrübe ve çıkarımlar ile tüm örneklerin değerlendirildiği düşünce arasında büyük bir fark vardır. İşte bahsettiğimiz düşünülen şey tam olarak budur. Böyle bir düşünce iyidir.

⁸¹ Aristoteles, *Retorik*, 1363b, 20

⁸² Aristoteles, *Retorik*, 1363a, 20

Yetkin bir düşünce etkinliği sonucunda ulaşılan iyunin dildeki karşılığı da hem iyi hem de güzel olarak karşımıza çıkan bir konuşma, düz yazı, şiir olacaktır. Bununla birlikte yazı ya da söz her ne kadar iyi olursa etkisi altına aldığı insan sayısı da bir o kadar fazla olur. Çünkü sözün değeri arttıkça örnekleri güçlenir, anlatılan şey daha da değerli hale gelir. Böylece yetkin olmayan dilden çıkan söze nazaran daha fazla insan o sözün iyi ve güzel olduğunu düşünecektir. Şimdi bunun sonucu olarak karşımıza şöyle bir şey çıkar: İyi olmak, çok fazla kişi tarafından iyi olarak algılanmakla derecesini kazanır. Yani bir kişinin iyi dediği şeye karşılık yüz kişinin iyi dediği şey varsa, çoğunluğun iyi dediği şey çok daha iyi olarak görülecektir. Aristoteles bu konuda fikirlerini şu şekilde dile getirir: Birçok insanın peşinde koştuğu ve açıkça bir hoşnutluk nesnesi olan şey de iyidir; çünkü daha önce de gösterildiği gibi herkesin peşinde koştuğu şeydir iyi, burada “çoğu kimseler” sözü herkese eşdeğer olarak alınmıştır.⁸³ Yani toplumun çok büyük bir kesimi tarafından sevilen şiir için iyidir diyebiliriz. Bununla birlikte o şiirin kullandığı ölçü de, kelimeler de, tür de, ahengi de iyidir. Sonuç olarak o şiiri yazan şair de iyidir. Çünkü tüm bunları kullanabilmiş, toplumu etkisi altına alabilmiş ve sözünün değerini arttırabilmiştir.

Şair ya da yazarın tüm bunları kullanırken dikkat ettiği en önemli şey de daha önceden bahsettiğimiz ölçülülüktür. Çünkü dil, melodi, sözcükler, ritim, ölçü her ne kadar iyi olursa olsun aşırıya kaçtığı anda dinleyici/okuyucu etki alanından uzaklaşmaya başlar. Aşırı uzun ya da aşırı kısanın iyi olmadığı görüşü gibi yazıda da aşırıya kaçmamak gerekir. “Aşırı olmayan şey de iyidir, olması gerekenden daha büyük olan şey kötüdür.”⁸⁴

1.3.2. Şiir ve Tragedya

Dilin estetik kullanımının başından beri sözünü ettiğimiz şekillerde değişip gelişmesi, tüm bunlarla birlikte değişik ritimler, ölçüler kazanması insan duygularına dili daha çok yaklaştırmıştır. Çünkü dil harekete geçirici bir yapıdadır. Örneğin sakin ve durağan bir ruh halinde olan insan coşku dile getiren ve bunu etkili bir şekilde aktarabilen bir şiir okuduğunda ruh hali değişebilir. Coşkulu hale gelebilir, mutlu olabilir hatta hüzünlenebilir. Bu şiirin ya da yazının gücünden kaynaklanır. Bu gücü yazara ya da şaire kazandıran ise dili etkili kullanması, dilin inceliklerini bilmesi ve durumsal farkındalığıdır.

⁸³ Aristoteles, *Retorik*, 1363a, 10

⁸⁴ Aristoteles, *Retorik*, 1363a

Görünen o ki bütün olarak şiir sanatının ortaya çıkması iki nedene dayanır ve ikisi de doğal nedenlerdir: Taklit etme insanlarda çocukluktan itibaren doğal olarak ortaya çıkar, insanları diğer hayvanlardan ayıran şey taklit etmeye en yatkın hayvan olmaları ve ilk öğrendiklerini taklit yoluyla öğrenmeleridir, ayrıca bütün insanlar taklitlerden hoşlanırlar.⁸⁵ Taklit aslında basit bir şekilde ele alınamayacak kadar büyük bir önem arz eder. Çünkü dil felsefesinin ve dilin en önemli konularından olan dilin ortaya çıkışı, birçok dil teorisinden birisi olan doğalcı teoride insanın doğayı taklit edişiyle başlar. Çünkü en başında insan doğada duyduğu sesleri, gördüğü canlıları, diğer insanları taklit etmiştir. Hali hazırda da bu durumu görmek için büyümekte olan bir bebeğin davranışlarını izlemek yeterli olacaktır.

Aristoteles'in daha önce dile getirdiğimiz görüşünde söylediği gibi şiirin ortaya çıkışı taklit ve doğuştan yetenekli kişilerin melodileri ve ritmi güzel kullanabilmesiyle olmuştur. Çünkü şiir denen şeyin olmadığı dönemde dili ritimsel olarak kullanan bu yetenekli insanlar ölçüler ve melodiler aracılığıyla dilde yeni bir şey ortaya çıkartmışlardır.

Taklit şiirin yanı sıra tragedyaya için de büyük bir önem taşır. "Taklit eylemlerle yapıldığından tragedyanın başlıca öğelerinden biri zorunlu olarak görsel düzendir. Sonra taklide aracılık eden şarkı [melopoiia] ve dil kullanımı [leksis] gelir."⁸⁶

Her tragedyanın kendi niteliğini belirleyen altı öğesinin olması zorunludur. Bunlar da öykü [mythos], karakterler [ethe], dil kullanımı [leksis], düşünce [dianoia], görsellik [opsis] ve şarkıdır[melopoiia]. İkisi taklit aracı, biri taklit tarzı, üçü taklit nesnesidir ve bunlar dışında başka öğe yoktur.⁸⁷ Tragedya sanatçısının bu kavramları kullanmaması mümkün değildir. Çünkü bunlar olmadan yaptığı eylem bir hiç olacaktır. "Bu biçimleri kullanmamış ozan hani neredeyse yok gibidir, çünkü görsellik, karakter, öykü, dil kullanımı, şarkı ve düşünce her tragedyada aynen bulunur."⁸⁸

Aslında biz, tragedyanın kendisinde yahut tragedyaya ilişkin yorumlarda da, dilin/sözün estetiğine ilişkin ana hatları bulmaktayız. Estetik nitelikli bir dilde/sözde, ne söylendiği, hangi öğelere dayanarak söylendiği, sözün tınısı, sözde dile getirilen düşünce, sesin ahengi ve sözcüklerin uyumlu yapısı, sözün bütünlüğü. Bu, adeta ruhu derinden

⁸⁵ Aristoteles, *Poetika*, 1448b, IV, 5

⁸⁶ Aristoteles, *Poetika*, 1449b, 35, VI

⁸⁷ Aristoteles, *Poetika*, 1450a, VI, 10

⁸⁸ Aristoteles, *Poetika*, 1450a, VI, 10-15

etkiler. Hakikatin ta kendisi bile olsa, sevimsiz biçimde söylenen sözün etkisi olmaz. Tragedya da bunun en çarpıcı örneğidir. Tragedya yapısı gereği dilin en fazla etkili olduğu türlerden birisidir. Hatta Aristoteles tragedyanın ruhu alıp götürdüğünü söyler. “Tragedyanın ruhu alıp götürmesini sağlayan şey öykünün öğeleridir: baht dönüşleri [peripeteiai] ve tanınmalar [anagnoriseis]. Şiir yazmak için kolları sıvayan kişinin olay örgüsünden önce dil kullanımında ve karakterlerde ustalaşabilmeleri de bunun göstergesidir.”⁸⁹

Tragedyanın öğelerinde de bir önem sıralaması vardır. Bunlar aynı iyi kavramında olduğu gibi farklı önemler arz ederler. “Tragedyanın ilkesi, adeta ruhu öyküdür; karakterler ikinci sırada gelir.”⁹⁰ Bu şekilde baktığımızda karakterlerin değil de öykünün önemli olması demek ozanın yetkinliğinin karakterlerden daha önce gelmesi demektir. Yani ozan tragedyasında Aristoteles’in söylediği tüm öğeleri göz önünde bulundurmalı, hiçbirisini saf dışı bırakmamalıdır. Böylece öykü gerekli önemi kazanır ve Aristoteles düşüncesinde bu tragedyanın başarısıdır.

Öykünün en büyük önemi arz etmesi, daha sonra karakterlerin gelmesinin yanı sıra, “düşünce üçüncü sırada gelir: Durumla ilgili ve duruma uygun şeyleri söyleyebilmek –bu da konuşmalar bağlamında politikanın ve retorikğin işidir.”⁹¹ Yazının gerek koşullarından bahsederken uygunluk ilkesinin önemini dile getirmiştik. Yazılan yazının amacı gereğince neyin uygun olacağı, neyin uygun olmayacağına karar veren yazar ancak ve ancak bu şekilde başarıya ulaşabilir. Yani tıpkı sakın bir ortamda coşkulu konuşmanın, coşkulu bir ortamda da çok sakın davranmanın doğru olmayacağı ve insanlar tarafından kötü karşılanacağı gibi.

Aristoteles’in söylediği şey aslında sürekli ve genel olarak dile her ne anlam katılırsa katılsın, dil nasıl çeşnilendirilirse çeşnilendirilsin her zaman kullanılan türe, içinde bulunulan duruma ve dinleyiciye göre kurallara uymaktır. Örneğin tragedya da öykü yerine karakter birincil konuma getirilirse bu tragedya kökten sarsar. Her türün kendi kuralları ve gerekleri dâhilinde hareket etmek gerekir. Bu aslında söze estetik değer katmanın koşuludur.

⁸⁹ Aristoteles, *Poetika*, 1450a, VI, 35

⁹⁰ Aristoteles, *Poetika*, 1450a, VI, 35

⁹¹ Aristoteles, *Poetika*, 1450b, VI, 5

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZ VE BİLDİRİM

2.1. Bildirim Üzerine

Dil felsefesinin hareket noktası “Dil nedir?” sorusudur. Burada sorgulama konusu olan şey, Türkçe, Latince, Fransızca gibi tek tek diller değil, genel olarak dilin mahiyeti/neliğidir.⁹² Bu sorgulamalar içerisinde en önemli konulardan birisi de dil ve düşünce arasındaki ilişkidir. Dilin düşünceden önce geldiği, düşüncenin dili doğurduğu ya da düşüncenin dile emanet edilmesinin tamamen hatalı bir eylem olacağı görüşleri dil felsefesinin problematik alanlarından bazılarını oluşturur. Tüm bu görüşler bağlamında dil ele alınırken aslında her yönden incelenmiş olur. Çünkü bir dil araştırmasına başlarken dili her yönüyle ele almak gerekir. Bunun sebebi dilin sade ve basit bir yapıda olmaması, aksine karmaşık ve gelişim halinde bir yapıda olmasıdır.

İnsan diğer tüm canlılardan düşünce yetisi ile ayrılır. Çünkü düşünebilen, kararlar verebilen, fikir yürüten tek canlı insandır. Dil de üst bir zekâ ve düşünce ürünüdür. Düşünce de aslında karmaşık, bilinemez ve sürekli gelişen yapısı gereğince dilin de karmaşık bir yapıda olmasına sebep olur. Bu durum dilin her ne kadar üst bir düşünce ürünü olması demek olsa da, aynı zamanda birçok problemi de beraberinde getirir. Dilin tüm bu bilinemezliğinin sebebi budur. Örneğin dilin düşünceyi tam olarak yansıtmayı yansıtmadığı konusu büyük bir problem alanıdır. Bu konuda verilebilecek cevapların çeşitliliği de insan zihnini daha büyük bir çıkmaza sokar.

Zihinde varolan bir şeyin dışarıya çıkarılması ve aktarılması demek, onun sözcükler ile beden bulması, açığa çıkması demektir. Sözü söyleyen kişinin bu söz aktarımının, diğer bir deyişle sözü bildiriminin değerini belirleyen şey de sözün hakikati ne oranda bildirdiğidir. Çünkü söz her zaman bir hakikat bildirmez. Bu yüzden de söz için bir değer sıralaması yapmak mümkündür. Yani örneğin hiçbir anlam ifade etmeyen, boş bir sözün yanında genel geçer bilgi ileten söz her zaman daha değerli olacaktır. Çünkü o söz, hakikati taşımada ve iletmede daha etkilidir. Bu da sözü daha güçlü kılar. Dilin işlevi, iletmediği şey hakikat olsun veya olmasın, “bildirmek”tir. Ancak çoğunlukla, dilin

⁹² A. Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, S.15

hakikati bildirip bildirmediği üzerinde durulur. Oysa, dilin genel bildirim işlevi bakımından ele alınması da mümkündür.

Hakikat kavramı büyük bir problematik alan oluşturmaktadır. Çünkü hakikatin ne olduğu ve nasıl elde edileceğinin yanı sıra, hakikatin bildirilip bildirilemeyeceği de tam anlamıyla bilinemez. Tüm dillerde yapılan çalışmalarda bile “Doğruluk” ve “Hakikat” kavramlarının çeviri zorlukları sebebi ile problematik bir alan oluşturduğunu söyleyen Tepe şöyle bir yol izliyor: İngilizcedeki “reality”, Almancadaki “realitat” ve “wirklichkeit”, Türkçedeki “gerçeklik” sözcüğünün karşılığı olarak ele alınırsa yine İngilizcedeki “truth” ile Almancadaki “Wahrheit” Türkçede “doğruluk” ya da “hakikat” ile karşılanırsa en azından gerçeklik ile hakikat/doğruluğun karşılaştırılması sonucu dilsel olarak çözülmüş olur.⁹³ Gerçeklik ve doğruluk arasındaki farkın anlaşılabilmesi için aslında bu iki kavramın nelere ilişkin olduğunu kavramak gerekir. Doğruluk öznel bir yargıdır. Yani bir şeye doğruluk değerini yükleyen insan düşüncesidir. Fakat gerçeklik nesnedir. Yani bir şeyin gerçekliği insan düşüncesine bağlı olmadan bellidir. İnsandan ayrı olarak bir şey zaten gerçektir ya da gerçek değildir.

İnsanın yöneldiği üç temel değer veya onun zihninin üç başat ilgisi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar da sırasıyla hakikat, iyilik ve güzelliştir. Bunlardan hakikat bilginin, iyilik etiğin ve güzellik de estetiğin konusunu meydana getirir; daha doğrusu, hakikat, biz insanların bilgiye erişmemizi mümkün kılan bilişsel bir tutumun objesi iken, iyilik pratik tavrımızın, güzellik de estetik tutumumuzun odak noktasını oluşturur.⁹⁴ Hakikatin ne olduğu araştırılırken aslında başta karşılaşılan sorun dildir. Yani dil ile ulaşılmaya çalışılan hakikat aslında dil ile ulaşılabilir bir yapıda değilse bu eylem nasıl değerlendirilmelidir? Çünkü hakikat, yani gerçeklik insan düşüncesinden ayrı olarak var olan bir şeydir. İnsan düşüncesinin doğurduğu bir şey olmadığı için de insan düşüncesi tarafından kavranıp kavranamayacağı sorusu ortaya çıkar. Dil bu durumda hakikati bildiremeyebilir. Çünkü zihin, kendisi dışında var olan bu hakikati kavrayabilir ya da kavrayamaz.

Hakikat ya da doğruluk soyut kavramlardır. Dil ise bunları somut hale getiren bir kurumdur. Bu noktada “Platon, hakikatin araştırılmasında bir hareket noktası olarak kullanılan kelimeleri, diyalektik sürecinde belirli bir noktadan itibaren geride bırakılması

⁹³ H. Tepe, *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, S.20

⁹⁴ A. Cevizci, *Felsefe*, s.438-439

gereken aletler gibi görür. Bu itibarla da “doğruluğun” katıyetle kelimeler seviyesine indirgenmeye uygun bir değer olmadığını düşünür.”⁹⁵ Bu da zihinde var olsa ve düşünce ürünü olsa dahi doğruluğun aslında dilin çok üzerinde bir yapıda olduğunu ve dil ile açıklanamayacağını gösterir. Dilde açıklanmaya çalışılan doğruluk dilin takılıp kalmasına ve eksik bir aktarım yapmasına sebep olur. Çünkü bir şey kendisinden daha yüce olan bir şeyin taşıyıcısı olamaz. Bu da dilin hakikati taşımasındaki sorunu da gözler önüne serer.

İnsanın dil karşısında duruşunu Platon açısından göz önünde bulundurduğumuzda aslında sözün hem bir olanak hem de bir problem alanı olduğunu görürüz. Çünkü Platon dilin aslında doğruluğu aktarma ve doğruluğa ulaşmada her ne kadar eksik olduğunu düşünse de aynı zamanda bir imkân olduğunu da düşünür. Yani eğer hakikate ulaşılabaksa ya da hakikat aktarılmaya çalışılacaksa bunun için yine dilin kullanılması gerekir. Dil bu açıdan bir imkân ve bir araçtır.

İnsan sosyal bir varlıktır ve düşüncelerini aktarmak, zihninde sahip olduklarını paylaşmak ister. Bunu yapması için gerekli olan şey ise dildir. Dil, düşüncenin bir taşıyıcısı ve nesnelere anlamlı adlar takıp onları imlememizi sağlayan bir aygıttır. Dil, insana, zihninde bulunan düşünceyi aktarma olanağı sağlar.

Hakikat bildirimini sadece hakikat dediğimiz ontolojik şeyin bildirilmesi ya da bilginin aktarılması değildir. Bir konuşmada her zaman hakikat bildirilmeyebilir. Yani konuşmacı kendi amaçları doğrultusunda hakikati farklı şekillerde gösterme çabasında olabilir. Bunun sonucu olarak da, konuşmayı yapan kişi için hakikat ne ise, ya da neyi hakikat olarak göstermek istiyorsa, onun konuşmaya yansıtılması, konuşmanın iyi düzenlenmesi ve dinleyiciye aktarılması gerekir. Böylece konuşmacı amacına ulaşmış olur.

Hatip konuşmasına başlarken dikkat etmesi gereken birçok nokta vardır. Çünkü hitabet, sıradan bir konuşma değildir. Birçok yetkinlik gerektiren ve hatibin amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen bir eylemdir. Hitabetin şartları yerine getirilmezse de bu artık bir hitabet olmaktan çıkar, sıradan ve boş bir konuşma halini alır. Bu da hatibin amacına uygun bir şey değildir. Örneğin konuşmanın başlangıcı konuşmanın gidişatını belirleyen önemli bir unsur olabilir. Bu yüzden de konuşmaya başlarken dinleyiciler

⁹⁵ A. Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, s.79-80

üzerinde gerekli etkinin bırakılması gereklidir. Çünkü konuşmacıyı dikkate almayan ya da dinlemeyen bir konuşmacı kitlesine karşı konuşan hatip amacına ulaşamaz.

Dinleyicinin alıcı duruma sokulabilmesi için seçilecek herhangi bir yol kullanılabilir; örneğin kişi, karakteri hakkında karşısındaki kişiye güzel bir izlenim verebilir, onun dikkatini sağlamaya her zaman yardımcı olur bu.⁹⁶ Çünkü karakter hatip için çok büyük bir önem arz eder. Bunun sebebi ise dinleyicilerin hatibin konuşmasını dinlerken hatibin sözlerini yine hatibin karakteri çerçevesinde ele almalarıdır. İzleyiciler her zaman hatibi birçok yönden incelemek isterler. Çünkü dinleyiciler her zaman yargıç olmasalar dahi, belli bir akıl yürütme mekanizması kullanmak durumundadırlar ve bu aşamada ikna olmak isterler. İkna olmaları içinde gerekli olan şey hatibin özellikleridir. Bunlar karakter, aile, eğitim, statü vb. şeyler olabilir. Yani konuşmacının sözlerinin yanı sıra kim olduğu, nasıl bir kişiliğe sahip olduğu da konuşmanın gidişatını etkileyen önemli etmenlerdendir. Örneğin bir topluluk önünde konuşan hatibin daha önceden de iyi bir insan olduğu biliniyorsa topluluk o konuşmayı daha ılımlı ve daha iyimser bir düşünce yapısıyla dinleyecektir. Böylece hatibin sözlerinin değeri artacak ve inandırıcılığı yükselecektir.

Hatip bir konuşma yaparken, konuşmanın şeklinin yanı sıra içeriğine de çok dikkat etmelidir. Çünkü bir konuşma her ne kadar uygun ve güzel ritimler ile yapılırsa yapılsın, içeriği kötü olduğu takdirde etkisiz olacaktır. İçerik ve konuşma öyle bir şekilde hazırlanmalıdır ki dinleyiciler de işin içine girmelidirler. Hatip eğer dinleyicileri konuşmasının bir parçası haline getirebilirse ve insanlar bu konuşmayı içselleştirebilirse hatibin bildirmek istediği şeyleri dinleyicilere aktarması kolaylaşacaktır. Bunun için çeşitli örnekler, atasözleri ve tanıklıklar kullanabilir. Ses tonu bile önemlidir. Fakat hatip sadece konuşarak değil, yazılı bir şekilde de insanları etkilemek isteyebilir. Bunun için de yine yöntem hemen hemen aynıdır. Yani hem düzenli bir şekilde yazılmış hem de uygun ve içeriği boş olmayan bir yazıyla okuyucuyu etkilemek mümkün olabilir.

Dinleyiciyi kişilik ile etkilemenin yanı sıra, konunun içine çekmenin de önemi çok büyüktür. Çünkü her ne kadar dinleyici adı altında bulunsalar da insanlar konudan çok kolay kopabilir, hatta konuya hiç dâhil olmadan dinliyormuş gibi yapabilir. Bunun için de hatibin dinleyicileri konunun içinde tutması ve dinleyicilerin ilgilerini kendi üzerine çekmesi gerekir. Dinleyici “kendisine dokunan her şeye, önemli, şaşırtıcı ya da

⁹⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1415b

hoş a gidecek her şeye kulak vermeye hazırdır; buna göre, sizin söylemek zorunda olduğunuz şeyin bunun gibi bir şey olduğu izlenimini ona iletmeniz gerekir.”⁹⁷ Yani konuşmacı anlatacağı şey ne olursa olsun onu önemli, heyecanlı, ilgi çekici, merak uyandırıcı bir şekilde göstermelidir. Öte yandan konunun çarpıcı yanlarını dinleyicilere aktarmalıdır. Böylece dinleyicilerde uyanan merak duygusu onları konunun içine çekmeye yarayacak ve hatip sözlerini dinleyicilere rahatlıkla iletebilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken şey hem konunun içeriğinin hem de söyleniş tarzının önemidir. Bu aslında ayrılmaz bir bütündür. Çünkü içeriği boş olan bir konuşmayı güzel şekilde aktarmak ya da içeriği dolu olan bir konuşmayı kötü şekilde aktarmak konuşmacıya tam anlamıyla bir fayda sağlamaz. Yapılması gereken şey konuşmanın mantıklı temeller üzerine kurulu, değerli yargılar ile donatılmış bir konuşma olmasını sağlamak ve bunu dinleyicilere uygun ve doğru bir şekilde iletmektir. Böylece dinleyici konuşmada bir açık bulamaz ve konuyu içselleştirmesi daha kolay olabilir.

Dinleyiciye yapılan çağrı onun iyi niyetini sağlamayı ya da onda öfke uyandırmayı ya da bazen davaya dikkatle bakmasını hatta bazen dikkatini ondan uzaklaştırmayı amaçlar. Çünkü onun dikkatini kazanmak her zaman yararlı bir şey değildir. Bu noktada konuşmacının yetkinliği ve durumsal farkındalığı önem kazanır. Konuşmacı duruma ve amacına göre davranmalı ve dinleyicilerin ilgisini çekmek onun yararına olacaksa ilgilerini çekmelidir. Dinleyicilerin ilgisini çekmek de konuşmacının yetkinliği ile değer kazanan bir durumdur. Çünkü dinleyicilerin çok da üzerinde durmaması gereken bir durum var ise onların dikkatini çekmek konuşmacı için yarardan çok zarar anlamına gelir. Böyle bir durumda hatip kendi kuyusunu kazmış olur ve dinleyiciler onun konuşmasına fazlaca dâhil olup konuşmacıyı haksız çıkarabilirler.

Amacı genel olarak dinleyiciyi etkilemek ve hakikati ya da hakikat olarak göstermek istediği şeyi aktarmak olan hatibin dikkat etmesi gereken bir diğer konu ise dinleyiciler üzerinde uyandırdığı doğallık izlenimidir. Hatip bu izlenimi dinleyicilere gönderdiği bildirimler sayesinde kazanabilir. Bu bildirimler iki çeşitlidir; bildirene kazanım sağlayanlar ve dinleyene kazanım sağlayanlar. Hatip ise bu ikilemi en iyi şekilde kullandığı ölçüde etkili olabilir. Fakat bu bildirimler yapılırken dinleyici kandırılmaya çok müsaittir. Çünkü hatip kullanacağı bildirimler yalan dahi olsa dinleyicilerin istediği şekilde ve doğruymuş gibi gösterebilir. Bu hatibe bir kazanım sağlar fakat hakikat

⁹⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1415b

değiştirilmiş ve dinleyiciler kandırılmış olur. İyi bir hatip, dinleyicileri çok kolay şekilde kandırabilir. Hatta dinleyiciler hatibin sözlerini kendilerine fayda sağlayan şeyler olarak bile görebilirler. Böylece de hitabet, hakikati değil de hatibin değiştirerek sunduğu hakikati yansıtmış olur.

Dinleyiciler karşılarında yapmacık kişiler görmek istemezler. Doğal ve yapmacık olmayan bir konuşmacıyı dinlemek isterler. “Bir yazarın sanatını gizlemesi ve yapmacık olarak değil de doğal olarak konuştuğu izlenimini vermesi gerektiğini görebiliriz. Doğallık inandırıcıdır, yapmacıklık ise tersi; çünkü bizi dinleyenler ön yargılıdır.”⁹⁸ Bu durumda hatibin tüm bu önyargı karşısında hiçbir şey yapmadan konuşmasını sürdürmesi ona başarısızlıktan başka bir şey getirmez. Çünkü dinleyicilerin aklındaki önyargı bir duvar gibidir. Bu duvarı yıkmadan konuşmaya başlayan hatip yalnızca duvara çarpacaktır. Duvarı aşip dinleyicinin düşüncesine kendi düşüncesini yerleştiremez. Bu duvarı yıkacak şey ise dinleyicilere doğal davranmak, iyi bir insan olduğunu hissettirmektir. Böylece dinleyiciler önyargılarından kurtularak hatibin sözlerini dikkate almaya başlarlar. Yani hatibin dinleyicileri ikna etmesi gerekir. Bunu yapması için de ikna yöntemlerinin yanı sıra, duygusal bir telkin de kullanması gerekebilir. Böylece dinleyici hem ikna olmuş hem de duygusal olarak ön yargılarından kurtularak rahatlamış hisseder.

Sofistlerin kazandırmak istedikleri şey de ikna idi. “Sofistler, mutlak bir rölativizmin savunucusu olmuşlardır. İlk ve en büyük Sofist olan Protagoras, bireyin her şeyin ölçüsü olduğunu ve şeylerin de tıpkı insana göründükleri gibi olduğunu savunmuştur. Buna göre bilginin temeline algıyı yerleştiren Sofistler, ampirisizmin kaçınılmaz bir sonucu olarak bilginin de görelisi olduğunu belirtmişlerdir. Mutlak ve değişmez bir hakikat olmayıp bilgi ve hakikat bireyin algılarına, toplumsal, kültürel ve kişisel eğilimlerine görelidir.”⁹⁹ Platon bu noktada bir çelişki olduğunu söyler. “Protagoras bütün insanların sanılarını doğru olarak kabul ederse, o halde, kendi sanısı hakkında başa bir görüşe sahibolanlara, yani onun yanıldığını inananlara hak vermiş oluyor. Demek ki hatasını gösterenlerin sanılarının doğru olduğunu teslim etmekle kendi sanısının yanlış olduğunu kabul edecektir.”¹⁰⁰

⁹⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1404b, 20

⁹⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayınları, İstanbul, 2009, s.70

¹⁰⁰ Platon, *Theaitetos*, (çev. Macit Gökberk), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s.78-79

Protagoras, hitabet sayesinde güçsüz olanın güçlü duruma gelebileceğini savunur. Fakat bu görüşüne, Protagoras'ın öne sürdüğü yöntemler yüzünden karşı çıkılır. Çünkü bu durum suistimal edilmeye elverişlidir. Kötü niyetli bir konuşmacı tarafından, sofistlerin öğretileri ile elde edilen hitabet gücü, insanları kandırmak amacıyla kullanılabilir.¹⁰¹

Sofistlerin düşünce merkezlerinde dil vardır. Hitabet dersleri vermelerinin sebebi de aslında öznel gerçekliğin ikna ile kavranabilir oluşudur. Sofistler, mademki gerçeklik özneye/insana göre değişir (insan her şeyin ölçüsüdür), öyleyse, ben birini ikna edince, onu kandırmıyorum, kendi öznel gerçekliğimi kavramasını sağlıyorum şeklinde bir görüşü savunmaktaydılar. Yani onlara göre bir kişiyi veya toplumu ikna etmek demek kandırmak demek değildir.

Sofistlerin ikna amacı güderek yaptıkları hitabetlerinde en önemli nokta, doğruluğun kişiden kişiye farklılık göstermesidir. Sofistler doğruluğun göreliliği bir kavram olduğunu söylerler. “Doğruluğun göreliliğini özellikle de Protagoras tarafından savunulan ve nesnel doğruların olmadığını, tüm doğruların özne ya da kişilere göreliliği olduğunu savunan Sofistlerin bu göreci anlayışına göre, bir kimseye doğru görünen, bir kimse için doğru olduğu söylenen şey, o kimse için gerçekten doğrudur ve hiç kimsenin kalkıp, o kimsenin yanıldığını söylemeye hakkı yoktur.”¹⁰² Çünkü göreliliği bir doğruluğun genel geçer anlamda değerlendirmesi yapılamaz. Böylece kişi öznel bir doğruya sahip demektir. Sofistlerin karşıdaki kişiyi ikna etmek için kullandıkları argüman da budur: Kişinin sahip olduğu öznel doğruyu karşıdaki kişiye aktararak ona kendi doğrusunu kabul ettirmesi.

Konuşmacının da, Sofistlerin yöntemi gibi, kendi öznel gerçekliğini o kişilere kavratması gerekir. Fakat bu söylem sorunludur. Çünkü bir konuşmacı iyi bir ikna yöntemi kullanarak kendi öznel doğruluğunu değil de, amacına uygun ve farklı bir şeyi de dinleyicilere kabul ettirebilir. Böylece ikna yalnızca kabul ettirme değil aynı zamanda kandırma yöntemi olarak da karşımıza çıkar. Örneğin, Gorgias, retorik tamamiyle bir kandırma, dinleyiciye inanç verme olarak görür. Ona göre retorik bütünü çabası dinleyiciyi istediği şekilde yönlendirebilmesidir.¹⁰³ Bu söylemi ona yönelten Sokrates'e

¹⁰¹ Eduard Zeller, *Outlines of the History of Greek Philosophy*, Spottiswoode and Co. Publishing, London, 1886, s.96

¹⁰² A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.262

¹⁰³ Platon, *Gorgias*, (çev. Sema Rifat, Mehmet Rifat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, 453a

de asla karşı çıkmaz. Aksine “Sokrates, hem verdiği tanımlama, bence çok iyidir, çünkü retorik, başka bir şey değildir.”¹⁰⁴ diyerek de retoriğe yüklediği anlamı açıkça onaylamış olur. Böylece Sofistlerin düşüncelerinin Platon ve Aristoteles’in düşünceleriyle karşı karşıya gelişi hakkında fikir sahibi olmaktayız.

Phaidros diyalogunda da Gorgias ile benzer düşünceler görüyoruz. Phaidros’un hatip için söylediği sözleri ele aldığımızda, onun da dinleyiciyi etkilemeyi en önemli husus olarak gördüğünü söyleyebiliriz. “Hatip olacak adam, deniliyor, gerçekten doğru olan nedir bunu değil, fakat karar verecek olan kalabalığa doğru gibi görünen ne ise onu; gerçekten güzel ve iyi olan değil; fakat kalabalığın iyi ve güzel diye kabul ettiği şey ne ise onu öğrenmelidir; çünkü insanlar hakikate değil, hakikat gibi görünen şeye inanırlar.”¹⁰⁵ Phaidros’un bu düşüncesine de diyalogun devamında Sokrates, hatibin dinleyicilerini kandırabileceğini, iyiyi kötü, kötüyü iyi olarak gösterebileceğini söyleyerek devam eder.

Sofistlerin bir diğer yöntemi ise eristiktir. Tartışmayı belli bir konuda doğru sonuçlara veya bilgiye ulaşmanın amacı olarak değil de, kendi içinde bir amaç olarak gören bu argüman, kanıtlama biçimi ve özel tartışma teknikleriyle, tartışmak için tartışma amacı güden düşünce alışverişi, kurnazlığa dayanan ustalıklı ama aldatıcı bir akıl yürütme yöntemidir. Söz konusu kanıtlamalarda, form olarak diyalektik bir akılyürütme uygulanmakla birlikte, kullanılan dolaylı çürütme teknikleriyle, felsefi tartışmalar retorik egzersizlerine indirgenir. Bu çerçeve içinde, Sofistlerin, daha iyi olanın kötü, daha kötü olanın iyi görünmesini, kötünün iyi ve yanlıştan doğru karşısında baskın çıkmasını sağlayacak türden akılyürütme ya da tartışma tekniklerine eristik diyalektik adı verilir.¹⁰⁶ Tüm bu etkinliklerin birincil amacı, konuşmacının kendi doğrularını dinleyiciye kabul ettirebilmek adına dinleyici üzerinde etki kurabilmesidir. Fakat Aristoteles, sofistlerin bu gibi akıl yürütmelerinin de belli yöntemler ile çürütülebileceğini dile getirmiştir.

Aristoteles, sofistlerin yaptıkları akıl yürütmelerin nasıl çürütüleceğini de şu şekilde dile getiriyor: Melissos’un, evrenin sınırsız olduğunu ifade eden sözlerinde olduğu gibi. O, evrenin oluşmamış olduğunu varsayıyordu (çünkü var-olmayandan hiçbir şey meydana gelmezmiş), ama oluşmuş-olanın bir başlangıcı varmış; demek ki evren oluşmamışsa başlangıcı da yokmuş, yani sınırsızmış. Fakat bu sonucun çıkması zorunlu

¹⁰⁴ Platon, *Gorgias*, 453a

¹⁰⁵ Platon, *Phaidros*, (çev. Hamdi Akverdi), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1943, 260a

¹⁰⁶ A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.312

değildir; zira bütün oluşmuş olanların bir başlangıcı varsa, bir başlangıcı olan her şey yine de oluşmuş değildir, tıpkı nöbet geçiren kişi sıcak oluyorsa, sıcak olanın da mutlaka nöbet geçirmek zorunda olmadığı gibi.¹⁰⁷ Burada Aristoteles'in göstermek istediği şey sofistlerin akıl yürütmelerinin aslında yalnızca kişisel doğruyu karşıya aktarmak ve dinleyiciyi çok fazla düşünmeye sevk etmeden onu ikna etmek olduğudur. Bunu çürütmek için ise yapılması gereken yine sofistin yaptığı akıl yürütmeden daha geniş bir akıl yürütme yapmaktır. Çünkü sofist başlangıçta konuşmasını ne şekilde yapacağını hesaplamış ve buna göre önlemler almıştır.

Hatibin girişte aldığı önlemler ve dinleyiciler üzerinde gerekli etkiyi kurmaya çalışması dışında bir diğer önemli husus konuşmasının konusudur. Konu derken kastedilen şey aslında konuşmanın ne hakkında yapıldığı ve bu sırada nasıl bir yol izlendiğidir. Bunun doğrudan doğruya dinleyicileri etkilemek ile ilgisi vardır. Çünkü konu edinilen şey ve o konunun işleniş şekli yine dinleyicilerin etkilenmesini sağlayacak olan önemli unsurlardandır. Örneğin Aristoteles bu konuda şöyle düşünür: İnsanlar yabancılar karşısında kendi yurttaşları karşısındaki hisleri duymazlar, aynı şey dil konusundaki hisleri için de geçerlidir. Dolayısıyla gündelik konuşmaya, alışılmışın dışında bir hava vermek iyidir; insanlar çarpıcı şeylerden hoşlanır, alışılmışın dışındaki şeyler çarpar onları. Konuşmaya çarpıcı bir hava katmak da yine dinleyiciyi etkilemek içindir. Çünkü daha önce dile getirdiğimiz gibi, dilde etkililik ve sözün yetkin olarak kullanılmasının amacı dinleyiciyi etkilemektir.

Konuşmalarda önemli olan şey söylenen şeyden çok söyleyiş tarzıdır. Bu durumda dikkat edilmesi gereken husus söyleyiş tarzının duruma elverişli şekilde etkili ve uygun biçimde olmasıdır. “Yazılı ya da edebi türden konuşmalar, etkilerinin çoğunu konuşmacıların düşüncelerinden çok söylemlerine borçludur.”¹⁰⁸ Buradan çıkartılacak sonuç aslında sözün kullanımının konuşma için ne denli önemli olduğudur. Çünkü sözde kazanılan yetkinlik neyin söylendiğinin önüne geçer ve konuşmanın içeriğinden daha büyük bir önem kazanır.

Hatibin bildirdiği şey içinde bulunulan duruma ve hatibin amacına yönelik olarak farklılık gösterebilir. Yani hatip bir konuşmada gerçekten de hakikat olanı savunuyor ve dinleyicilere bunu bildiriyor olabilir. Fakat ne olursa olsun hatip her konuşmasına kendi

¹⁰⁷ Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, s.16

¹⁰⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1404a, 20

bilgi ve deneyimlerini de katar. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve karşısındakine söylediği her sözde kendisinden bir iz bırakır. Hatibin bildirdiği şey her zaman farklılık gösterir. Bunu belirleyen şey ise hatibin kendisidir. Bazen kendi doğrularını savunurken bazen de gerçekliği ya da hakikati olduğu gibi yansıtmayı seçebilir. Dikkat edilmesi gereken konu, bunların yerinde ve uygun şekilde sunulmasıdır.

2.2. Bildirimin Amaçları

Söz ikiye ayrılabilir. İlki hakikati (nesnel bir şeyi) bildiren söz, diğeri ise kişinin öznel dünyasını bildiren ve etkileme amacına hizmet eden şeyleri bildiren sözdür. Söz bunları bildirirken ya da iletirken, konuşmacının içinde bulunduğu durum birçok farklı sebep ile ilişkilendirilebilir. Örneğin kişinin düşüncesini karşıya iletme istemesi, başkalarını inandırmak, bir şeyler kanıtlamak, karşıdaki kişiyi harekete geçirmek ve duygusal yönden etkilemek istemesi gibi birçok farklı amacı olabilir. Tüm bunların olmasına olanak sağlayan ise dildir.

Bildirim yapılırken amaç çoğu olarak ikna ya da kanıtlamadır. Dil zaten en çok bu gibi durumlarda yetkin şekilde kullanılmalı ve amaca hizmet edecek şekilde ele alınmalıdır. Çünkü dinleyiciyi harekete geçirmek ya da etkilemek çoğu zaman sade bir bildirim ile gerçekleştirilemez. Bunun için dinleyicinin ikna edilmesi ve bazı şeylerin konuşma esnasında dinleyicilere kanıtlanması gerekir. Bunun için tanıklıklar, yeminler, şahitler, yaşanmış olaylar kullanılabilir. İkna etmede çok etkili araçlardır bunlar.

İnsanın dili bir harekete geçirici ya da etkileme amacı olarak kullanmasının en önemli sebebi, insanın toplumda ya da ikili ilişkilerinde etkili olmak istemesidir. Bu düşünce de insanı karşısındaki kişiyi etkileme düşüncesine iter. Tabi ki bu düşünce sadece insan istemesiyle olan bir şey değildir. Aynı zamanda insan olmanın da bir parçasıdır demek hiç de yanlış olmaz. Bunun sebebi ise bir toplum içinde var olan ve sosyal bir varlık olan insanın yaşayışıdır.

Değişik sebeplerle iletişim kuran ve belli amaçlar güden insan, amaçlarını gerçekleştirmede farklı yollar izlemek durumunda kalır. “Bazı olayları sözle açıklamadan görünür kılmak gerekirken, bazı olayları bir konuşmacının söz kullanarak ve söz ile birlikte yansıtmayı gerekir. Zaten bir şey, söz kullanılmadan görünmesi gerektiği şekilde

görünür kılınabilseydi, konuşanın ne işlevi kalırdı?”¹⁰⁹ Çünkü konuşan kişi tüm konuşma boyunca her şeyi söze dayandırır. Hatta düşüncesi yanlış olsa bile sözleri yetkin ve ustalıkla kullanarak kendisini haklı çıkarabilir. Böylece dikkat edilmesi gereken şeyin sözlerin kullanımı olduğu bir kez daha ortaya çıkar. Sözleri yanlış kullanan bir konuşmacı gerçekleri ve doğruları savunuyor olsa bile dinleyiciler tarafından kabul görmeyebilir. Çünkü onun dedikleri yanlış anlaşılacak ve dinleyiciler onun hepten yanlışları savunduğunu düşünecektir.

Bir konuşma hem içeriği hem de yapısı bakımından değerlendirilir ve değer kazanır. Konuşmanın değeri her konuşmada önemli olsa da bazı durumlarda daha çok dikkat edilmesi gerekir. Günlük konuşmalarda sözlerin seçilmesi çok önemli olmasa da mahkemeler, topluluk önünde yapılan konuşmalar, kitleleri harekete geçirmek istenen durumlarda söz neredeyse her kısmı ayrıca düşünülerek kullanılmalıdır. Örneğin bir mahkeme salonunda hâkimin karşısında yapılan konuşmada hâkim hiç şüphesiz ki konuşmacının hal ve hareketlerinin yanı sıra konuşma tarzına, kullandığı sözlere de dikkat edecektir. İnsanlar bunu özellikle yapmasalar da istemsizce sözlere dikkat ederler. İyi konuşmacıların daha etkili ve inandırıcı oluşlarının sebebi budur. Her nerede olurlarsa olsunlar bu özellik sayesinde insanları etkilemeyi başarabilirler.

Bir konuşmada amaç her zaman karşıdaki kişiyi etkilemek olmayabilir. Dinleyiciyi ikna etmek, bir şeyler kanıtlamak yani kısacası dinleyiciyi etkilemek gibi amaçların güdülmediği konuşmalar da vardır. Örneğin hatip yalnızca bir konu hakkında hakikati doğrudan bildirme yolunu seçebilir. Dinleyicilerin bildirilenleri kabul edip etmemesi önemli değildir. Hatip yalnızca bildirim amacı güder. Konuşmacının hal ve hareketlerinin uygunluğu da etkileme amacı gütmese bile konuşmasının daha sağlam olmasına sebep olacaktır.

Halk önünde söylev çekerken, yalnızca halkın hoşuna gitmeye, karşısındaki insanlara haz vermeye çalışan bir hatibin, onlara büyük bir zarar verdiğini söylemek doğrudur; buna karşın, halkın iyiliğini ereleyen bir hatip, halkın hiç hoşuna gitmeyecek şeyler söylemeyi zorunlu görebilir.¹¹⁰ Buradaki belirleyici nokta, hatibin asıl amacının ne

¹⁰⁹ Aristoteles, *Poetika*, 1456b, XIX, 5

¹¹⁰ W. K. C. Guthrie, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, (çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999, s.106

olduğudur. Çünkü hatip için önemli olan, onu amacına ulaştıracak şekilde konuşmayı yapmaktır. Bunun için de gerekli olan ne ise onu yapacaktır.

Konuşmacı, elindeki bu gücü kullanırken amacına uygun olarak iyi ya da kötü bir etkinlik içerisine girebilir. Fakat amacı suçlu olanı suçsuz olarak göstermek ise o toplumsal açıdan her ne kadar kötü bir şey yapmış olsa da kendisi açısından iyi bir şey yapmış ve amacına ulaşmış olur. Arslan'ın belirttiği gibi; bir insanın hitabeti doğru bir biçimde kullanarak büyük bir yarar sağlaması mümkün olduğu gibi yanlış bir biçimde kullanarak en büyük zararlara yol açması da mümkündür.¹¹¹ Çünkü bir mahkeme salonunda görevi katili savunmak ve onun suçsuz olduğunu kanıtlamak olan konuşmacı dili eğer çok iyi kullanır, tüm incelikleriyle dinleyicileri ve hâkimi etkisi altına alırsa katili suçsuz gibi gösterebilir. Bu da konuşmacının her ne kadar kendi istediği sonucu almış olması olsa da öte yandan çok büyük zararlara yol açabilir.

2.3. Söylev Biçimleri ve Bildirim

Aristoteles hitabetle ilgili düşüncelerini ifade etmeye önce onun ne tür bir araştırma, ne tür bir sanat olduğunu ortaya koyarak başlar ve hitabeti esas olarak amacı ikna etmek olan bir sanat olarak tanımlar. Hitabet, veri olan herhangi bir durumda elde var olan ikna etme araçlarını kullanma yetisi olarak tanımlanabilir.¹¹² Çünkü konuşmacı, konuşmasını bir amaç uğruna ve dinleyicilere yapar. Bu da hitabetin doğrudan doğruya ikna etme, etkileme eylemi olduğunu gösterir.

İkna olmak demek bir düşünceyi ya da yargıyı kabul etmek demektir. Yani bir konuşmacı bir konuda karşısındaki kişiye belli başlı tezler sunar ve bunları kabul ettirebilmek için gerekli yolları kullanmaya başlar. Böylece dinleyicinin önündeki duvarları birer birer yıkıp dinleyiciye ulaşmaya çalışır. Burada gözetilen amaç, hatibin hakikatini dinleyiciye aktarması ve kabul ettirmesidir. Dinleyici bu hakikati kabul edip içselleştirene kadar bu durum devam eder. Hakikat bildirimi, dinleyicinin teslim olmasıyla neticelenir. Çünkü genel olarak bakıldığında konuşmacının dinleyiciye karşı uyguladığı şey deyim yerindeyse bir tür saldırıya geçme eğilimidir. Dinleyici teslim olup konuşmacının sunduklarını kabul ettiği anda da hakikat bildirimi amacına ulaşmış ve tamamlanmıştır.

¹¹¹ A. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, s.322

¹¹² A. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, s.327

Bu tespitten çıkacak iki önemli sonuç vardır. Birincisi hitabetin ne fizik veya matematik gibi teorik ne de politika gibi pratik bir bilim olmadığı, sadece ve sadece bir sanat, daha doğru bir hüner veya maharet olduğudur. İkinci sonuç ise onun mimarlık veya tıp gibi kendisine mahsus özel bir konusu olan bir sanat veya hüner değil de, diyalektik gibi bize “kendisini takdim eden hemen hemen her konu” üzerinde karşımızdakini ikna etmek için kullanmamız mümkün olan araçların toplamı olduğudur.¹¹³ Hitabetin matematik gibi olmaması demek onun genel geçer kurallarının olmaması ve aynı zamanda öznel bir yapısının da olması demektir. Yani hitabet belli başlı formüller ile açıklanamaz. Hitabetin gücünü ve yararlılığını belirleyen şey yine konuşmacının/hatibin hüner ve maharetidir. Diğer yandan hitabetin tıp ya da mimarlık gibi bir sanat olmamasının sebebi ise belli bir alanı değil de üzerine konuşulabilecek her türlü şeyi konu edinmesidir. Yani hitabet tıp alanından da bahsedebilir, politikadan da ya da sanatsal bir güzellikten de.

Aristoteles, Retorik adlı eserinde, konuşmacının onu dinleyen kişilerin karakteristik özelliklerini, içinde bulundukları durumu bilmesinin ne kadar önemli olduğundan bahseder. Konuşmacı onu dinleyenlerin genç, orta yaşlı, yaşlı, iyi bir aileden gelen ya da kötü bir aileden gelen, zengin, fakir, güçlü, güçsüz olup olmadıklarını göz önünde bulundurmalı ve ona göre davranmalıdır. Çünkü her dinleyici kitlesi farklı bir konuşma gerektirir. Dinleyicilerin durumları bilinmeden hazırlanan bir konuşma da amaca uygun olmayacak ve konuşmacının istediği sonuca ulaşmasını sağlamayacaktır.¹¹⁴

Retorik konusunun ele alınıp, sistematik bir biçimde incelenmesi gerektiğini düşünen Aristoteles, konuşmaları dinleyen üç sınıf dinleyiciye göre retorik üç bölüme ayırır.¹¹⁵ Aristoteles’e göre üç tür söylev vardır:

1. Politik Söylev
2. Adli Söylev
3. Törenselle Gösteri Söylevi¹¹⁶

¹¹³ A. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, s.327

¹¹⁴ Edward W. Clayton, “The Audience for Aristotle's Rhetoric”, *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, Vol.22, No.2, University of California Press, California, 2004, s.185

¹¹⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1358b

¹¹⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1358b-5

2.3.1. Politik Söylev

Politik söylev, hatibin bir topluluk karşısında gerçekleştirdiği, belli başlı istek ve arzularını dile getirerek dinleyicileri belli bir şeye yöneltme amacı güttüğü ve dinleyicilerin desteğini almaya çalıştığı söylev türüdür. Yani bir kişi devlet adamlığına seçilmek istiyorsa, toplumun karşısında politik bir söylev gerçekleştirir. Bu konuşmasında hatip, halkı yönlendirmeye çalışacak ve halktan kendi amacına uygun olarak bir şeyler isteyecektir. Yani örneğin onlara vaatlerde bulunarak “beni seçerseniz tüm savaşları kazanırız” gibi bir dil kullanacaktır. Hatta amacına ulaşmak için gerekirse var olmayanları var, var olanları da var olmayanlar olarak bile gösterebilir. “Var olmamasına rağmen varmış gibi görünme, doğru olmayan bir şey söyleme benzeri konular dün olduğu gibi bugün de zorlu konulardır. Yanlışın gerçek olduğunu saçmalamadan söylemek ya da düşünmek için ne gibi bir söz bulunabilir?”¹¹⁷ Bu söz, hatibin amacına uygun olarak ve onun yetkinliğiyle ortaya çıkaracağı söz olacaktır.

Retoriğin, her biri bu üç türden birine giren üç amacı vardır. Politik hatip, önerilen bir eylem yolunun uygunluğunu ya da zararlı olduğunu tanıtmayı amaç edinir; eğer onun kabulünü zorluyorsa yararlı olacağına dayanarak yapıyordur; önerinin doğru ya da haksız, onur verici ya da onur kırıcı olduğu gibi bütün diğer noktaları, ana düşünceye yardımcı ya da bağlı şeyler olarak sunar.¹¹⁸ Çünkü hatibin konuşmasında her söylemin bir amacı vardır. Dinleyiciyi her daim kendi isteği doğrultusunda yönlendirme çabasındadır. Bunun için de söylediği her şey, verdiği her örnek aslında onun asıl düşüncesini dinleyiciye kabul ettirmek ya da güçlendirmek için kullandığı bir araçtır.

Politik hatipler çoğu kez, dinleyicilerine uygunsuz bir yol tutmalarını ya da uygun bir yol tutmamalarını salık verdiklerini kabul etmek dışında her itirafı yaparlar. Bir kentin suçsuz insanlarını köle yapmanın, o kente “haksızlık” olup olmadığı sorusu onlara hiç mi hiç rahatsız etmez.¹¹⁹ Çünkü politik hatip ahlaki değerler gözetken ya da neyin ahlaklı olduğunu düşünüp ona göre hareket eden bir düşünceye sahip değildir. Onun amacı davasında kendisini haklı çıkaracak yolları izlemek, bunu yaparken de dili olabildiğince ustaca kullanabilmektir. Dilin her ayrıntısını kullanarak örneklerle, örtük tasımlarla ikna gücünü arttırmasının amacı da budur.

¹¹⁷ Platon, *Sofist*, (çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2015, 236e

¹¹⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1358b-25

¹¹⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1359a

Bu gibi durumlarda bir insanı öven ya da kötüleyenler, onun davranışlarının uygun olup olmadığını akıllarına getirmez de, çoğu kez onun onur verici şeyi yapmak için kendi çıkarını göz ardı etmiş olmasını gerçek bir övgü nedeni yaparlar. Örneğin bunun ölüm demek olduğunu bildiği, bunu yapmazsa ölmüş olmayacağını bilmesine karşın, düşen arkadaşı, Patroklos'u koruduğu için Akhilleus'u överler; ama bu şekilde ölmek, onun yapacağı daha soyluca bir şey olsa da, uygun olan yaşamayı sürdürmesidir.¹²⁰ Fakat politik söylevde uygun olan gözetilmez. Önemli olan dinleyicileri etkileyecek şeyleri söylemektir. Yani Akhilleus örneğindeki durumu bir politik hatip Akhilleus aslında arkadaşını korumamalıydı diye aktaracak olursa politik söylevin amacına taban tabana zıt bir eylemde bulunmuş olur. Politik hatibin yapacağı şey, halkın gözünde onurlu olan şeyi halkı mutlu etmek ve kendi istediğini alabilmek adına olabildiğince övmek ve yüceltmektir.

Konuşmacı her daim iyi olanı savunmaz. Kötü şeyi savunduğu zaman ise, bu durumu da onurlu bir hareket gibi temellendirme girişiminde bulunur. Kötüyü savunabilecek kadar güçlü oluşu, bu konuşmayı yapabilecek kadar büyük yetilere sahip oluşunu onurlu görür ve savunduğu kötü şeyi böyle iyi temellere oturtturarak eyleminin iyi olduğu olgusunu yaratır. Verilen örnekte de görüldüğü gibi, dışarıdan ve normal bir bakış açısıyla bakıldığında Akhilleus'un aslında ölmesine neden olacak bir davranış sergilemesi pek de mantıklı görünmez fakat ölme pahasına da olsa koruma eylemini sergilediği için övülür. Bu durumda da onun ölme durumunun neliği göz ardı edilir ve yalnızca kurtarma eylemi üzerinde övgülerde bulunulur. Buradan açıkça anlaşılıyor ki politik hatipler salık verdikleri eylemlerin tam olarak ve detaylıca düşünülmesine gerek duymazlar. Onlar olayları savundukları şeyin çerçevesinde ele alırlar. Onun dışında bir iyi, kötü, haklı, haksız savunmazlar. Bu da politik hatibin yaptığı konuşmanın ve etkileşimde bulunduğu kitlenin durumunu problematik bir hale sokar.

Politik hatibin burada bildirdiği hakikat, sosyal yapı içerisinde kabul görmüş belli başlı kabullere dayanan ve o toplumun genelinde genel geçer olarak var olan bir hakikattir. Yani ölümün seçilmemesi mantıklı olsa da, o toplumun hakikati ölümü seçip onurlu olanı yapmak ise politik hatip bu yolu seçmelidir. Çünkü hatibin kullanması gereken hakikat budur. İşte hitabetin belli formüller ile açıklanamamasının sebebi de tam

¹²⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1359a

olarak budur. Çünkü hitabet ve hakikat bildirimi içinde bulunulan durum ve hitap edilen topluma göre hatip tarafından değiştirilebilir.

Politik söylevcilikte, ama aynı zamanda davalarda da, kendi karakterinin doğru olarak görünmesi ve dinleyicilerine karşı dürüst duygular taşıdığına düşünülmesi, bir hatibin yapacağı etkiye çok şey katar; bir de dinleyicilerinin kendilerinin de doğru bir düşünce tarzı içinde olması gerekir.¹²¹ Çünkü dinleyici her ne kadar hatibin sözüne dikkat etse de, daha önce belirtildiği gibi aynı zamanda hatibin kim olduğu, iyi ya da kötü bir insan mı olduğu da bir o kadar etkileyici unsurdur. Kötü ve yalancı izlenimi yaratmış bir insanın söyledikleri doğru olsa da dinleyiciler onu dikkate almayabilirler. Aynı şekilde iyi bir insan, iyi ve dürüst görünüşünü kullanarak dinleyicileri yanıltabilir. Yani estetik aslında hakikate zarar verebilir. Çünkü hatibin gerçekliği aslında amacına yönelik olarak belirlenir. Durumun getirileri doğrultusunda, hatip olayları gördükleri manada değerlendirmeyebilir. Yani bir hatip, aslında kötü bir şeyi asıl olan gerçeklik olarak gösterebilir. Bu da demek oluyor ki dinleyiciler açısından görünenler aslında gerçekliği değil, hatibin konuşmacının görmesini istediği şeyler olabilirler. Böylece hatip amacına bağlı olarak gerçekliği farklılaştırarak dinleyicileri kandırmış olur.

Çünkü hakikati aktarırken dili farklılaştıran ve dinleyiciyi kandıran konuşmacı hakikati farklı şekilde gösterebilir. Bunu birçok farklı ikna yöntemi kullanarak yapabilir. Kanıtlar sunabilir, farklı olayları kendi savunduğu şey ile bağlantılı gibi gösterebilir ve çeşitli şahitlikler ile savını güçlendirebilir. Örneğin bir köyde köle olarak çalıştırılan insanların aslında kendi istekleri ile çalıştıklarını ve köye çok faydalı olduklarını yetkin bir dille savunan konuşmacı, hakikati kökten değiştirmiş ve dinleyicileri kandırmış demektir.

Politik hitabette, var olan ya da var olacağı kaçınılmaz olan, ya da olasılıkla var olamayan veya oluşamayacak olan şeylerle ilgili düşünce ileri sürülemez.¹²² Çünkü politik hitabet belli başlı olasılıkları gerekçeler olarak sunabilir. Politik bir hatip kesin ve değişmeyecek olan şeyleri konuşmasına ekleyemez. Çünkü bu durum, politik hatibin varsayımlar yapmasına engeldir. Örneğin on bin asker karşısında yüz askerin kesinlikle savaş kazanamamasını politik hatip yüz askerin savaşı kazanabileceği şeklinde anlatmak zorundadır. Aksi takdirde sözlerinin bir değeri kalmayacaktır.

¹²¹ Aristoteles, *Retorik*, 1377b-25

¹²² Aristoteles, *Retorik*, 1359a-30

Meydana gelecek ya da gelemeyecek bütün bir sınıf şey hakkında da bir şey ileri sürülemez, çünkü bu sınıf doğal olarak oluşan bazı iyi şeyleri de, rastlantıyla oluşan bazılarını da içerir; bunlar üzerine bir şey ileri sürmenin bir yararı yoktur.¹²³ Bunun sebebi ise rastlantı ile oluşan şey hakkında politik hatibin öngörülerde bulunmasının hiçbir değerinin olmamasıdır. Çünkü dinleyiciler bu gibi söylemlere önem vermezler, olayların rastlantısal şekilde olduğunu bildikleri gibi olamayacaklarını da bilirler.

Politik söylevcinin var olan, olasılıkla var olan, ya da olabilecek olan şeyler üzerine konuşurken, üzerinde durduğu konuları Aristoteles şöyle sınıflandırır:

- I. Yollar ve Araçlar
- II. Savaş ve Barış
- III. Ulusal Savunma
- IV. Dışalım ve Dışsalım
- V. Yasalar¹²⁴

Yollar ve araçlar konusunda konuşacak olan kişinin ülkenin gelir kaynaklarının sayısını ve ölçüsünü bilmesi gerekir ki, herhangi biri gözden kaçmışsa eklenebilsin, ya da yetersizse artırılabilsin. Ayrıca herhangi bir kısmı gereksizse kaldırılabilsin, ya da çok fazlaysa kısılabilsin diye ülkenin giderlerini de bilmelidir. Çünkü insanlar yalnızca var olan gelirlerini arttırmakla değil, giderlerini kısmakla da zenginleşir. Bu sorulara ilişkin kapsamlı bir görüş yalnızca iç işlerindeki deneyimlerden kazanılmaz; bu gibi konularda akıl verecek kimsenin başka ülkelerde uygulanan yöntemlerle de yakından ilgilenmesi gerekir.¹²⁵ Ülkesi ve başka ülkeler hakkında bir bilgisi olmayan konuşmacı, olası değerlendirmelerini yaparken yeterli bilgi seviyesinde olmadığından ve elinde yeterli kanıt olamayacağından dinleyicinin gözünde bir miktar değer kaybedecektir.

Savaş ve barışa gelince, konuşmacının, ülkesinin hem gerçek hem de potansiyel askeri gücünün derecesini, aynı zamanda o gerçek ve potansiyel gücün yapısını bilmesi gerekir; dahası, ülkenin hangi savaşları yaptığını, bunları nasıl yaptığını da bilmesi gerekir. Örneğin bir devlet adamı, topluluk önünde yapacağı bir konuşmada dinleyicilerini ülkesinin askeri gücü açısından bilgilendirerek topluluğu coşkulu bir hale

¹²³ Aristoteles, *Retorik*, 1359a-30

¹²⁴ Aristoteles, *Retorik*, 1359b-1360a

¹²⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1359b-25

getirmek isteyebilir. Fakat bunu yaparken yalnızca elinde olan gücü dile getirmesi yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda da daha önce kazanılan savaşları, elde edilen zaferleri ve bunların ne şartlarda kazanıldığını dile getirerek hali hazırda var olan ama aktif olarak bulunmayan güçleri de dinleyicilere sunacaktır. Böylece dinleyiciler bu coşkuyla söylevciye daha büyük ilgi ile bağlanacaklardır.

Ulusal savunma ile ilgili olarak; bir askeri birlik çok küçükse büyütülebilsin diye, stratejik noktalar dikkatle korunabilsin diye, savunma birliğinin gücü ve özelliği, kalelerin konumları gibi o günkü geçerli savunma yöntemleri hakkında her şeyi bilmek zorundadır. “Kalelerin konumlarını bilmesi, ülkenin toprak durumunu da iyi bilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.”¹²⁶

Aristoteles’in politik hatibin bilmesini gerekli gördüğü bir diğer konu da yiyecek kaynaklarıdır. Konuşmacı, ülkesinin ne tür yiyecekler tükettiğini, neler üretilip neleri dışardan aldığını, nelerin dışarıdan alınıp nelerin dışarıya satılması gerektiğini de bilmelidir. Böylece ülkesinin ve insanların yaşayışları ve ihtiyaçları hakkında etraflıca bilgiye sahip olduğu görülecek ve dinleyicilerin gözünde daha büyük bir etki yaratabilecektir. Dış ülkelere satılması gerek ya da dış ülkelere alınması gereken şeyleri bilmesinin gerekli oluşu ise ülkesinin dış bağlantıları hakkında da çıkarımlarda bulunabilmesi için gereklidir.

Politik konuşmacının yasalar hakkında da bilgi sahibi olması gerektiğini düşünen Aristoteles’e göre yasaları oluştururken bir ülkeye hangi anayasanın yararlı olduğunu anlayabilmek için insanın yalnızca kendi ülkesinin geçmiş tarihini incelemesi değil, aynı zamanda başka ülkelerin anayasaları hakkında da bilgi sahibi olması ve çeşitli anayasaların hangi ülkelere uyduğunu da öğrenmesi, araştırması yararlıdır. Bundan, farklı ırklardan insanların yasalarını ve törelerini öğrenebileceğimiz için, gezi kitaplarının yasa yapanlar için çok yararlı olduğunu çıkarabiliriz.¹²⁷ Gezi kitaplarının önemi üzerinde de durmak gerekir. Çünkü gezi kitaplarında, gezilen yerin gezen kişi tarafından çok detaylı bir gözlemi yapılır. Böylece politik söylevci bunları lehinde kullanabilir, hitabet gücünü yükseltebilir.

¹²⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1360b-10

¹²⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1360a-30

2.3.2. Adli Söylev

Söylevi yapan konuşmacının kullandığı şeylerin arasında teknik olmayan yollar da vardır; bunlar adli söylevlerde özellikle karakteristiktir. Beş tanedir bunlar: Yasalar, tanıklıklar, anlaşmalar, işkenceler, yeminler.¹²⁸

Davada söylevi gerçekleştiren konuşmacı, yasalara başvurmalıdır. Fakat yasaları nasıl kullanacağını, konuşmasından istediği sonucu alabilmek için gerekli olan yöntemi bilmesi gerekir. Yasalar her zaman konuşmacının yanında olmayabilir. Kendisine karşı bir yasa olduğunda, konuşmacı, Aristoteles'in de söylediği gibi, “eğer yazılı yasa bizim davamıza karşı şeyler söylüyorsa, biz mutlaka evrensel yasaya başvurmalı ve onun daha büyük hakkaniyetinde ve adaletinde direnmeliyiz.”¹²⁹ Örneğin yazılı yasada konuşmacının o an savunduğu şeyi haklı çıkaracak bir yasa olmayabilir. Bu durumda konuşmacı, evrensel yasayı daha doğrusu evrensel doğru olarak görülen yasayı kullanmalıdır.

Evrensel yasadaki bahsederken, hakkaniyet ilkelerinin devamlı ve değişmez olduğunu, evrensel yasaların da değişmediğini, çünkü doğanın yasası olduğunu, oysa yazılı yasaların sık sık değiştiğini inatla ileri sürmeliyiz.¹³⁰ Bu da bize yazılı yasaların dışına çıkabilme olanağı tanır. Dinleyiciler ve karar verenler de yalnızca yazılı yasalara göre karar vermek yerine evrensel yasaları da karar verme süreçlerine dâhil ederler.

Aristoteles'e göre yasalar ile ilgili olarak, konuşmacının ortaya atacağı diğer yollar ise iyi insanların doğal yasaları izleyeceği, söz konusu yasanın bir başka yasa ile çelişebileceği, yazılı yasa bizim amacımıza uygunsa karar verenleri yazılı yasa ile karar vermeye yöneltmek gerektiği ve yasalardan daha akıllı olmaya çalışmanın ne kadar mantıksız bir davranış olduğudur. Fakat burada dikkat edilmesi gereken şey, saydığımız tüm bu yöntemlerin, konuşmanın gidişatına göre, konuşmacının amacına hizmet edecek şekilde konuşmacı tarafından seçilmesi gerektiğidir. Yani “kullanılması gereken kanıtlama biçimi doğal olarak konuşmacının çalıştığı koşullar tarafından belirlenir. Onun ele alacağı konular, üzerlerinde düşünülüp taşınan şeyler sınıfına aittir ve bu şeyler onu belli sanatlar ve bilimlerin alanlarına girmedikleri ölçüde ilgilendirir.”¹³¹ Böylece

¹²⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1375a-30

¹²⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1375a-30

¹³⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1375a-30

¹³¹ D. Ross, *Aristoteles*, s.421

konuşmacı amacına uygun biçimde hareket etmiş ve konuşmasını uygun şekilde gerçekleştirmiş olur. Yani konuşmacı adli bir konuşmada jüriyi, hâkimi, dinleyicileri kendi istediği sonuca yönlendirecek şekilde davranmış olur. Adli söylevlerde tanıklar da büyük bir etki ve öneme sahiptir. Kararı ve konuşmanın gidişatını etkileyebilirler.

Aristoteles tanıkları eski tanıklar ve yeni tanıklar olarak ikiye ayırıyor. Eski tanıklıklar eski olaylarla ilgilidir. Söylevi yapan kişi bunu daha önceden bilebilir. Fakat yeni tanıklıklar yeni şeylerle ilgili olacağından konuşmacı için iyi de kötü de olabilir. Gelecekteki olaylara tanıklık edenler konusunda da Aristoteles, kehanetlere dayanarak tanıklık yapanlardan bahsederek onların da adli söylevlerde kullanılabileceğinden bahseder.

Adli söylevlerde sözleşmelerin kullanımı da söylevcinin amacına bağlı olarak değişir. Aristoteles, sözleşmelerin gerçek ve güvenilir oluşlarını o sözleşmeleri imzalayanların güvenilirliğine bağlar. Ve buna bağlı olarak, “sözleşmenin gerçek olduğu kabul edilir edilmez, eğer davamıza destek oluyorsa, onun önemi üzerinde ısrarlı olmalıyız” der. Bir sözleşmenin özel ve sınırlı bir türden de olsa, bir yasa olduğunu, sözleşmeler elbette yasayı bağlayıcı yapmazsa da, yasanın herhangi bir sözleşmeyi bağlayıcı yaptığını ve yasanın kendisinin bir bütün olarak bir tür sözleşme olduğunu, öyle ki bir sözleşmeyi önemsemeyen ya da tanımayan bir kişinin yasanın kendisini tanımadığını ileri sürebiliriz.¹³² Bununla birlikte, sözleşmeler bizim aleyhimize, karıştırmızın lehine şeyler söylüyorsa, ilk planda, bizim aleyhimize olan yasaya karşı kullanabileceğimiz kanıtlar uygundur.¹³³

İşkenceler konusunda da konuşmacının tavrı aynıdır. Eğer konuşmacının lehine bir durum varsa işkencenin şaşmaz tek tanıt olduğunu savunmalıdır. Fakat aleyhine bir durum varsa, konuşmacı, yine her zamanki gibi işkenceye karşı argümanlar geliştirmelidir. Aristoteles’in dediği gibi, “konuşmacı, işkence altında insanların doğru şeyler söylemelerinin yanında, büyük zorlamalardan dolayı yanlış şeyler söyleyebileceğinden de bahsetmelidir.”¹³⁴

Yeminler konusuna gelince, Aristoteles dörtlü bir ayırım yapıyor; bir insan ya hem yemin eder hem de yemini kabul eder ya da ne yemin eder ne yemin kabul eder veya

¹³² Aristoteles, *Retorik*, 1376b

¹³³ Aristoteles, *Retorik*, 1376b-15

¹³⁴ Aristoteles, *Retorik*, 1377a

yalnızca bunlardan biri – yani, kendisi yemin edebilir fakat yemin kabul etmez, ya da yemin kabul eder de kendisi yemin etmez.¹³⁵ Yemin konusunda da Aristoteles, konuşmacının yeminleri tamamıyla kendi lehinde kullanması gerektiğini söylüyor. Konuşmacı yemin etmiyorsa yemin etmenin yalan yere olabileceğinden, ediyorsa da yemin etmenin doğru olduğundan bahsetmelidir.

2.3.3. Törensel Gösteri Söylevi

Aristoteles, törensel gösterilerde konuşma yapacak olan söylevcinin, değinmesi gereken ve törensel gösteri söylevinin ilişkili olduğu konuları şu şekilde sıralar: Övme ve eleştirme, şimdiki zaman, onur ve onursuzluk. Bir söylevci eğer epideiktik bir söylev yapıyorsa, bu konular hakkında bilgi sahibi olmalı ve tüm bunları lehine kullanabilmelidir.

Övgü, bir insanın iyi niteliklerinin yüceliğinin sözle dile getirilmesidir, dolayısıyla onun eylemlerinin bu türlü niteliklerinin ürünü olduğunu göstermeliyiz. Methiye gerçekten yapılmış olan şeyleri gösterir. Doğuştan soyluluk ya da eğitim gibi ikinci dereceden şeylerin anılması öykümüzün inanılır olmasına yalnızca yardım eder. Kendisi iyi olan babaların çocukları da iyi olacaktır, iyi bir eğitim büyük olasılıkla iyi bir karakter doğuracaktır.¹³⁶ Yani bir kişiyi överken onun babasının iyi bir insan olduğunu ve dolayısıyla kendisinin de iyi bir insan olacağını söylemek gerekir. Çünkü iyi bir baba evlatlarını yetiştirirken iyi olan şeyleri öğütleyecektir. İyilik içinde yetişmiş bir çocuk da gelecekte iyi bir insan olarak yaşayacaktır. Bu durum da konuşmada hatibe büyük bir ikna gücü sağlar. Bunun sebebi ise insanların konuşmacıyı dinlerken aslında ona güvenme gerekliliği duymalarıdır. Ve insanlar soydan gelen onur, yücelik, iyilik gibi şeylere inanırlar. Bu da iyi bir babanın evladının da iyi bir insan olacağı görüşünü dinleyicilerde uyandırır. Böylece güvenilir bir insan olsun ya da olmasın, soydan gelen bazı şeylerle konuşmacı halkın gözünde iyi bir insan olarak düşünölmeye başlar.

Aristoteles, bir kişiyi överken onun övgüye layık olan hareketlerini bilerek ve isteyerek yaptığını söylemenin faydalı olacağını söylüyor. Bunun sebebi de, rastlantısal olarak övgüyü hak eden bir hareketin, onu yapan kişiye dinleyicilerin gözünde çok büyük bir değer kazandırmayacağıdır. Bunun için de rastlantısal ve denk düşmelerin bilerek

¹³⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1377a-10

¹³⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1367b-30

yapılmış şeyler olduğunu ileri sürmeliyiz.¹³⁷ Bilerek yapılan eylemin bilmeden yapılan eylemden daha değerli oluşunun sebebi de şudur: Bilinçli bir davranış oluşu ve zihinde belli bir etkinlik sonucu oluşması sebebiyle tekrarlanacağı öngörülebilir. Rastgele yapılan davranış ise o anlık olduğundan tekrarlanması çok olası değildir. Bilerek yapılmış olduğunu söylediğimizde aslında o davranışın tekrardan yapılacağını garanti etmeye çalışmış oluruz.

Övgü yapılırken konuşma dinleyicilerin durumu göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Çünkü dinleyicilerin doğasına göre yapılmayan konuşmalar etkili olmayabilir. Bu durumu Aristoteles Sokrates’in bir zamanlar söylediği şu sözle açıklamaktadır: “Atinalıların önünde Atinalıları övmek zor bir şey değildir.” Burada dile getirilen şey aslında konuşmanın yapıldığı ortamın tüm şartları göz önünde bulundurularak yapılan konuşmanın etkili olabileceğidir. Çünkü hatip dinleyicileri göz ardı ederek konuşmasına başlarsa belki de daha konuşmanın başında haksız duruma düşecektir. Örneğin bir topluluğu överken konuşmacılar arasında yine o topluluğa düşman kimselerin olması hatibin konuşmasını tümünden değersiz kılabilir.

Hatibin dikkat etmesi gereken bir diğer önemli husus ise söylediği sözün estetiğidir. Yani o sözü hangi şekilde, nasıl bir kalıpla, nasıl bir düzende söylediği. Çünkü söze estetik bir değer katarak söylemek demek dinleyicileri doğrudan doğruya etkilemek anlamına gelebilir. Söze estetiksellik ya da şiirsellik katılamayacak durumlar da vardır. Bu ayrımı yapması gereken kişi hatiptir. Örneğin bir mahkemede hâkim karşısında söze estetiksellik katmak, hatibin yararına olmayacak ve duruma uygun düşmeyecektir. Fakat bir topluluk karşısında ve toplumu coşkulu bir hale getirmek için yapılan bir konuşmada hatip sözü estetik bir hale büründürüp halkı derinden etkileyebilir. Örneğin savaşa girecek olan bir topluma “yarın savaşı kazanacağız” demek yerine “şafakla birlikte düşmanımızın üzerine bir felaket olup yağıcağız” derse sözü çok daha etkili ve estetik bir şekilde kullanmış olur.

Onur konusunda ise Aristoteles onura “bir insanın iyi şeyler yaptığı için ünlü olduğunun işaretidir” der. En çok ve en uygun olarak, hâlihazırda iyilik yapmış olanlara, ama gelecekte iyilik yapabileceklere de verilir. İyi şeyler yapmakla, ya yaşamın ve yaşam araçlarının korunması; ya da zenginlik veya her zaman ya da belli bir zaman ve yerde elde edilmesi güç bazı başka iyi şeyler kastediliyor – çünkü birçok kimse, küçük görünen

¹³⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1367b-25

şeylerden dolayı onur kazanır ama bunun zamanı ve durumudur onun değerini yapan.¹³⁸ Hâlihazırda iyilik yapmış olanların onurlandırılması en uygundur derken, Aristoteles çok bir çaba gerekmemesi, herkes tarafından kabul görmesi ve şimdiki zamanda ya da geçmiş zamanda olmuş olmasını kasteder.

Törensel gösteri söylevlerinde konuşma yapacak konuşmacıların tüm bunlara hâkim olması gerekir.¹³⁹ Törensel gösteri söylevi, dilin estetik olarak kullanılmasına en elverişli söylev türüdür. Çünkü bir topluluk karşısında ve o topluluğu etkilemek, coşturmak, yüceltmek, hırslandırmak gibi amaçlar güdülen yapıdır. Eğer bir topluluk karşısında coşkulu bir konuşma yapılmak isteniyorsa da yapılacak konuşma mutlak suretle estetik bir formda olmalıdır. Böylece dinleyiciler konuşmadan çok daha fazla etkilenecek ve konuşmacının aktarmak istediği duyguları içselleştireceklerdir.

Hatibin törensel gösteri söylevinde sözü estetik bir şekilde ve kullanmasının sebebi de dinleyicilerine daha coşkulu bir konuşma yapabilmesi, onların duygularını harekete geçirebilmesidir. Aristoteles'in onurlandırılmanın göstergeleri olarak gösterdiği düzyazıda anılmalar, devlet gömme törenleri, heykeller, yabancılar arasında sayılma gibi özelliklerden birisine ya da daha fazlasına sahip ve bunlara hak kazanmış bir kimsenin konuşmada kullanılması ya da konuşma yapması, halkı etkilemede ve konuşmacının istediği sonucu elde etmesinde çok önemli rol oynayacaktır.

Geçmişte ya da şimdiki zamanda imkânsız değil de ancak mümkün eylemler yapılabileceğinden ve olmamış ya da olmayacak şeyler yapılmış olmayacağından ya da ileride yapılmayacağından, politikada, yargıda ya da törende konuşanın da mümkün olan ya da olmayan hakkında, bir şeyin olmuş mu olmamış mı, olacak mı olmayacak mı olduğu hakkında elinde hazır önermeleri olması gerekir. Yargıda ya da törende konuşan kişi, tam yetkin bir şekilde duruma hâkim olmalı ve yalnızca olmuş ve üzerine konuştuğu şey hakkında değil, olmamış, farklı olması olası durumlar hakkında da hazır önermelere sahip olmalıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi hatip en detaylı bilgiye ve önermelere sahip olmalıdır. Böylece konuşmasını istediği gibi şekillendirebilir, hitap ettiği kitleye bu şekilde duygusal etkileşim sağlayabilir. Konuşmacı, olmuş, olmamış, olması olası şeyler hakkında her türlü önermeye sahip olmalıdır.

¹³⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1361a-30

¹³⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1359a, 15

Bütün insanlar, överken ya da suçlarken, bizi eylem için önerileri kabule ya da redde zorlarken, başkalarını suçlarken ya da kendilerini savunurken, yalnızca belirtilen noktaları kanıtlamaya değil, aynı zamanda iyi ya da zararlı olanın, onurun ya da onursuzluğun, adaletin ya da adaletsizliğin, ister mutlak ister görece olsun, büyük ya da küçük olduğunu göstermeye de çalışır; bu yüzden de büyüklük ya da küçüklük hakkında, daha büyük ya da daha küçük hakkında elimizde önermeler (hem genel hem özel önermeler) olması gerekir. Yani neyin daha çok ya da daha az iyi olduğunu; neyin daha büyük ya da daha küçük adalet ya da adaletsizlik eylemi vb. olduğunu söyleyebilmeliyiz.¹⁴⁰

Bir durum ele alınırken ya da bir şey üzerine konuşma yapılırken, amacın konuşmak değil, dinleyici üzerinde etki sağlamak, onu belli bir karar verme yönünde ikna etmek olduğunu söylemiştik. Bunun için de hatip birçok önermeye sahip olmalı ve konuya etraflıca hâkim olmalıydı. Buradan çıkaracağımız anlam şudur: Sadece savunulan ya da hakkında konuşulan şey üzerine önermelere sahip olmak değildir. Aynı zamanda karşıt önermelere de, savunulan karşısında savunulmayana da, iyinin karşısında kötüye, kötünün karşısında iyiye de sahip olmak ve bunların hepsi hakkında önermelere sahip olmaktır. Çünkü bir konuşma sırasında yalnızca savunulan değil, savunulmanın karşısındaki hakkında da önermeler sunmak dinleyici için daha geniş bir düşünce alanı sağlar ve bu da hatibi daha yetkin kılacağından, dinleyicinin gözünde daha inandırıcı ve güvenilir bir portre çizecektir. Ona yöneltilecek karşı argümanlara sahip olan hatip, hali hazırda bunları bildiği için konu hakkında etkili argümanlar sunabilecek ve bunları başarırrsa başarısızlığa düşmemiş olacaktır.

Üç tür retorik üç farklı zaman dilimine işaret eder. Politik söylev gelecekle ilgilidir: Lehine ya da aleyhine konuştuğu, bundan sonra yapılacak şeyler üzerinedir. Yasada, bir davadaki taraf geçmişle ilgilidir; yapılmış olan şeylerle ilgili olarak, biri öbürünü suçlar, öteki ise kendini savunur. Tören hatibi, doğruyu söylemek gerekirse, şimdiki zamanla ilgilidir, çünkü herkes aynı zamanda geçmişi anımsatmayı ve gelecek hakkında tahminler yapmayı çoğu kez yararlı görse de, o sırada var olan şeylerin durumunu göz önünde ya över ya da suçlar.¹⁴¹

¹⁴⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1359a, 20-25

¹⁴¹ Aristoteles, *Retorik*, 1358b, 15-20

Politik söylevin gelecekle olan ilişkisi ve gelecek temelli yapısına Aristoteles karşı çıkar. Çünkü bir davada davanın açılmasına sebep olan olay geçmişte yaşanmıştır. Bu durum hem adli söylev hem de politik söylev için geçerlidir. Geçmişte yaşanan bu olayı ele alırken de sonuçlarına bakılır ve bu sonuçlar şimdiki zamana aittir. Yani ister savunan ister saldıran taraf olalım, geçmişteki bu olayın şimdiki zamandaki sonuçlarına bakarak bir eylem gerçekleştiririz. Bu da politik söylevin yapısında bir problem meydana getirir. Çünkü geçmişte yaşanmış bir olayın gelecekte yol açacağı sonuçlar üzerine konuşmak varsayımsal bir olgu olacaktır. Davayı gören hâkim ise ister kendi karar mekanizmasına ister yasalara bağlı kalarak olsun, gelecekte olacak şeyler ile ilgili olarak varsayımsal kararlar veremez. Davanın yürütüldüğü sırada, örneğin bir kişinin kavga sonucu yaralı olduğunu varsayarsak konuşma bu yönde, öldüğünü varsayarsak konuşma o yönde olacaktır. Fakat ister konuşmacı isterse hâkim gelecekte bu yaralı kişinin alacağı halden dolayı o an orada karar veremez. Şimdiki zamanda olmakta olan şey ile ilgili olarak karar verilir, savunma yapılır.

Zamansallığın adli ve politik söylev ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Çünkü hatip üzerine konuştuğu konunun ciddiyetinin farkında olmalı ve gelecekte varsayımsal çıkarımlar yapmamalıdır. Yaptığı takdirde örneğin bir mahkemede yapılan savunmada bu durum yargıç tarafından hoş karşılanmaz. Çünkü yargıç daha somut deliller ve yaşanmış olaylar görmek ve duymak ister. Zaten bu gibi durumlarda kullanılan şahitlikler de geçmişte olan şeylerin şahitliğidir. Gelecekte olabilecek olan şey üzerine varsayımsal bir konuşma yapacak kişinin argümanları adli söylevlerde kabul edilemez. Yapılması gereken şey, yargıcı doğru şekilde aydınlatmak ve ikna etmektir. “Yargıca yalvarıp yakararak beraat etmek de doğru bir şey değildir. Çünkü yargıcın görevi, doğruluğu bağışlamak değil, herkesin hakkını ölçerek yargılamak; kendi keyfine göre değil, kanunlara göre yargıya varmaktır.”¹⁴²

Tüm bunlar bağlamında konuşmanın, sözün önemi bir kez daha karşımıza çıkar. Şimdiki zamanda olan, o an içinde bulunulan durumla paralel bir şekilde gelişen konuşma aslında davanın gidişatını belirleyen en önemli unsurdur. Yeterli seviyede bilgiye sahip ve dili kullanma konusunda belirli bir olgunluğa ulaşan konuşmacı, dinleyici unsurunu da göz önünde bulundurarak konuşmasını istediği doğrultuda yönlendirebilir. Tüm bunları yaparken dinleyicileri ikna etmek, inandırmak, düşüncelerini kanıtlamak gibi

¹⁴² Platon, *Sokrates'in Savunması*, (çev. Füsun Dikmen), Tutku Yayınevi, Ankara, 2015, s.44

birçok durumla karşı karşıya kalacaktır. Dinleyiciye, hâkime ve duruma göre şekillendirilen bu konuşma da sonuç olarak hatibe istediği sonucu sağlayacaktır.

2.4. Bildirim Yolları

İnsan, düşüncelerini aktarmak isterken birçok araç kullanır. Bunun sebebi ise doğrudan doğruya düşünce aktarımının kolay bir eylem olmayışındır. Çünkü her dilsel öge her durumu doğru şekilde aktaramaz. Örneğin insanları inandırma amacı güden bir konuşmacı amacına ulaşmak için yalnızca söze estetik değer katmakla yetinirse bu onun konuşmasını boş bir eylem durumuna sokabilir. Yapması gereken şey, örnekler vermek, ikna edici bir dil kullanmak ve dinleyicilerin onun sözlerini onaylamasını sağlamaktır. Bunun en uç örneği de sofistlerdir. Sofistler, “herhangi bir şey üzerinde, hem ondan yana olarak, hem de olmayarak, birtakım biçim cambazlıklarıyla tartışmak; dinleyiciyi şaşırtmak, onu saçma cevaplar vermeye zorlamak, böylece karşıdakini, ne olursa olsun sonunda çürütüp susturmak yolunu izlerler.”¹⁴³ Yani sofistler için asıl amaç ikna ve kendi doğrularını kabul ettirmektir. Yani izleyecekleri yol, karşıdakini ikna edecek şey ne ise odur.

Düşünen bir varlık olan insan bir şeyleri kabul etmeden önce ikna olmak isteyebilir. Bu ikna olma isteği gerek bilinçli gerekse bilinçsizce insan oluşun bir eklemi olarak insanda mevcuttur. Çünkü insan elde ettiği verileri zihninde işler ve bu işleme sırasında o bilginin her yönünü etraflica düşünür. İşte bu düşünce eylemini ikna ile azaltmak konuşmacının bildireceği şeyleri dinleyen daha kolay kabul etmesine sebep olacaktır.

Hakikat bildirilirken kullanılan araç, insan düşüncelerini en detaylı şekilde aktarabilen sözsel dildir, yani konuşmadır. Bir kişi bir hakikat hakkında düşüncelerini dışarı vurmak istediği anda ilk önce sözsel dile başvurmalıdır. Çünkü söz, sağladığı imkânlar ve geniş anlam yelpazesıyla hakikatin en iyi taşıyıcısıdır. Dil birçok farklı şekilde kullanılabilir. Şiir, düzyazı, tragedya, öykü, destan vs. gibi türler aslında insan düşüncesinde olan şeyleri aktarmak için var olan aygıtlardır. En basit türden en karmaşık türe kadar bütün dilsel yapılar gelişim halindedir. Bunun sebebi düşüncenin sürekli gelişim halinde oluşu ve bununla birlikte dilde her zaman daha fazlasına ihtiyaç

¹⁴³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013, s.42

duyulmasıdır. Zaten dilin düşünceyi aktarmada yeterli olup olmadığı başlı başına bir problem alanıdır.

Yargıçların kararlarının ortaya çıkışında etkili olan en önemli şey şüphesiz ki konuşmacının yargıca sunduğu konuşmadır. Çünkü yargıç aslında elinde olan verileri zihinsel bir elekten geçirerek yasalar ile paralel bir şekilde kararlar verir. Böylece konuşmacı hakkındaki kararını oluşturmuş ve bir yargıya varmış olur.

Bir karar ve onun öncesinde bir karar oluşturma süreci içeren bir edim olarak yargı edimi, yalnızca yargıçlar tarafından yerine getirilen bir edim değildir. Söz konusu karar oluşturma sürecinde yargıcın yaptığı şeyin, bir fiili, hukuk sisteminin onayladığı bir kuralın, deyim yerindeyse “terazisinde tartmak” olduğu düşünülürse, yargı ediminin insan hayatının neredeyse her alanına yayıldığını söylemek yanlış olmaz; çoğu zaman, tanıdığı olduğumuz doğa olaylarını insan eylemlerini, karşımıza çıkan insan elinden çıkma nesneleri genel bir yasanın, ilkenin ya da kuralın terazisinde tartma gereği duyarız. Dolayısıyla, yargı ediminin, en geniş anlamında, genel bir ilkedan yola çıkarak olup biten (Aristoteles’in “bilimler” sınıflamasına göre “teorik bilimlerin” nesnesini oluşturan “olduğundan başka türlü olamayan”) ya da yapıp edilen (Aristoteles’in “bilimler” sınıflamasına göre “poetik bilimler” ile “pratik bilimlerin” nesnesini oluşturan “olduğundan başka türlü de olabilen”) bir şey hakkında bir sonuç çıkarma işi olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁴

Yargıcın gerçekleştirdiği bu terazide tartma işlemi aslında hatibin sözlerini her ne olursa olsun genel geçer belli başlı kural ya da kabuller ile kıyaslamak anlamına gelir. Çünkü bir yargıç, bir kişi hakkında karar verirken yasalara dayanan bir akıl yürütmesi yapar ve bunun yanında toplumsal bazı unsurları da göz önünde bulundurur. Böylece terazinin bir tarafına yasaları ve bu toplumsal bir birlik ile kabul edilmiş şeyleri koyarken diğer tarafa da hatibin sözlerini yerleştirir.

Hitabet, inandırma ve karar verme durumlarında yargıç örneğinin sıkça kullanılmasının sebebi ise karar verme mekanizmasının, konuşmacının ve dilin kullanımının oldukça açık bir şekilde gözler önüne serilebiliyor oluşudur. Karmaşık ve daha öznel bir konuda örnek vermek yerine işi karar vermek olan bir yargıç ve karşısında

¹⁴⁴ Kurtul Gülenç, Özlem Duva (drl.), *Yargıya Felsefeyle Bakmak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.27

onu inandırmaya çalışan, kendi düşüncelerini yargıca kendi istediği şekilde aktarmaya çalışan konuşmacı üzerinden örnek vermek çok daha faydalı olacaktır.

Aslında her insan yaşadığı toplum içerisinde bir yargıç rolü üstlenir. Çünkü kararlar vermek, yargılara ulaşmak, düşünmek, dinlemek ve değerlendirmek insan için olmazsa olmaz eylemlerdir. Bunun sebebi insanın düşünen ve toplum içinde yaşayan bir canlı oluşudur. Örneğin davranışını beğenmediğiniz bir kişi size aslında davranışının doğru olduğunu anlatıyorsa burada doğrudan doğruya onun sözlerine bakmak gerekir. O an size söylediği sözleri iyi seçerek, kendisini iyi şekilde ifade ederek fikrinizi değiştirebilir. Bu durumda kişi küçük çaplı bir yargılama ve değerlendirme yapmış olur.

Bir konuşma değerlendirilirken o konuşmanın içeriği, söyleniş tarzı, uzunluğu, düzeni dikkatle incelenmelidir. Aristoteles'in bu konuda söylediği gibi; “davaları zayıf olan ya da zayıf görünen kimseler girişlerden hoşlanırlar; onlara işin gerçek olgularından çok başka şeyler üzerinde durma fırsatı verir. Bunun içindir ki köleler, kendilerine sorulmuş olan soruları yanıtlamak yerine sözü uzatır da uzatırlar, dolaylı yanıtlar verirler.”¹⁴⁵ Verilen yanıt uzun olmak durumunda da olabilir fakat bunu yapmak için dinleyiciyi konudan uzaklaştırmayacak yetkinlikte bir konuşmacı olma gerekliliği göz ardı edilemez. Ayrıca dinleyiciler çoğu zaman amaçlarına ya da sordukları sorulara uygun, kısa ve öz cevaplar beklerler. Bu doğrultuda da konuşmacı vereceği cevabı uzatmadan, asıl konusu üzerinden ilerleyerek yetkin bir cevap vermelidir. Çünkü konuşma uzadıkça sözün değeri düşer ve dinleyici konudan uzaklaşır. Konuşmanın yani sözün bir estetik değer kazanması yine bu kısım ile ilgilidir. Çünkü bir konuşmaya estetiklik katmak aynı zamanda onu uygun hale getirmek demektir. Bu da ölçülülük ve dolayısıyla konuşmanın ne çok uzun ne de çok kısa olmamasını gerektirir.

Üslubun temel nitelikleri ilk olarak açıklık, ikinci olarak konuya uygunluktur. Üslup ne fazla sıradan ne de gösterişli olmalıdır. Aristoteles önce sözcüklerin seçiminde bu iki niteliği ele alır. Eğer düşünceyi ifade etmek üzere sıradan, yalın sözcükler kullanılıyorsa, açıklık sağlanmış demektir. Ancak bundan fazla bir şey daha gereklidir: Yavanlıktan kaçınmak ve bunun için üslubun içine hafif süslü ve egzotik bir havayı da sokmak gerekir. Çünkü insanlar kendilerine yabancı olan şeyi merak ederler ve değişik

¹⁴⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1415b, 20-25

olan hoştur.¹⁴⁶ Dinleyiciye hoş gelen şeyi yine dinleyiciye hoş gelecek bir şekilde sunmak da konuşmacıyı dinleyicinin gözünde yüceltecektir.

Konuşmacı ilk olarak konuşmasına başlarken dinleyici kitleyi değerlendirmek zorundadır. Az önce söz ettiğimiz gibi çok uzun konuşma gerektirmeyen bir topluluk için uzun konuşmalar yapmak konuşmacının yararına olmaz. Bazı konuşmalarda dinleyici kitlesinin tavrı konuşma ile aynı zamanda belirlenirken bazı konuşmalarda ise dinleyiciler daha konuşma başlamadan ön yargılı olabilirler. Dinleyiciler çokça varsayıma sahip olabilir ve konuşmacıyı bu ön yargılar çerçevesinde ele almak isteyebilirler. Bunun için de konuşmacı dinleyicilerin akıllarından ön yargılarını silmek durumundadır. “Bir grup kanıtlarla, kendiniz hakkında yersiz varsayımları ortadan kaldırabilirsiniz.”¹⁴⁷ Kanıtlar bir konuşmanın güvenilirliği açısından önemlidir. Dili yetkin şekilde kullanan bir hatip de kanıtlarını konuşmasına çok düzgün bir şekilde işlediği takdirde hem anlamsal açıdan hem de estetik olarak konuşmada bir güvenilirlik yakalamış ve dinleyicilerin gözünde değerini arttırmış olacaktır.

Çünkü kanıtlar dinleyicilerin akıllarındaki varsayımları ortadan kaldırabilecek güçtedir. Örneğin yönetici olmak isteyen bir konuşmacının halkın gözünde hiçbir iş yapmayan bir kimse olduğunu varsayalım. Konuşmacı eğer konuşmasına bu ön yargıları yıkmadan başlarsa onun söylediklerinin hiçbir anlamı kalmayacaktır. Böylece sözleri değersizleşecek ve istediği sonuca ulaşamayacaktır. Bunun için yapması gereken şey daha önce yaptıklarını göstermek, kanıtlamak, örnekler vermek ve şahitlikler kullanmaktır.

Dinleyiciler örneklere, kanıtlara ve şahitliklere çok önem verirler. Çünkü dinledikleri şeyler hakkında sözden fazlasına sahip olmak isterler. Böylece kendilerini daha rahat ve karşılarındaki konuşmacıyı daha güvenilir olarak görürler. Konuşmacı tüm bunları kullanırken yine konuşmasının ölçülü ve içinde bulunulan duruma yönelik bir biçimde olmasına dikkat etmelidir. Konuşmada dinleyicilere sunulan şeyler öyle bir biçimde sunulmalıdır ki, dinleyiciler rahatlıkla ve hoşlanarak dinlemelidirler. Konuşma üzücü bir durum hakkında olsa dahi konuşmacıların hoşuna gidecek şekilde söylenmelidir. Örneğin ölen bir kişiden bahsediliyorsa onun destansı bir şekilde övgülerle onurlandırması dinleyiciler tarafından her zaman güzel karşılanır.

¹⁴⁶ D. Ross, *Aristoteles*, s.425

¹⁴⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1416a, 5

Dinleyici her ne kadar ön yargı ve varsayımla dolu olsa da, “kendisine dokunan her şeye, önemli, şaşırtıcı ya da hoşla gidecek her şeye kulak vermeye hazırdır; buna göre, sizin söylemek zorunda olduğunuz şeyin bunun gibi bir şey olduğu izlenimini ona iletmeniz gerekir.”¹⁴⁸ Dinleyiciyi kulak vermeye yöneltmek için ise gerekli olan şey onun ilgisini çekmektir. Bunu birçok farklı şekilde yapmak mümkündür. İster basit bir olayı hayati önem taşıyan bir olay olarak, ister dinleyiciyle alakası olmayan bir olayı bir şekilde dinleyici ile bağdaştırarak bu amaca ulaşmak mümkündür.

Dinleyicinizi alıcı duruma sokmak için seçeceğiniz herhangi bir yolu kullanabilirsiniz; diyelim, karakteriniz hakkında ona güzel bir izlenim verebilirsiniz, onun dikkatini sağlamaya her zaman yardımcı olur bu.¹⁴⁹ Çünkü dinleyici her ne olursa olsun karşısında karakteri düzgün bir kişi olursa daha ılımlı ve iletişime açık olacaktır. Böylece konuşmacının sözlerini içselleştirmeye daha yakın olur.

Dinleyiciye yapılan çağrı onun iyi niyetini sağlamayı ya da onda öfke uyandırmayı, ya da bazen davaya dikkatle bakmasını, hatta bazen dikkatini ondan uzaklaştırmayı amaçlar çünkü onun dikkatini kazanmak her zaman yararlı bir şey değildir ve konuşmacılar çoğu kez bu nedenle onu güldürmeye çalışırlar.¹⁵⁰ Güldürme eylemi de dilde bir estetik kullanım gerektirir. Örneğin konuşmacı bazen kelime oyunları, bazen ufak göndermelerle, bazense bir takım kişi veya şeylerle alay ederek dinleyiciyi güldürmeye çalışır.

Güldürme girişimi dinleyicinin karar mekanizmasını tam anlamıyla çalıştırmamak içindir. Çünkü bazı konuşmalarda dinleyiciler kandırılmaya ve olgular farklı şekilde aktarılmaya çalışılır. Dikkatinin tamamı konuşmacıda olan dinleyici her ayrıntıyı yakalayabilir ve konuşmacının işi zorlaştırarak istediği sonucu elde edememesine sebep olur. Bunun için eğer konuşmacının amacı dinleyiciyi tam olarak bilinçli halde kullanmak değilse dinleyiciyi konunun içine çekmeden ve dinleyicinin dikkatini dağıtarak konuşmasını yapması gerekir.

Bazı dinleyiciler konuşmacıyı hali hazırda kabullenmiş ya da kendi yanlarında görmüşlerdir. Bu durumda konuşmacının işi oldukça kolaydır. Çünkü inandırmak ve kabul ettirmek için kanıtlara, şahitliklere ihtiyaç duymaz. Fakat bazı konuşmacıların

¹⁴⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1415b

¹⁴⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1415a, 35

¹⁵⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1415a, 35

önünde çok fazla engel vardır. Daha önce bahsettiğimiz ön yargı ile dolu dinleyiciler gibi. Aristoteles bu konuda, konuşmacının konuşmasına başlamadan önce kesinlikle tüm engelleri yıkması gerektiği düşüncesine sahiptir. Çünkü engellerle dolu bir konuşmada konuşmacı istediği sonucu elde edemez.

Bir konuşmaya başlanırken ilk olarak giriş yapılır. Konuşmanın giriş kısmı konuşmanın gidişatını ve içeriğini dinleyiciye aktaran ilk bölümdür. Giriş kısmında konuşmacı gerek konuşması gerekse kendisi hakkında dinleyici üzerinde bir fikir oluşturmaya başlar. Böylece dinleyici içinde bulunduğu durum ve konuşma hakkında bilgiler toplamaya başlar. Sadece bilgi toplamakla kalmayan dinleyici aynı zamanda konuşmadan etkilenebilir ya da yapılan konuşmanın kendisine uzak olduğunu düşünebilir. Burada yine hatibin yapması gereken şey, konuşmanın giriş kısmına gerekli derecede estetiksellik katmaktır. Böylece dinleyicinin kafasında konuşmanın genelini ilgi çekici olacağı gibi bir fikir oluşabilir.

Konuşmanın neyi hedeflediğini göstermek girişin en temel işlevi ve en belirgin özelliğidir. (ön bilgi vermek); bu yüzden de konunun uzun ya da karmaşık olmadığı hallerde bir giriş kullanma gereği yoktur. Kullanılan başka giriş türleri amaç yönünden yardımcıdır ve herhangi bir türden konuşmada kullanılabilir. Bunlar konuşanla, dinleyenle, konuyla ya da konuşanın rakibiyle ilgilidir. Konuşmacının kendisiyle ya da onun rakibiyle ilgili olanlar önyargıyı uzaklaştırmaya ya da kışkırtmaya yöneliktir.¹⁵¹ Önyargıyı uzaklaştırmak ya da kışkırtmak için ise yine dilin incelikleri kullanılmalıdır. Yani dümdüz argümanlar yerine, konuşmacının söylemek istediği şeyi daha sert şekilde söylemesine yarayacak bir dil kullanması daha etkili olacaktır. Bu da dile estetik bazı unsurlar eklemekle mümkün olabilir.

Giriş yapmak demek konuşmanın gidişatını belirlemek demektir. Kullanılacak üslubu, konuşmanın şiddeti dinleyiciye bu kısımda aktarılır. Her konuşmanın girişi farklıdır. Örneğin; “gösteri konuşmalarında girişler bir övgü ya da eleştiri, bir şeyi yapma ya da yapmama öğüdü, ya da dinleyiciye çağrılar olabilir; bu ön pasajların konuşmanın kendisiyle bağlantılı ya da bağlantısız olması arasında bir seçim yapmanız gerekir.”¹⁵² Çünkü gösteri konuşması başlı başına bir coşku ya da etkileme içerebilir. Gösteri konuşmalarına bu coşkuyu kazandıran ise yine sözün yani dilin çeşitli şekillerde

¹⁵¹ Aristoteles, *Retorik*, 1415a, 25

¹⁵² Aristoteles, *Retorik*, 1415a, 5

estetiklikler ile süslendirilmesi, Aristoteles'in deyimiyle dilin çeşnilendirilmesidir. Böylece konuşmacının dinleyiciye aktarmak istediği hakikat, coşkulu bir şekilde yansıtılacağından dinleyiciyi daha fazla etkisi altına alacaktır. Böylece konuşmacı nasıl bir etkileme ya da söylem yapacağına karar vermelidir. Bu karar aynı zamanda konuşmanın bu şekilde mi devam edeceğini de içermelidir. Yani girişte verdiği öğüdü ilerleyen kısımlarda tekrar öğütleyecek midir?

Gösteri konuşmalarında girişler için sık kullanılan konu bir övgü ya da bir eleştiri cümlecigidir. Örneğin Gorgias olimpiyat konuşmasında, "Siz Yunanlılar, herkes size hayran olmalı" diye yazar ve böylece şenlik toplantılarına başlamış olanları över.¹⁵³ Bu şekilde yapılan bir giriş gösteri konuşması ile çok uyumlu olacaktır. Çünkü insanlar daha şenliğin başında coşkuya kapılacak ve her şey onların gözünde daha etkili olacaktır.

Müzikte prelüd, gösteri konuşmalarında girişe benzer; flütçüler önce iyi bildikleri bir parlak pasaj çalarlar, sonra da bunu asıl parçanın açış notalarına bağlarlar; gösteri konuşmalarında da yazar aynı şekilde ilerlemek zorundadır; en sevdiği şeyler başlamalı, daha sonrada kendi temasını çalmaya ve ona doğru götürmeye başlamalıdır; her zaman yapılan şey de budur.¹⁵⁴ Yani konuşmacının girişte yaptığı şey aslında dinleyicilere istedikleri şeyi vermek ve onları her şeye hazır hale getirmektir. Böylece konuşmacı istediği şekilde dinleyicileri eğip bükebilir, istediklerini kabul ettirebilir.

Giriş bölümü, konuşmanın gidişatı ve dinleyicilerin durumu açısından çok önemli olmakla birlikte bir bütünün parçasıdır. Konuşma, sadece tek bir kısımda yetkinleşen konuşmacıya hiçbir fayda sağlamaz. "Bir konuşmada iki bölüm vardır. Davanızı belirtmeli ve kanıtlamalısınız. Ne davanızı belirtip kanıtlamayı atlayabilirsiniz ne de önce onu belirtmeden kanıtlayabilirsiniz; çünkü herhangi bir tanıt her şeyin tanıtı olmak zorundadır ve hazırlayıcı bir ifadenin yalnızca kullanımı bunu izleyen şeyin tanıtıdır."¹⁵⁵ Buradaki kanıtlama ve davanın belirtilmesinin ayrılmaz bir bütün oluşu gibi, dili doğru şekilde kullanırken içerik ve estetik ikilemine de çok dikkat etmek gerekir. Çünkü içeriği kötü olduğu takdirde estetik olması, estetik hiçbir öge taşımadan da konuşmanın içeriğinin iyi olmasının hiçbir anlamı yoktur.

¹⁵³ Aristoteles, *Retorik*, 1414b, 30

¹⁵⁴ Aristoteles, *Retorik*, 1414b, 25 (Bir müzik yapıtında giriş özelliği taşıyan müzik parçası y.n.)

¹⁵⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1414a, 30

Bu noktada Aristoteles girişin ne denli önemli olduğunu anlatmaktadır. Yani giriş yapmadan doğrudan doğruya konuşmanın ortasına atlanamaz. Bu hem eksik hem yetersiz bir konuşma olacaktır ve sözün hiçbir değeri kalmayacaktır.

Bir konuşmanın gücünü belirleyecek en önemli şeylerden birisi o konuşmanın biçimidir. “Biçem; ayrıntılı, sıkıcı ise açık değildir; kısa ise de öyle. Kısacası orta yol en uygun olanıdır.”¹⁵⁶ Daha önce değindiğimiz gibi topluluklar ne çok fazla uzun ne de çok fazla kısa konuşmalar dinlemek isterler. Bu hem dinleyiciyi sıkması hem de sonuca ulaşmada yetersizliği bakımından konuşmacının çok dikkat etmesi gereken bir konudur. Konuşmacı ölçülü olmalıdır. Bu ölçüyü belirleyen ise dinleyicinin durumu ve konuşmacının yetkinliğidir. Ölçülü olmak dili estetiksel olarak kullanmakla doğru orantılıdır. Hakikati aktarmaya çalışan kişinin konuşmasını etkili kılmasının yolu ölçülü olmaktan geçer. Yani kullanacağı yöntemleri dile gerekli ve doğru şekillerde işlemek.

Her konuşmada kullanılacak olan biçem farklıdır. Örneğin kitabi bir konuşma yapılması gerekirken daha günlük bir dille yapılan konuşma hiç etkili olmayacaktır. Bu konuşmanın kötü oluşundan ziyade yanlış seçim yapılmasından kaynaklanan bir durumdur. Üç çeşit konuşma vardır. Bunlar; gösteri konuşması, adli konuşma ve politik konuşmadır. “En kitabi olan tören (gösteri) konuşmasıdır, çünkü okunmak üzere hazırlanır; bundan sonra da adli konuşma gelir.”¹⁵⁷ Tören konuşmalarında konuşmacı önceden hazırladığı yazıyı dinleyicilere seslendirir. Böylece gerek ustaca hazırlanmış gerekse şiirsel bir dilde bile olabilecek bir konuşma dinleyiciye ulaştırılmış olur.

Adli biçem çok daha kusursuzdur; yanında, retorik oyunlara pek yer olmayan bir tek yargıcın karşısında yapılacak konuşmaların biçemi daha da çok böyledir, çünkü her şeyi daha iyi anlayabilir ve neyin yerinde, neyin yerinde olmadığına karar verebilir, mücadele daha az şiddetlidir, bu yüzden yargı da daha az rahatsız edilmiş olur.¹⁵⁸ Yargıyı daha az rahatsız etmek için de konuşmanın daha sade ve tamamıyla hedefe uygun olması gerekir. Yani bir mahkemede ve yargıç karşısında konuşma yapan konuşmacı bu durumun farkında olarak bu şekilde hareket etmelidir.

Her retorik türünün kendine uygun biçemi olduğu görülecektir. Yazılı nesrin biçemi sözlü söylevinkinin aynı değildir, aynı şekilde politikadaki ve mahkemelerdeki

¹⁵⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1414a, 25

¹⁵⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1414a, 15

¹⁵⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1414a, 10

konuşmalar da öyle.¹⁵⁹ İşte konuşmacının yapması gereken şey o konuşmanın hangi türde yapılması gerektiğine karar vermek ve konuşmasını o şekilde yapmaktır. Aksi takdirde konuşması amacına hizmet etmeyecektir.

Atasözleri de bir türden diğerine eğretilmedir. Örneğin, bir adamın kazanma umuduyla bir girişimde bulunduğunu, daha sonra da kayba uğradığını varsayalım. “İşte bir kez daha karpethoslu adam ve tavşanı” der. Çünkü her ikisi de sözü edilen deneyimden geçmiştir.¹⁶⁰ Buradaki durumda aslında olay gayet açıktır. Kayba uğramış bir adam vardır fakat bu eğretilme ile yapılan dilsel etkinlik olayı dinleyiciye daha etkili şekilde aktarır.

Benzetme konusuna gelindiğinde ise, her şeyin benzetilmesi mümkündür. Fakat uyumlu olmayan şeyler saçma olacağından onlar benzetilemezler. Bir konuşmacı bir savaşçıyı ince bir ağaç dalına benzetemez. Onu daha güçlü daha büyük daha yüce şeylere benzetir. Çünkü insanlar bunu duymak isterler. “Dev bir çınar ağacı gibiydi savaş meydanında, hiçbir düşmanı onu yıkamıyordu” diye bir benzetme yapıldığı an dinleyiciler benzetmeden zevk almaya başlarlar. Yani benzetmeler doğru yapıldıklarında bize fayda sağlarlar.

Konuşmacı dinleyicileri bazı konuşmalarda şaşırtma gereği de duyar. Bunu yapması için de kelime oyunları gereklidir. Bazen farklı kelimelerle farklı şeyler anlatılır bazense kelimelerin harfleri değiştirilerek farklı anlamlar yaratılır. “Bir sözcüğün harflerinin değiştirilmesiyle yapılan espriler anlamın içindedir, yalnızca söylediğimiz şeyde değil, fakat kullanılan sözde bir değişiklik yapan şeydedir; örneğin, Theodoros’un arpçı Nikon hakkındaki sözleri. Sen Trakyalı orta hizmetçisi diyerek, sen arp çalıcısı demiş gibi yapıyor, başka bir şey kastettiğini anladığımızdaysa şaşırtıyor bizi.”¹⁶¹ İşte bu tarz dilsel oyunlar dinleyicilerin hoşuna gider. Çünkü dinleyici şaşırmak ister, düşünmek ister. Tekdüzelik konuşmacıyı sıkabilir. Espriler ve çeşitli şakalarla süslenmiş konuşmalar dinleyiciyi iyi yönde etkileyebilir.

En etkili eğretilme orantılı olandır. Örneğin Perikles, savaşta ölmüş olan gençlerin ülkelerinden kaybolmalarının “mevsimlerin içinden baharın çıkarılması gibi bir şey” olduğunu söylemiştir. Bu söylem, savaşta ölen gençlerin aslında ne kadar büyük bir üzüntü ile akıllarda olduğunu dile getirmesi bakımından çarpıcı bir hal almıştır. Durum

¹⁵⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1413b, 5

¹⁶⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1413a, 15

¹⁶¹ Aristoteles, *Retorik*, 1412a, 35

zaten üzücüdür, insanlar da buna üzülmemektedir fakat bazen bu gibi durumların daha etkileyici şekilde dile getirilmeleri gerekir. Çünkü insanlar bunları duymak ve diğerlerinin de onların acısını aynı şiddette paylaştığını bilmek isterler.

Benzetmeler insan düşüncesini çok derinden etkileyebilirler. Bunun için gerekli olan şey yapılan benzetmenin iyi şekilde yapılmasıdır. “Şair yaşlılığa kuru sap dediğinde, yitmiş tazelik gibi genel bir kavram yoluyla bize yeni bir düşünce, yeni bir olgu iletir, her iki şeyce de ortaktır bu. Şairlerin benzetmeleri de aynı şeyi yapar, dolayısıyla iyi benzetme iseler, yanıp sönerler gözlerimizin önünde.”¹⁶² Aristoteles’in burada “kullandığı yanıp sönerler gözümüzün önünde” söylemi aslında benzetme konusunda bir konuşmacının üzerinde durması gereken en önemli şeydir. Bir benzetme yapılırken belki de dikkat edilmesi gerek en önemli şey, benzetilen şeyin dinleyicinin gözünün önünde yanıp sönmesidir. Yani benzetme o kadar iyi yapılmalıdır ki dinleyici sanki onu bizzat görmüş ya da yaşamış gibi hissetmelidir. Böylece benzetme asıl yetkinliğine ulaşacak ve konuşmacıya istediğini verecektir. Aynı zamanda da dinleyici anlatılmak istenen olayı tekdüze bir dil ile dinlemesine olan kıyasla daha fazla içselleştirecektir.

Konuşmacı tüm bu dilsel faaliyetleri yaparken şiirsel bir dil ya da düz yazı dili kullanabilir. Fakat dikkat etmesi gereken şey yine ölçülülüktür. Burada ölçülülükten kasıt her şeyi gerekli olduğu şekilde ve dengeli kullanmasıdır. Örneğin, “düzyazı bir metnin biçimi ne ölçülü ne de ritminden yoksun olmalıdır. Ölçülü biçim, yapay görünümüyle dinleyicinin güvenini yok eder, aynı zamanda, onu ölçünün ne zaman yineleneyeceğini gözlemeye çekerek dikkatini saptırır, tıpkı habercinin “serbest bırakılan köle, avukat olarak kimi seçer?” sorusunu “Kleon!” yanıtıyla birlikte bekleyen çocuklar gibi.”¹⁶³

Ölçü dile bir sınırlama koyar. Ölçsüz dil tamamen sınırsız bir şekilde olacağından ucu çok açıktır ve amacından uzaklaşabilir. Yani dil ritmik olmalıdır. “Ritmik olmayan dil fazla sınırsızdır; vezin sınırlamaları istemiyoruz, ama belli bir sınırlamanın olması gerekir, yoksa etki belirsiz ve yetersiz olacaktır.”¹⁶⁴ Etkinin belirsiz ve yetersiz olması da konuşmacıya ya da yazıyı yazan kişiye hiçbir fayda sağlamaz. Çünkü konuşmalar bir etki amacı güdülerek yapılır ve konuşmacı bu doğrultuda hareket etmelidir.

¹⁶² Aristoteles, *Retorik*, 1410b, 15

¹⁶³ Aristoteles, *Retorik*, 1408b, 25

¹⁶⁴ Aristoteles, *Retorik*, 1408b, 25

Düzyazı ritmik olmalı, ama ölçülü (vezinli) olmamalıdır, yoksa düzyazı değil koşuk olur. Hatta çok kesin bir düzyazı ritmine de sahip olmamalı, dolayısıyla belli bir derecede ritmik olmalıdır.¹⁶⁵ Bu ritmik yapı yazının daha estetik bir hal almasına sebep olur. Yani ne çok fazla ölçülü ne de tamamen düz olmalıdır. Doğru şekilde kullanılmış ve ritmik bir düz yazı en iyisi olacaktır.

Yazıda dikkat edilmesi gereken bir diğer şey ise bölümler ve cümlelerin bölünmeleridir. Yazı ne olursa olsun bir bütünlük arz etmek durumundadır ve bunu başarmak için dilde bütünlüğü sağlamak gerekir. Yani cümleleri nereden böleceğini, kelimeleri nasıl ayıracağını iyi bilmeyen bir konuşmacı dili etkili kullanamayacaktır. “Sözcükleri yanlış bir şekilde bölersek, dinleyen, anlamı olduğunu tersi bir biçimde alabilir.”¹⁶⁶ Bu da yanlış anlaşılmaya sebep olacak ve konuşmacının amacının tam tersinin olmasına bile sebep olabilecektir.

Bir cümle ya birkaç öğeye bölünmüş ya da basit olabilir. Birkaç öğeden oluşan bir cümle, konuşmanın;

1. Kendi içinde bütün
2. Kısımlara bölünmüş
3. Tek solukta kolayca yani bir bütün olarak, bir bölme noktasında yani bir soluk alınmadan çıkarılabilen kısmıdır.¹⁶⁷

Dil kullanımında birçok ayrı öğeden bahsederken, tüm bunları bir arada tutan en önemli özellik uygunluktur. Yani ister düz yazı isterse şiir olsun, dil her birinde uygun şekilde kullanılmalıdır. “Diliniz, coşkuyu ve karakteri dile getiriyorsa ve konusuna denk düşüyorsa, uygun olacaktır.”¹⁶⁸ Belki de en önemli nokta budur; konusuna denk düşme. Yani coşku gerektiren bir konuyu sakın anlatmamak gerekir. Ancak ve ancak bu şekilde uygun olacaktır.

“Konusuna denk düşme”, önemli, ağır sorunlardan söz ederken dikkatsiz olmamamız, önemli sorunlardan söz ederken ciddi ve ağır başlı olmamız anlamına geliyor; sıradan adlara süslü belgeçler de eklemememiz gerekir, yoksa elde edilecek etki komik olacaktır. “Ey kraliçelere yaraşır incir ağacı” gibi saçma deyimler kullanabilen

¹⁶⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1408b, 30

¹⁶⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1409b, 10

¹⁶⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1409b, 15

¹⁶⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1408a, 10

Kleophon'un yapıtlarındaki gibi.¹⁶⁹ Böylece uygun bir dil ortaya konabilir ve bu saçma olmayacaktır. Saçma olan bir dil dinleyiciler üzerinde hiçbir etki yaratamaz.

Uygunluk ikna ve etkililik ile doğrudan bağlantılıdır. Dil uygun olduğunda inandırıcılığı da artar. Yani Aristoteles'in dile getirdiği gibi bu dil uygunluğu, insanları öykünüzün doğruluğuna inandıran bir şeydir: İnsanların kafaları, olaylar sizin anlattığınız gibi olduğunda başkaları da sizin gibi davrandığı için, sizin güvenilecek bir kişi olduğunuz gibi yanlış bir sonuç çıkarır; bu yüzden de sizin öykünüzü, öyle olsun ya da olmasın doğru olarak alır.¹⁷⁰ Yani asıl önemli nokta dinleyicilerin güvenini kazanmaktır. Aristoteles'in kısaca bahsettiği şey de budur. Dinleyicilerin güvenini kazanın ki bir yanlışlık içinde olsanız dahi size güvenip söylediklerinizi içselleştirsinler. Böylece de ona güvenen bir dinleyiciye hitap eden konuşmacı, amacına ulaşmada çok büyük bir adım atmış olur.

Konuşmacının yapmasında fayda göreceği bir diğer şey ise kendi duygularını ve hissettiklerini dinleyicilere de yaşatmaya çalışmasıdır. Yani konuşmacı coşkuluysa dinleyicileri de coşkulu, üzgün ise üzgün bir hale getirmelidir. Böylece dinleyiciler için konuşmacıyla büyük bir bağ kurulmaya başlamış olur. "Coşkulu bir konuşmacı dinleyicilerin her zaman kendisi gibi hissetmesini sağlar, kanıtlarında hiçbir şey olmadığında bile; birçok konuşmacının, dinleyicilerini yalnızca şamatayla etkilemeye çalışmaları bundandır."¹⁷¹ Çünkü ellerindeki argümanları yeterli olmayacaktır ve dinleyicilere daha coşkulu bir ortam ile daha az düşünme ortamı oluşturacaktır. Hem konuşmacının hem de dinleyicilerin coşkulu olduğu bir ortamda da dinleyici kendisini konuşmacıya daha yakın hissedecektir.

Konuşmalarda bazen konuşmacılar dinleyicilerin bilmedikleri şeyleri sanki herkes tarafından bilinmesi şart şeylermiş gibi gösterebilirler. Bu tamamıyla amaca ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir. Aristoteles bu durumu çok sert bir şekilde şöyle dile getirmiştir; Konuşma yazarları insanı tiksindirecek kadar çok kullandıkları bir oyunla dinleyici üzerinde bir izlenim bırakırlar, örneğin "bunu kim bilmez?" derler ya da "Herkesçe bilindiği gibi" derler. Dinleyen cehaletinden utanç duyar ve herkesin sahip olduğu bir bilgiden nasibini almış olmak için konuşmacıya katılır.¹⁷² Burada yapılan oyun aslında

¹⁶⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1408a, 10-15

¹⁷⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1408a, 20

¹⁷¹ Aristoteles, *Retorik*, 1408a, 25

¹⁷² Aristoteles, *Retorik*, 1408a, 35

dilde bir zor kullanma olarak bile adlandırılabilir. Çünkü dinleyicinin düşüncesine önem vermeden, onu tamamıyla bir oyun ile yönlendirmek, durumu zor kullanarak yönlendirmektir.

Konuşmacı dinleyicilere hitap ederken uygun olması gerekliliğinin yanı sıra bilinmez de olmalıdır. Fazla uygunluk tahmin edilebilirlik getirebilir ve bu dinleyiciler üzerinde kötü bir etki yaratır. Dinleyici her zaman konuşmacının bilinmez bir tarafı olduğunu düşünmelidir. Yani “her şeyin her zaman başka şeylere tıpatıp uygun olmaması daha iyidir. Sizi dinleyenler bu yolla içinizden geçenleri daha az kolaylıkla görecektir. Örneğin, sözcükleriniz sertse, bu sertliği sesinize ve çehrenize kadar götürmemeli ve her şeyi o kadar tutarlı göstermemelisiniz. Böyle yaparsanız her ayrıntının yapay karakteri apaçık duruma gelir; oysa bir yolu benimseyip bir başka yolu kabul etmezseniz, ustalığı yine de kullanmış olursunuz ama kimse farkına varmaz bunun.”¹⁷³ Dinleyicilerin farkına varmaması da konuşmacı için çok faydalıdır. Ne de olsa konuşmacı dinleyicileri kandırmaya, etkilemeye, olmayana inandırmaya çalışabilir. Böylece dinleyici hep bir bilinmezlik içinde konuşmacıyı yetkin olarak görecektir.

¹⁷³ Aristoteles, *Retorik*, 1408b, 5

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESTETİK VE BİLDİRİMİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Kullanım Amaçları Bakımından

Sözün bir yapısı vardır. Estetiğe sahiplik ve hakikat taşıyıcılığı açısından sözü ele almak, sözün tam anlamıyla ne ifade ettiğini ve bu yapıyı incelemek anlamına gelir. Söz, bu nitelikleri birçok farklı şekilde kendisinde barındırabilir; estetik bir yapıda olsa da hakikat bildirmeyebilir ya da bir hakikati hiçbir estetik unsur taşımadan iletebilir. Bu durum, estetik değer taşıyan ya da taşımayan, hakikat bildiren ya da bildirmeyen sözün yanı sıra, bu iki olgunun birlikte bulunduğu ya da ayrı ayrı bulunduklarını sözün de incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarır. Çünkü her bir durum söze farklı bir özellik katar.

Her şeyden önce güzellik estetiğin temel kavramı iken, hakikat gerçeklik anlamında ontolojinin, doğru anlamında bilgi kuramının bir kavramıdır. Gerçeklik bizden bağımsız bir varlığın var olduğunu ifade ederken, bu varlığın güzel ya da çirkin olduğu konusunda bir şey söylemez. Gerçeklik ve güzellik aynı olabilir mi? Bu konuda farklı görüşler vardır. Örneğin, gerçek olarak bilemediğim şeylerin bile estetik hazzını ve beğenisini duyabilirim. Onlar gerçekten olmayabilir veya olabilir fakat ben onların olup olmamasına bağlı kalmadan estetik güzelliği hissedebilirim. O halde güzellik, gerçekliğe bağlı olmadan da var olabilen bir estetik haz ve beğenidir.¹⁷⁴ Bu şekilde bir görüşü savunan kişi için güzellik, çok farklı şekillerde karşımıza çıkabilir. Gerçeklik ile sınırlandırılmadığı için de sınırsız bir alanda ele alınmış olur. Kelimeler, gerçekliğe işaret etmeseler bile, çok farklı biçimlerde çok farklı estetik değerler kazanabilirler.

Platon, daha önce de ele aldığımız gibi, hakikatin araştırılmasında bir hareket noktası olarak kullanılan kelimeleri, diyalektik sürecinde belli bir noktadan itibaren geride bırakılması gereken aletler gibi görür. Bu itibarla da “doğruluğun” katiyetle kelimeler seviyesine indirgemeye uygun bir değer olmadığını düşünür.¹⁷⁵ Buradan hareketle diyebiliriz ki Platon aslında dilin eksik ve konuşmacının istediği gibi kendi amaçlarına bağlı olarak dili karşısındaki kişiyi yanıltma amaçlı kullanmasına bir atıfta

¹⁷⁴ A. K. Çüçen, *Felsefeye Giriş*, s.307

¹⁷⁵ A. Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, s.79-80

bulunmuştur. Yani bir doğruluğu ya da hakikati dile emanet etmek, aslında üstün olan bir şeyi hatalı ya da eksik olabilecek, kötü kullanılabilecek bir şeye emanet etmektir.

Hakikatin bir hatip tarafından dile getirildiğini düşünelim. Hakikatin taşıyıcısı olan söz, hakikati taşıırken ya da iletirken sözü kullanan hatibe büyük bir güç sağlar. Bu güç, hatibin amaçlarına ulaşmasında faydalı olabilir fakat dinleyicilerin, toplumun, mahkemenin kandırılması ve aldatılmasına da olanak sağlar. Tek bir pencereden yalnızca iyi ya da kötü olarak bakılamayacak bu olgu, durumun şartları, konuşmacının istekleri ve dinleyicinin içinde bulunduğu duruma göre şekillenip değişebilir. Yani bir hatip insanlara gerçekten de hakikati değiştirmeden ve onların da yararına olacak şekilde sunabilir. Fakat hakikatin olduğu gibi sunulması hatibin yararına değilse, hatip sözsel gücünü ve ikna yeteneğini kullanarak insanları kandırıp hakikati farklı şekillerde sunabilir.

Bir hatibin konuşma yapmasının birçok farklı nedeni olabilir. Bunlar ikna etmek, inandırmak, bir kişiyi suçlamak, bir kişinin suçsuz olduğunu ispatlamak, bir takım şeyler hakkında görüşler ileri sürmek ve toplulukları coşturmak şeklinde sıralanabilir. Burada hatibin sahip olduğu bir ya da birden fazla amaç yatmaktadır. Zaten gerek adli söylevde, gerek politik söylevde, gerekse törensel gösteri söylevinde hatibin her zaman bir amacı vardır. Bu amaç hatibin hedefleri doğrultusunda iyi ya da kötü olabilir.

Bir hitabette hatibin dikkat etmesi gereken önemli unsurlar vardır. Bunlar konuşmasının içeriği, konuşmasını ne şekilde yapacağı ve hatibin hitap ettiği dinleyici topluluğudur. Bu üç unsur bir bütün halinde ele alınıp konuşma bu şekilde oluşturulmazsa, hatip amacına ulaşamayacaktır. Çünkü örneğin hatip dinleyici kitlesinin resmi bir dil ile yapılacak konuşma beklemesini göz ardı ederek daha günlük bir dille konuşma yaparsa beğenilmekten ziyade yerilecektir. Estetiksel sözün gücü, dinleyicilere daha etkileyici bir konuşma sunulmasına olanak sağlamasıdır. Çünkü dinleyiciler çoğu zaman tekdüze konuşmalardan sıkılırlar. Estetiksel söz ise dinleyicilere daha çekici gelecektir. Çünkü bir ahenk, ritim ya da ölçü barındırabilir. Hatip de elindeki bu gücü doğru şekilde kullanarak, dinleyicilere uygun bir şekilde estetiksel dili kullanabilir. Böylece dinleyicilerin beğenisini kazanmış ve konuşmasına bir adım önde başlamış olur.

Konuşmanın gidişatını ve elde edilecek sonucu belirleyecek olan şey hatibin hitabet konusunda ne derece yetkin olduğu ve hitabeti nasıl kullandığıdır. Çünkü hakikat bildirilirken sözü kullanan insan bunu elinden geldiğince iyi şekilde yapmalıdır. İyi şekilde derken amacına uygun, gerekli ölçüde ve yetkin olmalıdır. Tüm bunlar

çerçevesinde hitabet, konuşmacıya büyük bir fayda sağlayabilir. Söze estetik değer katmak da hakikatin taşınması kadar, dinleyicilerin hakikati kavraması ve içselleştirmesinde etkili bir yöntemdir. Çünkü estetik olan söz dinleyicilere daha çekici gelir ve dinleyiciyi kendisine daha fazla çeker.

Aristoteles, hitabetin birçok faydası olduğunu söyler. Bunlar;

- I. Doğru ve haklı şeyler, doğal olarak karşıtlarına üstün gelecek bir özelliğe sahiptirler. “Eğer yargıçların kararları olmaları gereken şekilde ortaya çıkmıyorsa bunu konuşmacıların kusurlarına bağlamak gerekir.” Hitabet işte konuşmacıların bu kusurlarını düzeltme, yargıçların kararlarının olmaları gerektiği gibi ortaya çıkmalarına yardımcı olma kararlılığına sahiptir.
- II. Sonra bazı dinleyiciler ile ilgili olarak en doğru bilgiye sahip olmak bile söylenen şeye inanılmasını sağlamaz, çünkü bilgiye dayanan kanıt öğretim gerektirir ve bu tür insanlara bir şey öğretilemez. Bu durumda elimizde “herkesin sahip olduğu kavramları” kullanmak ve onlardan yararlanarak insanları ikna etmekten başka çare yoktur. İşte hitabetin faydası veya gerekliliği bu durumda ortaya çıkar.
- III. Biz istediğimiz kadar iyi niyetli ve dürüst olalım, her zaman dürüst veya doğru olmayan bir şekilde akıl yürütmeler yapacak ve bizi yanlış, haksız şeylere inandırmak, aldatmak isteyecek insanlar olacaktır. Bundan dolayı dar anlamda akıl yürütmeyi nasıl kullanacağımızı bilmek yanında herhangi bir savın üzerine karşıt tezlerle ilgili olarak nasıl ikna etmek gerektiğini de bilmemiz gerekir.
- IV. Bir saldırıya maruz kalan insanın “kendisini bedensel organlarıyla koruması ne kadar hakkı ise konuşma ve akıl gücüyle savunması da o kadar hakkıdır”; özellikle de insanı insan yapan şeyin bedene değil de akla dayanan konuşması olduğunu göz önüne alırsak.¹⁷⁶

Hitabetin hakikati aktarabilmesinde en önemli şeylerden birisi, Arslan’ın Aristoteles’ten aktardığı üzere, sözü kullanan kişinin sözü ne derece iyi kullanabildiği ile orantılı olarak yargıcın kararına etki etmesidir. Hatta bu noktada yargıcın yanlış bir karar

¹⁷⁶ A. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, s.333

vermesi durumunda Aristoteles, suçlu olanın yargıç değil, konuşmacı olduğunu savunur. Yani bir mahkeme karşısında kendisini savunan bir dili doğru şekilde kullanamaz, dilin gerekliliklerini yerine getiremezse doğal olarak yargıca kendisini açıkça ifade edemeyecektir. Söylemleri eksik hatta hatalı bile olabilir. Suçsuz iken suçlu duruma düşebilir, hakikati yanlış aktardığı ve dilsel eksikliği yüzünden yargıç tarafından suçlu bulunabilir. Bu durumda yalnızca o an duydukları ve elindeki bazı veriler ile karar vermesi gereken hâkimin suçlanması doğru olmayacaktır. Bunun yanı sıra yargıcın suçlu olarak düşündüğü masum bir kişi, dili doğru şekilde kullanarak tanıklıklar, örnekler ve ikna yollarıyla haklılığını yargıca kabul ettirebilir. Böylece hitabetin gücü ve yanlış kullanımında ortaya çıkacak sonuç gözler önüne serilmiş olur.

Bir sözde hakikat dile getirilse bile, bu, dile getirilen ortama göre, söze değer katmayabilir. Hatip, her zaman onu dinleyen ve açık düşünceli insanlara hitap etmez. Bazı durumlarda hatip, elindeki doğru bilgileri bile kullanamayabilir. Yani hakikati yine insanların yararına doğrudan doğruya aktarmak bile hatibin işine yaramayabilir. Bu durumda hatibin yapması gereken şey dinleyicileri ikna etmektir. Bunu söze estetik bir değer katarak yapabilir. Çünkü bu gibi durumlarda insanlar sözün içeriğinden çok söyleniş biçimine dikkat ederler. Örneğin anlatılanları coşkulu bir şekilde anlatmak etkili olabilir. Bunun yanı sıra farklı yollar da izlenebilir. Örneğin hatip, “bir insanın kendisi hakkında söyleyecek fazla bir şey bulamıyorsa, onu başkalarıyla kapıştırabilir; İsokrates’in adli tartışmalarda yeterince usta olmadığı için yaptığı şey de budur; karşılaştırma ünlü kişilerle yapılmış olmalıdır; bu, hatibin davasını güçlendirecektir; büyük insanları geçmek soylu bir şeydir.”¹⁷⁷ Böylece hakikat de olsa sıradan bir konuşma yerine dinleyicilere daha dikkat çekici bir sözsel etkinlik sunulmuş olur.

Sözdeki hakikat yahut estetik ile sözün söylenmesi durumundaki amaç-sonuç ilişkisi de önemlidir. Hitabetin konusunda dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise, ortaya çıkan farklı amaç ve sonuç ilişkileridir. Yani, bir kişi iyi bir amaç güderek iyi bir hitabet sonucu isteğine ulaşabilir ya da kötü bir amaç güderek yine iyi bir hitabet ile amacına ulaşabilir. Aynı şekilde, iyi bir amacı olsa dahi konuşmacı, kötü bir hitabet ile amacına ulaşamayabilir. Bu durumda hitabetin karar verme mekanizması ve konuşmacı üzerinde nasıl bir etkisi olduğunun göz ardı edilmemesi gerekliliği ortaya çıkmış olur.

¹⁷⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1368a, 20

Hatip bazı durumlarda hitabeti kötü amaçları için kullanan ve bunu ustaca yapan başka kişilerle karşılaşmak zorunda da kalabilir. Buna hazırlıklı olabilmek için de hitabetin her yönünün bilinmesi ve her türlü sözsel kullanımın karşı argümanının nasıl geliştirileceğinin bilinmesi gerekir. Hatip ancak bu şekilde rakibinin argümanlarını çürütebilir.

Aristoteles, rakibin çürütülmesi için rakibe doğrudan saldırmak gerektiğini savunur. Ve şöyle der; karşıtınızın ifadesine doğrudan saldırarak derken şunu söylemek istiyorum: örneğin, eğer onun örtük tasımı, aşkın her zaman iyi bir şey olduğunu ileri sürüyorsa, iki yoldan itiraz edilebilir buna; ya “her türlü arzu bir kötülüktür” gibi genel bir ifadeyle ya da iyi aşklar kadar kötü aşklar da olmasaydı, Kaunos’çu¹⁷⁸ aşktan söz edilemeyeceği gibi özel bir ifadeyle.¹⁷⁹ Böylece de savunulması çok güç hatta toplumsal değerler açısından savunulması imkânsız olan örnekler ile rakip çürütülebilir. Verilen örnekteki durum, yani Byblis’in erkek kardeşi Kaunos’a âşık olması halk tarafından asla hoş karşılanmaz. Burada hatibin yaptığı şey, dile estetik bir değer katmak değildir. O yalnızca dilin taşıdığı hakikati toplumsal değerler bağlamında dile getirerek rakibinin tezini çürütmüştür. Estetik hakikat ilişkisinde hatibin dikkat etmesi gereken konu da tam olarak budur. Yani bir hatip, estetik ve hakikat ilişkisini kurarken içinde bulunduğu duruma göre hareket etmelidir.

“Ters bir ifadeden” ileri sürülecek itiraza örnek: karşıtınızın örtük tasımı, “iyi bir insan bütün dostlarına iyilik yapar” gibi bir sonuca varmışsa, siz buna “bu hiçbir şey tanıtlamaz, çünkü kötü bir adam bütün dostlarına kötülük yapmaz” diyerek itiraz edersiniz.¹⁸⁰ Bu da bir önermeyi tam tersine çevirerek aynı sonuca ulaşmasını sağlamaya çalışmaktır ve yine hatibin rakibi çürütülmüş olacaktır. Çünkü her iyinin bütün dostlarına iyilik yapmasıyla her kötünün bütün dostlarına kötülük yapması aynı şeydir. Fakat doğru değildir. Böylece hakikati kendi istediği şekilde dinleyicilere sunan bir hatip, üstünü örtmeye çalıştığı hakikatin ondan daha yetkin bir hatip tarafından ortaya çıkartılmasıyla çürütülmüş olur. İyi bir hatibin yapması gereken şey, sözün aslında ne taşıdığını düşünmektir.

“Benzeri bir ifadeden” itiraza örnek: örtük tasım, kendilerine kötü davranılan insanların kendilerine kötü davrananlardan daima nefret ettiğini gösteriyorsa, şu yanıt

¹⁷⁸ Byblis’in erkek kardeşi Kaunos’a karşı duyduğu ensest aşk.

¹⁷⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1402b

¹⁸⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1402b, 5

verilebilir buna: “Bu hiçbir şey tanıtlamaz, çünkü kendilerine iyi davranılan insanlar kendilerine iyi davrananları daima sevmezler.”¹⁸¹ Bu da bir önceki çürütme yolu gibidir. Tek fark, zıt olanı değil de benzeri kullanarak aynı yola çıkartmaya çalışmaktır. Fakat bu da mümkün olmadığından rakip tekrardan çürütülmüş olacaktır. Çünkü yine hatip tarafından örtük tasımlarla, örneklerle farklı şekilde gösterilmeye çalışılan hakikat, diğer hatip tarafından ortaya çıkartılmıştır. Bir hatibin bunu yapabilmesinin tek yolu ise dili yetkin şekilde kullanmaktır. Hatip anti tezini ileri sürerken dili halkın seveceği şekilde estetiksel olarak kullanarak rakibinin durumunu halkın gözünde daha aşağı bir seviyeye bile çekebilir.

Kararlar tanınmış kimseler tarafından alındığı için, çürütme yollarında kararlar hakkında da konuşmak gerekir. Örneğin, kullanılan örtük tasım şöyle bir sonuca varmışsa: “Sarhoşken suç işleyenlere hoşgörülü davranılmalıdır, çünkü ne yaptıklarını bilmezler”; o zaman itiraz, “öyleyse Pittakos’u da onaylamamız gerekir, yoksa onun sarhoşlukla işlenen suçlara özellikle ciddi cezalar getirmemesi gerekirdi.” şeklinde olmalıdır.¹⁸² Burada da yasa koyucularla bir zıtlık bulunarak çürütme yapılmıştır. Çünkü konuşmacı bu yasa koyuculara karşı koyamaz ve tezi çürümüş olur. Bu gibi durumlarda hatip estetiksel dile başvurmama yolunu seçebilir ya da halkın gözünde daha güçlü görünmek için dili dinleyicilerin hoşuna gidebilecek seviyelerde estetiksel olarak kullanabilir. Böylece halkın konuşmacıya olan ilgisi artacaktır.

Sofistler de dilin kullanımında uzunluk, kısalık, çabukluk, öfke, rekabet gibi araçlar kullanırlar. Bunu yaparken yukarıda dile getirildiği gibi dinleyicilerin seviyesine göre hareket ederler. Böylece sözü uzatarak, olabildiğince çabuk söyleyerek ya da cevap veren kişiyi öfkelenmeye çalışarak rakiplerini çürütmeye ya da ikna etmeye çalışırlar. Aristoteles sofistlerin bu yöntemlerini şu şekilde dile getiriyor: “Sofistlerin muhatabı çürütmek için başvurduğu araçlardan biri çürütmenin uzunluğundan ileri gelir; zira birçok şeyi bir defada anlamak zordur. Bir başka araç da konuşmanın çabukluğudur; zira arkadan gelenler ileriye kolayca göremezler. Öfke ve rekabet de araç olarak kullanılır, çünkü zıtlaşanlar dikkatlerini pek toplayamazlar. Cevap veren kişiyi öfkelenme aracı, kendisine haksızlık yapmak istendiğini fark ettirmeden, genel olarak küstahça davranmaktan ileri gelir.”¹⁸³ Yani sofist konuşmasını uzun ve hızlı bir şekilde yaparsa,

¹⁸¹ Aristoteles, *Retorik*, 1402b, 5

¹⁸² Aristoteles, *Retorik*, 1402b, 10

¹⁸³ Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, s.38

dinleyiciler konuya dâhil olmakta dolayısıyla da sofistin sözlerini akıl süzgecinden geçirmekte zorlanabilirler. Bu da sofisti amacına ulaştıran bir durumdur.

Sonuç olarak, hatibin bir tezi çürütebilmesinin gereklerinden birisi yine sözü ifade ederken çok dikkatli olmaktır. Yani karşı tez ne kadar güçlü olursa olsun onu doğru şekilde söylemek gerekir. Ancak bu şekilde hakikat rakibe aktarılabilmiş olur. Bunu yapmak için de sözü estetiksel olarak kullanabilme yetisi gereklidir. Sözün estetiksel olarak kullanılabilmesi demek de hakikati bildirirken karşı tarafa ulaştırılmak istenen şeyin daha etkili ve gerekli şekilde ulaştırılabilmesi anlamına gelir.

3.2. Anlatım Gücü Bakımından

Bir konuşmanın gidişatını belirleyen kısmın giriş bölümü olduğu daha önceki kısımlarda ele alınmıştı. Giriş bölümünün önemi en çok da gösteri konuşmalarında ön plana çıkar. Çünkü gösteri konuşmaları konuşmacının dili en estetik şekilde kullanması gereken konuşma türüdür. Gösteri konuşmalarında dil, dinleyicileri olabildiğince fazla şekilde etkileyecek ve onları coşturacak şekilde kullanılmalıdır. Bunu yapmanın yolu, dinleyicilere hakikati estetik ve uygun bir şekilde sunmaktır. Bu da dili çeşnilendirmekle mümkün olabilir. Yani ritimler, ölçüler, melodiler, tanıklıklar, onurlandırmalar, örtük tasımlar kullanılarak dinleyici olabildiğince yoğun duygular ile donatılmaya çalışılmalıdır.

Yapılan konuşmaların biçemlerinin seçilmesinin yanı sıra içeriklerine de dikkat edilmelidir. Her konuşma birçok farklı dilsel öge içereceğinden bunları doğru şekilde ve yerinde kullanmak gereklidir. Örneğin abartmalar bir konuşmada doğru şekilde kullanıldığında çok etkili olacaklardır. “Başarılı abartmalar da eğretilmelerdir. Örneğin, kara gözleri olan bir adamla ilgili olanı: “Sanırdın ki, adam bir sepet karadut”; burada “kara gözler” renginden dolayı karadutla karşılaştırılıyor, abartma karadutların niceliğinde.”¹⁸⁴ Burada yapılan şey dinleyiciye aslında hali hazırda sahip olduğu şeyin aslında çok daha güzel bir şey olduğunu anlatmaktır. Böylece dinleyici kendisini daha iyi ve yüceltilmiş hissedecektir. Bu da konuşmacıya yine daha iletişime açık bir dinleyici sunar. Bu gibi dilsel etkinliklerde bulunmak dili estetiksel olarak kullanmaktır. Çünkü konuşmacı kara gözleri anlatırken doğrudan doğruya renk ile açıklamak yerine dinleyicileri çok daha fazla etkileyecek ve konuşmanın gücünü arttıracak bir eğretilme

¹⁸⁴ Aristoteles, *Retorik*, 1413a, 20

kullanmıştır. Böylece dinleyici sıradan bir konuşma dinlediğini düşünmek yerine, konuşmacının ona sunduğu şeyden zevk almaya başlar. Aktarılmak istenen hakikat de estetiksel dil aracılığıyla gücünü arttırmış ve dinleyici üzerinde çok daha fazla etkili olmuş olur. Estetiksel dil kullanımının en büyük getirisi de doğru kullanıldığı takdirde sözün hakikati aktarma gücünün artmasıdır.

Benzetmeler sözün gücüne en çok etki eden şeylerdendir. Çünkü konuşmacı olayları, kişileri istediği kişi ve şeylere benzetebilir ve bunu doğru şekilde yaptığı takdirde çok büyük bir etki yaratacaktır. Örneğin savaşa katılmış bir askeri överken onun kılıcını bir şimşeğe benzetmek dinleyicilerin zihninde duygusal bir yücelme ve haz oluşturur. “Bir benzetme, devrik bir eğretilme olduğundan en başarılı olur, çünkü bir kalkanın Ares’in içki kadehi gibi olduğunu, söylemek mümkündür.”¹⁸⁵ Aslında aktarılmak istenen hakikat, savaşta kullanılacak kalkanın özel bir şey olduğunu söylemek ve savaşa katılacak askerlere kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlamaktır. Burada yapılan benzetme yerine kalkan bir kayaya da benzetilebilirdi. Kayanın gücü ile bir benzetme yapılabilirdi. Fakat konuşmacının daha üstün bir şey olan tanrısal güce benzetme yapması, dinleyicileri daha çok etkisi altına alacaktır. İşte bu noktada estetiksel dilin yetkin bir şekilde kullanıldığında nasıl etkili olabileceğini görmek mümkündür. Çünkü hakikat olması gerekenden çok daha güçlü ve yüce bir şekilde gösterilmiştir. Bunu sağlayan ise estetiksel dilin doğru ve yerinde kullanımıdır.

Estetiksel dil kullanımı, hakikati daha güçlü bir şekilde aktarması bakımından önemlidir ve bunun birçok yolu vardır. Konuşmacı bu yolları bilmeli ve yukarıda bahsedilen örnekteki gibi doğru şekilde kullanmalıdır. Hatip dildeki her ayrıntıya dikkat etmeli ve bu ayrıntılara olabildiğince hâkim olmalıdır.

Dildeki her ayrıntı, dilin daha fazla etkili kullanılmasına olanak sağlar. Dile etkililik kazandırmanın birçok yöntemi vardır.

1. Bir adlandırma yerine tanımlayın: “çember” demeyin, “ortasından her yöne eşit olarak uzanan yüzey” deyin. Kısa olsun istiyorsanız tersini yapın tanımlama yerine adlandırın. Çirkin ya da uygunsuz bir şeyi söylerken, tanımlama çirkinse, adını kullanın, çirkin olan ad ise tanımlayın.

¹⁸⁵ Aristoteles, *Retorik*, 1413a,15

2. Şeyleri, eğretilmeler ve belgeçler yardımıyla gösterin, şiirsel etkiler yaratmamaya dikkat edin.
3. Şiirde olduğu gibi tekil yerine çoğul kullanın. Bir tek gök olmasına karşın: “Göklere akmalı” dizesinde olduğu gibi; ya da “ işte bunlar benim mektubumun çok yapraklı katları” dizesindeki gibi.¹⁸⁶
4. İki sözcüğü bir madde altında toplamayıp her biri için birer madde koyun. Kısallığı sağlamak içinse tersini yapın.¹⁸⁷
5. Çok sayıda bağlayıcı sözcük kullanın; buna karşılık, kısallığı sağlamak için bağlantıyı tutmakla birlikte bağlayıcı sözcüklerden vazgeçin; örneğin sırasıyla “Giderek ve konuşarak” ya da “Gitmişken, konuştum.”
6. Antimakhos’un uygulaması da yararlıdır: Bir şeyi sahip olmadığı nitelikleri söyleyerek tanımlamak.¹⁸⁸

Burada Aristoteles’in söylemek istediği şey aslında dilin olduğu gibi değil, ince ayrıntılara dikkat edilerek, estetiksel olarak kullanılmasının konuşmacıya sağlayacağı yarardır. Bunu yapmak için ileri sürdüğü yöntemler ise dile daha fazla derinlik katmak ve hakikati daha güçlü aktarmak için gerekli olan yollardır. Çünkü bir hakikat, estetiksel olarak daha etkili şekilde aktarılabilir ve dinleyiciyi daha fazla etki altına alacaksa mutlak suretle söze estetik değer katılmalıdır. Estetik değer katmak yalnızca şiirsel bir dil yaratmak değildir. Aynı zamanda Aristoteles’in bahsettiği gibi, hatip, çember kelimesini farklı şekilde açıklayarak da dile estetik bir form kazandırmış olur.

Aristoteles’in verdiği tüm bu öneriler dildeki etkililiği arttırmak için çok önemlidir. Gökler sözcüğündeki gibi, örneğin, gök yıkılıyor demek yerine gökler yıkılıyor demek daha vurgulu ve daha etkili bir yöntem olacaktır. Gökler kelimesini duymak dinleyicinin daha çok hoşuna gidecektir. Yine ilk maddedeki gibi tek bir kavramı olduğu gibi söylemek etkili olmayabilir. Ama o kavramı yine o kavramın tanımıyla aktarmak dinleyiciler üzerinde çok büyük bir etki yaratabilir. Çünkü dinleyici etkilenmek ister. Bunu yapabilmesi için de konuşmacının dili olabildiğince etkili kullanması gerekir.

¹⁸⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1407b, 30

¹⁸⁷ Aristoteles, *Retorik*, 1407b, 35

¹⁸⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1408a

Dili yani sözü etkili ve estetiksel olarak kullanma girişiminde bulunulurken uygun ve ölçülü olmak gereklidir. Çünkü dilin yanlış kullanılması ne hatibe ne de hitap ettiği kesime bir fayda sağlamayacaktır. Bu yanlış kullanımda dilde kötü bir tat olmuş olur. Aristoteles dilin yanlış kullanımının dildeki kötü tat olduğunu söyler. Yani dil kullanılırken kötü bir tat bırakmamalıdır. Doğru ve gerekli şekilde kullanılmalıdır.

Dildeki kötü tat şu dört biçimden birini alabilir:

1. Bileşik sözcüklerin yanlış kullanımı. Örneğin “çok yüzlü cennet”, “düz patikalı sahil”, “kasvet renklidir”. Bütün bu sözcüklerin birleştirilme tarzının, onları yalnızca şiire uygun düşürdüğünü hissederiz. Bu durumda, kötü tadın gösterilişinin bir biçimidir bu.¹⁸⁹
2. Bir başka yol yabancı sözcükler kullanmaktır. Örneğin, Lycophron, “olağanüstü Kserkses”ten, “çapulcu Skiron”dan; Alkidamos “şair için bir oyuncaktan” ve “doğanın kafasızlığı”ndan söz eder, “ruhunun dinmeyen öfkesiyle bilenmiş” der.¹⁹⁰
3. Üçüncü bir şekil, uzun, yersiz ya da sık sık belgeçler kullanmaktır. Bir şairin “ak süt”ten söz etmesi uygundur, ama düzyazıda böylesi belgeçler bazen uygun düşmez, ya da çok sık kullanıldığında, açıkçası, şairin düz yazıyı şiirine döndürdüğünü gösterir.¹⁹¹
4. Geriye, kötü tadın gösterilebileceği yer olan dördüncü bölge kalıyor; eğretilme. Bazıları, gülünç oldukları için böyledir; gerçekten de, tragedya şairleri kadar komedi yazarları tarafından da kullanılır. Diğerleri çok fazla büyük ve teatraldır; bunlar zorlamaysalar, karanlık da olabilirler.¹⁹²

Buradaki genel düşünce aslında dili yetkin şekilde kullanamayan hatibin hatalarına atıfta bulunmaktır. Çünkü hiçbir yetkin hatip şiirde kullanması gereken estetik dili düz yazıda kullanmaz. Bunun uygun olmayacağını bilir ve düz yazının gerekliliklerine göre hareket eder. Bunun yanı sıra konuşmanın açık olması gerekliliğini göz ardı edecek iyi bir hatip de yoktur. Çünkü kapalı bir dille yazılmış hiçbir şey hakikati tam manasıyla karşı tarafa aktaramaz. Estetiksel dile tam manasıyla hâkim olmayan bir

¹⁸⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1406a, 5

¹⁹⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1406a, 10

¹⁹¹ Aristoteles, *Retorik*, 1406a, 15

¹⁹² Aristoteles, *Retorik*, 1406b, 5

konuşmacı da konuşmasını daha estetik kılmak adına bolca yabancı kelime kullanabilir. Bu gibi kelimeler halkın büyük bir kısmı tarafından bilinemeyeceği için de halk kendisini cahil ve değersiz olarak düşünebilir. Bu durumda dinleyicilerin gözünde o konuşmanın bir değeri kalmayacaktır. Çünkü dinleyiciler, dinledikleri şeylerde çok fazla yabancı sözcük olmasından hoşlanmazlar. Konuşmacının, onların istedikleri şekilde konuşmasını isterler. Aksi takdirde dilde Aristoteles'in söylemiyle kötü bir tat oluşacaktır.

Dilde kötü tat olması demek, dili yetkin bir şekilde kullanamayan konuşmacı ya da yazar ve bu durumdan hoşnut olmayacak olan dinleyici demektir. Hangi türde olursa olsun dildeki kötü tat dinleyici tarafından asla hoş karşılanamaz. Yanlış ölçülü bir şiir ya da düzensiz bir yazı gibi asla ne göze ne de kulağa hoş görünür. Bu yüzden konuşmacı dili kullanırken uygun, düzenli, gerekli ölçülerde ve dinleyicilerin durumunu göz önünde bulundurarak hareket etmelidir. Böylece hem konuşmacı istediği sonucu elde edecek, hem de dinleyici konudan uzaklaşmayacaktır.

Tüm bunlar gösteriyor ki, estetik ve hakikat arasında çok yönlü bir bağ vardır. Bu bağın iyi ya da kötü olması ise konuşmacıya, konuşmacının amacına ve konuşmacının yetkinliğine bağlıdır. Estetiksel dilin hakikat bildiriminde önemini göz önünde bulunduran hatip, bunu doğru şekilde kullandığı ölçüde fayda sağlayabilecektir.

SONUÇ

Dil üzerine yapılan her çalışma, dilin ortaya çıkışı, gelişimi, düşünce ile olan ilişkisi, kullanımı ve estetik değer alma gibi birçok farklı konuyu kapsamaktadır. Dili ele almak ve dil üzerine bir şeyler söylemek demek aslında dilin ne olduğu ve neden var olduğu hakkında düşünmek demektir.

Dil, insana dünyada bir özgürlük kazandırır. Bu özgürlük düşünceleri yansıtabilme, düşünceleri paylaşarak geliştirebilme ve insanın zihinsel faaliyetlerinin gelişmesine olanak sağlayan bir özgürlüktür. Dil olmazsa, insan zihni kendi içinde hapsolmuş ve sıkışık kalmıştır. Çünkü düşünce aslında kapalı halde bulunan ve dil ile dışarıya çıkabilen bir şeydir. Dil olmazsa bir insanın aklından geçen şeyleri bir başkasına aktarması mümkün olamaz. Söz, düşüncenin taşıyıcısı olarak, düşünceye bir beden kazandırır. Böylece düşünce zihinden çıkar ve somut bir hal almış olur. Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinde ortaya koyduğu “düşünce, kişilerin bir şeyin olup olmadığını kanıtlamasını ya da genel bir şey ileri sürmesini sağlayandır”¹⁹³ görüşü, bize dilin mahiyetini ve aslında düşünce için nasıl önem arz ettiğini göstermektedir. Aristoteles'in burada söylediği şey aslında dil olmazsa mümkün olmayan bir şeydir. Çünkü düşünce bir fikir üretse dahi, insan, dil olmaksızın o düşünceyi dışarıya vuramaz.

Aristoteles, dil kullanımını bir anlamın sözcükler aracılığıyla dışa vurulması olarak nitelendirir.¹⁹⁴ Dil için yapılan bu tanım, akılcı dil görüşünün temelini oluşturur. Yani düşüncede bir anlam vardır fakat dışarı çıkamaz. Bu anlam zihinde kendi kendisine bir diyalog halindedir. Dil ise o anlamı aklın duvarları arasından çıkararak dışarıya vurur. Artık düşünce insan aklından çıkmış ve dünyaya temas etmiştir.

Düşüncenin bir taşıyıcı ile dışarıya çıkması, somutlaşması, dilin ortaya çıkması ve ortaya çıkan bu dilin gelişip daha karmaşık bir hal alması birdenbire olan bir şey değildir. Önceki bölümlerde dile getirildiği gibi, örneğin taklit teorisinde insan, ilk olarak doğayı taklit etmiş ve anlamsız sesleri doğadaki seslere uydurmaya çalışmıştır. Bunu yaparken örneğin bir kuşun sesini taklit etmiş ve çıkarttığı o sesi artık kuş denen şeyi imlemek için kullanmıştır. Böylece ilkel de olsa adlar yani anlamlı sözcükler oluşmaya başlamıştır. İnsanın hayvandan ayrılmasının en önemli sebebi de budur. Hayvanlar sesler çıkarabilirler, yaşayabilir ve avlanabilirler. Fakat düşünme eylemleri insandan farklı

¹⁹³ Aristoteles, *Poetika*, 1450b, VI, 10

¹⁹⁴ Aristoteles, *Poetika*, 1450b, VI, 15

olarak anlamlar yüklemeye el vermez. Hayvanlar yalnızca varoluşları gereği anlamsız sesler çıkarabilirler. İnsan ise tamamen farklı olarak anlamlı ve bir şeyleri işaret eden sesler çıkarırlar. Hayvanların çıkardığı sesler hiçbir mantıksal düzen içermezken, insanlar sesleri belli düzenler ile kullanırlar. Bu da insan düşüncesinin üstün yapısından kaynaklıdır.

Aristoteles, insanın diğer tüm canlılar arasında taklide en yatkın canlı olduğunu düşünür. Taklit yalnızca insana ait bir özellik değildir. Diğer canlılar arasında da taklidi az ya da çok olarak kullananlar vardır. Fakat insanı diğer canlılardan ayıran özellik, insanın bir şeye baktığında onu anlamak, öğrenmek istemesi ve ne anlama geldiğini merak etmesidir. Öğrenmek yalnızca insana mahsus değildir. Bazı hayvanlar da öğrenir.¹⁹⁵ Fakat insanın öğrenmesi sebep-sonuç ilişkisini, olasılıkları ve birçok farklı akıl yürütmeyi de barındırır.

Dili artık etkin bir iletişim aracı olarak kullanan insan, farklı yollar aramaya başlar. Bunun sebebi insanın dili daha farklı şeyler için de kullanmak istemesidir. Örneğin normal bir konuşma sizin karşınızdaki kişiye kendinizi ifade etmenizi sağlayabilir fakat topluluk önünde yapılacak büyük bir konuşmada konuşmacı sıradan bir konuşmayla amacına ulaşamayabilir. İşte insanın bu ihtiyacı ortaya şu soruyu çıkarmıştır: Dil nasıl daha etkili bir şekilde kullanılabilir?

Dili etkili kullanmak ve karşındakini olabildiğince etkileyerek istediği sonucu elde etmek isteyen insan, dili değiştirmeye ve yeni türlerle, Aristoteles'in deyimiyle, çeşnilendirmeye başlar. Bunu yaparken birçok farklı yol ve yöntem izleyebilir. Örneğin belli ölçüler kullanabilir, ritimli bir yazı yazabilir, kelimeleri farklı anlamlarda kullanabilir ve hatta zıt anlamlar ile göndermeler yaparak dinleyiciler üzerinde daha etkili olmaya çalışabilir. Tüm bunlar dilin eklentileridir. Dil bunlara ihtiyaç duyar. Dilin bu gibi şeylere ihtiyaç duymasının en önemli sebebi de insanın yaşamında bunlara ihtiyaç duymasıdır. Yani insanın dili kullanması, söze hayat vermesidir. İnsan, bir kişiyi etkilemek ya da sözü güzel kullanarak daha etkili olmaz istemezse, dil de hiçbir şekilde o yönde bir gelişim göstermeyecektir. Böylelikle dil artık sıradan bir yapı olmaktan çıkıp daha anlamlı, derin ve karmaşık bir hal almaya başlamıştır.

¹⁹⁵ M. F. Heath, "Cognition in Aristotle's Poetics", *Mnemosyne*, Fourth Series, Vol. 62, Brill Publishing, Leiden, 2009, s.63

Sözün değer kazanmasının ve dilin gelişmesinin en önemli sebeplerinden birisi hiç şüphesiz ki konuşmacının dinleyicileri etki altına almak istemesidir. “Dinleyicileri inandırma ile ilgili konular üzerinde iyi konuşmada başarılı olmak için en önemli ve en etkin nitelik, bütün yönetim biçimlerini anlayabilmek ve anlamın her birine ait töreleri, kurumları ve çıkarları birbirinden ayırabilmektir. Çünkü bütün insanlar çıkarlarına saygı duyarak inandırılırlar, bu çıkarlarsa kurulu düzenin sürdürülmesinde yatar.”¹⁹⁶ Aristoteles’in politik söylev için yaptığı bu açıklama aslında konuşmacının yapacağı her tür konuşma için geçerlidir. Çünkü bir konuşmacı karşısına geçeceği dinleyicilerin sosyal durumlarını, isteklerini, düşüncelerini ve ön kabullerini bilmek zorundadır. Burada dikkat edilmesi gereken asıl nokta konuşmacının konuşmasını hazırlarken belli başlı yetkinliklere sahip olması ve bunları uygun şekillerde kullanmasıdır.

Hatip dilin her türlü ayrıntısına ustaca hâkim olabilir. Fakat dili çok iyi bilmek demek onu çok iyi kullanmak anlamına gelmemektedir. Yani dil konusunda uzman bir kişi, topluluğun psikolojik durumunu göz önünde bulundurmamaya konuşmasını tamamıyla etkisiz hale getirebilir. Sözü güzel kullanmaya çalışma eyleminde yapılması gereken şey, dilin her ayrıntısını bilmek, dilin tüm öğelerini doğru ve uygun olarak kullanmak, sözü dinleyiciye göre şekillendirmektir. Böylece konuşmacı istediği sonuca ulaşabilir.

Konuşmacı dilin sınırlarını da bilmelidir. Yani dili gereksiz yere sınırlamamalı ve neleri dışı vurabileceğini aklında bulundurmalıdır. Çünkü dil sadece sıradan düşünceleri dışarıya vurmaz. “Aristoteles dilin, düşünceler kadar arzuların, öfkenin, sevincin, hüznün kısacası ruhtaki her tür etkilenimin de dışı vurulmasının vasıtası olduğunu hesaba katan bir yaklaşım sergiler.”¹⁹⁷ Yani dil her türlü duygu ve düşünceyi dışarı vurabilir. Böylelikle konuşmacının elinde çok yetkin bir araç var demektir. Çünkü konuşmacı konuşmasına öfke, mutluluk, coşku vb. duygular katarak dinleyicileri etkisi altına alabilir.

Hitabeti kullanan konuşmacı, aslında çok geniş bir alanda etkili olabilir. Çünkü “hitabetin konusu diyalektiğe benzer şekilde, herhangi bir özel konu değildir, genel olarak hakkında konuşmamız mümkün ve gerekli olan her şey, daha özel olarak politikayla, ahlakla ilgili bazı şeylerdir.”¹⁹⁸ Hitabetin hakkında konuşmamız mümkün ve gerekli her şey için kullanılabilir olması da, hitabeti çok geniş bir alanda etkili kılar.

¹⁹⁶ Aristoteles, *Retorik*, 1365b, 25

¹⁹⁷ A. Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, s.33

¹⁹⁸ A. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, s.329

Mahkemelerde, topluluk önlerinde, bir kişiyi etkilemekte ya da binlerce kişiye hitap etmekte kullanılabilir. Bu kadar geniş bir alana temas etmesinin sebebi de konuşmacının hitabeti istediği şekilde değiştirip dönüştürebilmesidir. Yani konuşmacı söze estetik bir değer katarak insanları etkileyebilir ya da sert bir dil ve çeşitli örnekler kullanarak insanları korkutabilir.

Hatibin kullandığı belli başlı araçlar vardır. Bunlar örnekler, örtük tasımlar, ritim, ölçüler, tonlama, tanık gösterme, atasözleri, öğütler, tanıklıklar ve yasalar. Bir hatip konuşmasında bu öğelerden hangilerini ve hangi ölçüde kullanacağını bildiği ölçüde başarılı olabilir. Aristoteles'in "ne söylememiz gerektiğini bilmemiz yeterli değildir; onu gerektiği gibi söylemek zorundayız; böylece doğru izlenim yaratma işi kolaylaşmış olacaktır"¹⁹⁹ sözü tam da değindiğimiz konu ile ilişkilidir. Çünkü bir şeyi söylemek her zaman etkili olamaz. Onu doğru şekilde de söylemek gerekir. Yani hatip bir durumu dinleyicilere kanıtlamaya çalışırken örnek verme yoluna giderse ve yanlış örnekler kullanırsa bu noktada ne söylediğinin bir önemi de kalmamış olur.

Hatibin üzerinde durması gereken bir diğer konu ise bir şeyleri kanıtlama eylemidir. Çünkü dinleyicilere hitap eden bir konuşmada bir şeylerin kanıtlanması gerekliliği vardır. Anlatılan şeyin büyüklüğü ve küçüklüğü konusuna değinmek de kanıtlama yolunda hatibe yardımcı olacaktır. Çünkü Aristoteles'in dediği gibi; büyüklük konusu bütün söylevlerce ortak bir konudur; hepimiz, ister politik, ister övgü ya da saldırı konuşmaları yapıyor olalım, isterse mahkemelerde birini suçluyor ya da savunuyor olalım, şeylerin gördüklerinden daha büyük ya da daha küçük olduklarını tartışmak, kanıtlamak zorundayız.²⁰⁰ Burada bahsedilen büyüklük ya da küçüklük olayların öneminin büyüklüğü ya da küçüklüğü veya yapılan bir iyiliğin büyüklüğü ve küçüklüğü de olabilir. Diyelim ki yargıç karşısında bir konuşma yapan hatibin daha önceden yaptığı bir iyilik konu edildi. Ve yargıç hatibi suçlu olarak görüyor ise bu iyilik üzerinde çok fazla durmayabilir. Burada yapılması gereken şey örneklerle ve gerekirse tanıklıklarla o iyiliğin aslında görünenden çok daha büyük bir iyilik olduğunu göstermektir. Böylece hatip elindekileri daha etkili kullanmış olacaktır.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda akla gelen şey elbette ki sözün gücünü arttırmasının ne denli önemli olduğudur. Gerek estetik bir değer katarak, gerek

¹⁹⁹ Aristoteles, *Retorik*, 1403b, 15

²⁰⁰ Aristoteles, *Retorik*, 1391b, 30

ölçülü bir dil ile gerekse yalnızca dinleyicinin istediklerini dinleyiciye konuşmada vererek sonuca ulaşılabilir. Söz de her şey gibi değer kazanabilir, güçlenebilir ve zayıflayabilir. Buna karar veren ise konuşmacıdır. Konuşmacı dilde yetkinliğe erişmiş ve dili uygun şekilde kullanabiliyorsa, dinleyiciler üzerinde etkili olabilir. Sözü kullanmak basit bir şey olarak görülmediği ve gereklilikleri yerine getirildiği ölçüde konuşmacı güçlenecektir. Söz estetik değer kazandıkça, gelişip dönüştükçe insan düşüncesi de gelişmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Altınörs, A. (2015). *Dil Felsefesi Tartışmaları Platon'dan Chomsky'ye*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Altınörs, A. (2016). *50 Soruda Dil Felsefesi*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.
- Aristoteles, (1951) *Organon: İkinci Analitikler*, (çev. Hamdi Ragıp Atademir), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Aristoteles, (2002). *Yorum Üzerine*, (çev. Saffet Babür), İmge Kitabevi, Ankara
- Aristoteles, (2007). *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, (çev. Oğuz Özügöl), Say Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles, (2016). *Retorik*, (çev. Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles, (2017). *Metafizik*, (çev. Y Gurur Sev), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Aristoteles, (2017). *Poetika –Şiir Sanatı Üzerine-*, (çev. Ari Çokona, Ömer Aygün) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A. (2016). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Barnes, J. (2002). *Düşüncenin Ustaları: Aristoteles*, (çev. Bahar Öcal Düzgören), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Bolay, S. H. (2012). *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (1991). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefe*, Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Clayton, E. W. (2004). "The Audience for Aristotle's Rhetoric", *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, Vol.22, No.2, University of California Press, California, 2004, s.183-203
- Çüçen, A. K. (2005). *Felsefeye Giriş*, Asa Kitabevi, Bursa.
- Dinçer, K. (2010). *Kısaca Felsefe*, Pharmakon Yayınları, Ankara.
- Gökberk, M. (2013). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Guthrie, W. K. C. (1999). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, (çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara.

- Gülenç, K. Duva, Ö. (drl.) (2016). *Yargıya Felsefeyle Bakmak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Heath, M. F. (2009). "Cognition in Aristotle's Poetics", *Mnemosyne*, Fourth Series, Vol. 62, Brill Publishing, Leiden. S.51-75
- Mengüşoğlu, T. (1992). *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Özlem, D. (2004). *Mantık, Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Platon, (1943). *Phaidros*, (çev. Hamdi Akverdi), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Platon, (1989). *Kratylos*, (Suat Y. Baydur), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Platon, (1997). *Theaitetos*, (çev. Macit Gökberk), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Platon, (2015). *Sofist*, (çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Platon, (2015). *Sokrates'in Savunması*, (çev. Füsun Dikmen), Tutku Yayınevi, Ankara.
- Platon, (2018). *Gorgias*, (çev. Sema Rifat, Mehmet Rifat) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ross, D. (2011). *Aristoteles*, (çev. Ahmet Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Tepe, H. (2003). *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Torrente, L. (2019) "The Beautiful Action For Aristotle", *Looking at Beauty to Kalon in Western Greece*, Parnassos Press, Sioux City. S.219-228
- Tunalı, İ. (1998). *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Vorlander, K. (2008) *Felsefe Tarihi*, (çev. Mehmet İzzet, Orhan Saadeddin), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Yu, J. (2012). "Ethos and Habituation in Aristotle", *Frontiers of Philosophy in China*, Vol.7, No.4, Brill Publishing, Leiden. S.519-532
- Zeller, E. (1886). *Outlines of the History of Greek Philosophy*, Spottiswoode and Co. Publishing, London.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı: Atilla Volkan ÇAM

Doğum Yeri: Konak

Doğum Tarihi: 17.07.1991

E-Posta: volkan294@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Halit Görgülü Lisesi

Lisans: Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe

Yabancı Dil: İngilizce - İleri Seviye